MIETINTÖJÄ JA LAUSUNTOJA
BETÄNKANDEN OCH UTLÅTANDEN

7
2018

Arviomuistio rikoslain viimeaikaisesta kehityksestä ja tulevista kehitystarpeista

Eräät seksuaali-, väkivalta-, rattijuopumus- ja talousrikokset

OIKEUSMINISTERIÖ JUSTITIEMINISTERIET

Oikeusministeriön julkaisu 7/2018

Arviomuistio rikoslain viimeaikaisesta kehityksestä ja tulevista kehitystarpeista

Eräät seksuaali-, väkivalta-, rattijuopumus- ja talousrikokset

Oikeusministeriö, Helsinki 2018

Oikeusministeriö

ISBN: 978-952-259-681-9 (PDF)

Helsinki 2018

Kuvailulehti

Julkaisija	Oikeusministeriö		13.3.2018
Tekijät	Lainvalmisteluosasto ja kriminaalipoliittinen osasto		
Julkaisun nimi	Arviomuistio rikoslain viimeaikaisesta kehityksestä ja tulevista kehitystarpeista Eräät seksuaali-, väkivalta-, talous- ja rattijuopumusrikokset		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Oikeusministeriön julkaisu 7/2018		
Diaari/hankenumero	OM 1/41/2018	Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
ISBN PDF	978-952-259-681-9	ISSN PDF	1798-7105
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-681-9		
Sivumäärä	160	Kieli	suomi
Asiasanat	rikosoikeus, kriminaalipolitiikka, rangaistukset		

Tiivistelmä

Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strategisen ohjelman mukaan oikeuspolitiikan eräänä tavoitteena on, että rangaistukset vastaavat yleistä oikeustajua. Ohjelman mukaan varmistetaan, että rikoksista annettavat rangaistukset ovat oikeudenmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen.

Muistiossa arvioidaan rangaistusten oikeasuhtaisuutta eräissä seksuaali-, väkivalta-, talous- ja rattijuopumusrikoksissa. Lisäksi tarkastellaan eräitä tähän liittyviä seuraamusjärjestelmää ja tunnusmerkistöjä koskevia muita kysymyksiä.

Rangaistustaso on muistiossa ymmärretty laajasti. Sillä tarkoitetaan rangaistuksen tosiasiallista ankaruutta, johon vaikuttavat paitsi rangaistussäännöksissä säädetyt rangaistusasteikot ja niiden soveltaminen, myös tunnusmerkistöt ja törkeysporrastus samoin kuin seuraamusten täytäntöönpano ja sisältö. Rangaistuksen pituuden lisäksi merkityksellistä on muun muassa se, kuinka vaativasta tai puuttuvasta rangaistuksesta on kyse samoin kuin sanktiovarmuus eli se, millä todennäköisyydellä rangaistus rikoksentekijälle määrätään.

Muistiossa tunnistetaan useita mahdollisia toimenpiteitä, joiden toteuttamismahdollisuuksia ja vaikutuksia voitaisiin arvioida erillisissä lainvalmisteluhankkeissa. Toimenpiteet koskevat muun muassa seuraamusten sisältöä (mm. ehdollisen vankeuden tehostaminen, ehdonalaisen vapauden valvonta, yhteisösakon asteikko ja yhdistelmärangaistus) ja riskiryhmille suunnattua rikoksentorjuntaa (mm. seksuaali- ja väkivaltarikosten ennaltaehkäisy, päihderiippuvaisten hoitoonohjaus). Rangaistusten pituuksien osalta tulisi seksuaalirikoksissa ensisijaisesti selvittää aikaisempien lainsäädäntömuutosten vaikutukset ja oikeuskäytäntö. Toissijaisesti olisi mahdollista korottaa lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistus 4 vuodesta 6 vuoteen vankeutta ja säätää erillinen rangaistussäännös tapauksiin, joissa nykyi¬sin sovelletaan samanaikaisesti raiskausta ja lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevia säännöksiä (törkeä lapsen rais-kaus, rangaistusasteikko 4–12 vuotta vankeutta).

Kustantaja	Oikeusministeriö
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi

Presentationsblad

Utgivare	Justitieministeriet		13.3.2018
Författare	Lagberedningsavdelningen och kriminalpolitiska avdelningen		
Publikationens titel	Bedömningspromemoria om den senaste utvecklingen och framtida utvecklingsbehov i strafflagen Vissa sexualbrott, våldsbrott, rattfylleribrott och ekonomiska brott		
Publikationsseriens namn och nummer	Justitieministeriets publikation 7/2018		
Diarie-/projektnummer	OM 1/41/2018	Tema	Betänkanden och utlåtanden
ISBN PDF	978-952-259-681-9	ISSN PDF	1798-7105
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-681-9		
Sidantal	160	Språk	finska
Nyckelord	straffrätt, kriminalpolitik, straff		

Referat

Enligt regeringsprogrammet för statsminister Juha Sipiläs regering är ett mål med rättspolitiken att straffen står i linje med den allmänna rättsuppfattningen. Enligt regeringsprogrammet ska det säkerställas att de straff som utdöms för brott står i rättvis proportion till gärningens klandervärdhet.

I promemorian bedöms straffens proportionalitet i fråga om vissa sexualbrott, våldsbrott, ekonomiska brott och rattfylleribrott. I anslutning till detta studeras dessutom vissa andra frågor som rör påföljdssystemet och rekvisiten.

I promemorian används en vid tolkning av begreppet straffnivå. Med begreppet avses straffets verkliga stränghet som inte bara påverkas av de straffskalor som följer av straffbestämmelserna och tillämpningen av dessa, utan även av rekvisitet och brottets grovhet samt av verkställigheten av påföljder och påföljdernas innehåll. Inte bara straffets längd har betydelse, utan också bl.a. hur hårt eller inkräktande straffet är och med vilken sannolikhet gärningsmannen kommer att påföras straff.

I promemorian identifieras flera potentiella åtgärder. Möjligheterna att genomföra dessa och deras effekter kan bedömas i separata lagstiftningsprojekt. Åtgärderna gäller bl.a. påföljdernas innehåll (bl.a. intensifiering av villkorliga fängelsestraff, övervakning av villkorlig frihet, skalan för samfundsboten och kombinationsstraff) och den brottsbekämpning som riktar sig till riskgrupper (t.ex. förebyggande av sexual- och våldsbrott, hänvisning av drogmissbrukare till vård). När det gäller straffens längd bör i fråga om sexualbrott i första hand utredas vilken inverkan tidigare lagstiftningsändringar och rättspraxis haft. I andra hand är det möjligt att höja maximistraffet för sexuellt utnyttjande av barn från fängelse i 4 år till fängelse i 6 år och utfärda en särskild straffbestämmelse för sådana fall där man i dagens läge samtidigt tillämpar bestämmelserna om våldtäkt och bestämmelserna om sexuellt utnyttjande av barn (grov våldtäkt av barn, straffskala fängelse i 4–12 år).

Förläggare	Justitieministeriet
Beställningar/ distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi

Sisältö

1 Johdanto 10
1.1 Tausta 10
1.2 Suomalainen kriminaalipolitiikka ja rangaistusjärjestelmä 11
1.3 Arviointiperusteet 13
1.3.1 Aineelliset periaatteet 13
1.3.2 Lainsäädäntötekniikkaa koskevat periaatteet 18

2 Arvioinnin lähtökohtia 22
2.1 Toimintaympäristö: yleisesti rikollisuustilanteesta 22
2.2 Nykyiset rangaistusasteikot ja rangaistustaso 24
2.3 Rangaistusten vaikutukset 31
2.3.1 Yleis- ja erityispreventio 31
2.3.2 Preventiivisen vaikutuksen suuruus — rangaistusjousto 32
2.3.3 Hyöty—haitta-vertailu käytännössä 33
2.4 Rangaistusten vaihtoehdot: rikoksentorjunnan menetelmät 38
2.4.1 Uusintarikollisuuden vähentäminen seuraamusten aikana 39
2.4.2 Uusintarikollisuuden vähentäminen rikosseuraamusalan ulkopuolella 40
2.4.3 Lapsiin kohdistuvat törkeät seksuaalirikokset 41
2.4.4 Väkivaltarikokset 42
2.4.5 Lähisuhdeväkivalta 44
2.4.6 Rattijuopumusrikokset 45
2.5 Oikeustajututkimus 46
2.5.1 Oikeustajun merkitys 46

3 Seksuaalirikokset 48
3.1 Seksuaalirikoslainsäädännön uudistaminen 48
3.2 Seksuaalirikoksia koskeva lainsäädäntö 50

3.2.1 Raiskausrikokset 52
3.2.2 Lapsiin kohdistuvat hyväksikäyttörikokset 56
3.2.3 Seksuaalinen ahdistelu 61
3.3 Raiskaus- ja hyväksikäyttörikoksia koskeva käytäntö 63
3.3.1 Kokonaisrikollisuus 64
3.3.2 Poliisin tietoon tullut rikollisuus 65
3.3.3 Raiskausrikosten rangaistuskäytäntö 67
3.3.4 Lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten rangaistuskäytäntö 70
3.3.5 Seksuaalisen ahdistelun lukumääriä koskevia tietoja 73
3.4 Lainsäädäntö eräissä valtioissa 74
3.4.1 Raiskausrikokset 74
3.4.2 Lapsiin kohdistuvat hyväksikäyttörikokset 77
3.4.3 Seksuaalinen ahdistelu 78
3.5 Arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja 80
3.5.1 Raiskausrikokset ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö 80
3.5.2 Seksuaalinen ahdistelu 84
3.6 Yhteenveto 86
3.6.1 Raiskausrikokset 86
3.6.2 Lapsiin kohdistuvat hyväksikäyttörikokset 88
3.6.3 Seksuaalinen ahdistelu 89
3.7 Mahdolliset toimenpiteet 90
3.7.1 Esitutkinnan tehostaminen 90
3.7.2 Uusi suunta -ohjelma ja muu kuntoutus rangaistusten ulkopuolella 90
3.7.3 Lainsäädäntömuutokset 91
3.7.4 Lainsäädäntömuutosten vaikutukset 93

4 Väkivaltarikokset 98
4.1 Yleistä 98
4.2 Väkivaltarikoksia koskevan lainsäädännön uudistaminen 100
4.3 Rikollisuustilanne 103
4.4 Pahoinpitelyn rangaistuskäytäntö 104
4.5 Törkeän pahoinpitelyn rangaistuskäytäntö 104
4.6 Arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja 105
4.7 Yhteenveto ja mahdolliset toimenpiteet 107
4.7.1 Yhdistelmärangaistus 108
4.7.2 Riskiarvioinnin tehostaminen ja ehdonalaisen vapauden valvonnan tiukentaminen 109

4.7.3 Ehdollisen vankeuden tehostaminen valvonnalla ja yhdyskuntapalvelulla 110
4.7.4 Väkivaltarikoksiin syyllistyneiden kuntoutus 111

5 Talousrikokset 113
5.1 Tarkastelun lähtökohtia 114
5.2 Törkeä veropetos 116
5.3 Törkeä kirjanpitorikos 118
5.4 Törkeä rahanpesu 120
5.5 Törkeä petos 122
5.6 Törkeä velallisen epärehellisyys 124
5.7 Talousrikosten oheisseuraamuksia 126
5.8 Arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja 127
5.9 Yhteenveto ja mahdolliset toimenpiteet 129
5.9.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuu 130
5.9.2 EU:n taloudellisiin etuihin kohdistuvia petoksia koskeva direktiivi 131
5.9.3 Maksuvälinepetoksia koskeva direktiivi 132
5.9.4 Arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos 134

6 Rattijuopumusrikokset 138
6.1 Rattijuopumus ja törkeä rattijuopumus 138
6.1.1 Lainsäädäntö 138
6.1.2 Rikollisuustilanne 139
6.1.3 Rangaistuskäytäntö 140
6.2 Kuolemaan johtaneet rattijuopumusrikokset 141
6.2.1 Lainsäädäntö 141
6.2.2 Rikollisuustilanne 142
6.2.3 Rangaistuskäytäntö 143
6.3 Arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja 144
6.4 Yhteenveto ja mahdolliset toimenpiteet 145
6.4.1 Ehdollisen vankeuden tehostaminen valvonnalla 146

7 Yhteenveto 149

Liite: Oikeustajututkimuksen tuloksia 151

Lähteitä 156

1 Johdanto

1.1 Tausta

Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strategisen ohjelman (29.5.2015) mukaan oikeuspolitiikan eräänä tavoitteena on, että rangaistukset vastaavat yleistä oikeustajua (s. 36). Ohjelman mukaan varmistetaan, että rikoksista annettavat rangaistukset ovat oikeudenmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen. Ensikertalaisuussäännöksiä, väkivaltarikosten ja lapsiin kohdistuvien törkeiden seksuaalirikosten rangaistustasoa sekä ehdollisen vankeustuomion tehostamismahdollisuuksia tarkistetaan.

Tässä muistiossa arvioidaan rangaistusten oikeasuhtaisuutta eräissä rikoslajeissa sekä eräitä tähän liittyviä seuraamusjärjestelmää ja tunnusmerkistöjä koskevia muita kysymyksiä.

Luvussa 1.2 esitetään tiivis kuvaus suomalaisen kriminaalipolitikan perusteista ja luvussa 1.3 kuvataan lainsäätäjän toimintaa ohjaavat arviointiperusteet, mukaan lukien rangaistuksille asetetut valtiosääntöiset rajoitukset. Luvussa 2 esitetään arvioinnin yleiset lähtökohdat: yleinen kuvaus rikollisuustilanteesta, nykyisistä rangaistusasteikoista ja käytännöstä, rangaistusten vaikutuksista ja rikosoikeudellisen kustannus—hyöty-analyysin perusteista, rangaistusten tärkeimmistä vaihtoehdoista eli rikoksentorjunnan menetelmistä ja uusintarikollisuuden vähentämisestä sekä oikeustajua koskevasta tutkimuksesta. Luvuissa 3—6 tarkastellaan arvioinnin kohteena olevia rikoslajeja ja luvussa 7 esitetään yhteenveto.

Muistiossa ei käsitellä kaikkia rikoslaissa rangaistavaksi säädettyjä rikoslajeja, vaan tarkastelun kohteena ovat eräät seksuaali-, väkivalta-, rattijuopumus- ja talousrikokset. Koska tarkasteltavat rikokset poikkeavat toisistaan, ei niitä arvioida täysin samoista näkökulmista. Arvioinnissa on kiinnitetty huomiota kunkin rikostyypin kannalta olennaisiin kysymyksiin, jolloin eri arviointiperusteet painottuvat.

Rangaistustaso on muistiossa ymmärretty laajasti. Sillä tarkoitetaan rangaistuksen tosiasiallista ankaruutta, johon vaikuttavat paitsi rangaistussäännöksissä säädetyt rangaistusasteikot ja niiden soveltaminen, myös tunnusmerkistöt ja törkeysporrastus samoin kuin seuraamusten täytäntöönpano ja sisältö. Rangaistuksen pituuden lisäksi merkityksellistä on muun muassa se, kuinka vaativasta tai puuttuvasta rangaistuksesta on kyse samoin kuin sanktiovarmuus eli se, millä todenäköisyydellä rangaistus rikoksentekijälle määrätään. Muistiossa arvioinnin kohteena ovat ne lainsäädännölliset toimenpiteet, joiden avulla lainsäätäjä voi ohjata eri rikoksiin liittyviä seuraamuksia.

On huomattava, että eri rikoksista yksittäistapauksissa määrättävät rangaistukset ja siten viime kädessä myös rangaistustaso määräytyvät riippumattomissa tuomioistuimissa. Eri rikostyyppejä koskevat rangaistuskäytännöt ovat muodostuneet riippumattomien tuomioistuinten lainkäytön perusteella vuosikymmenten kuluessa. Tuomioistuinten on huolehdittava siitä, että rangaistuksia koskevat ratkaisut ovat rikoslain (39/1889) 6 luvun 4 §:ssä edellytetyin tavoin oikeasuhtaisia. Erityisesti on huomattava, että korkeimman oikeuden tehtävänä ylimmän tuomiovallan käyttäjänä on antaa ennakkopäätöksiä. Korkein oikeus on viimeisen parin vuosikymmenen aikana antanut lukuisia prejudikaatteja rangaistuksen määräämisestä ja mittaamisesta. Ratkaisuissa on usein tehty asianomaista rikostyyppiä koskevan rangaistuskäytännön asianmukaisuutta koskevaa perusteellista arviointia ja tarpeen vaatiessa tehty siihen myös korjausliikkeitä.

Tuomioistuinten riippumattomuudella tarkoitetaan, että tuomioistuinten tulee olla lainkäyttötoiminnassaan riippumattomia muiden tahojen vaikutuksista. Tämä koskee niin lainsäätäjää, hallitusvallan käyttäjää ja viranomaisia kuin esimerkiksi oikeudenkäynnin osapuoliakin. Tuomioistuinten riippumattomuus liittyy kiinteästi perusoikeutena ja ihmisoikeutena turvattuihin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksiin ja riippumattomuuden turvaaminen on välttämätöntä yksilön oikeusturvan takaamiseksi. (HE 1/1998 vp, PL 3.3 §:n yksityiskohtaiset perustelut.) Lainsäätäjän mahdollisuudet ohjata rangaistustasoa rajoittuvat siten lainsäädäntövallan käyttämiseen.

1.2 Suomalainen kriminaalipolitiikka ja rangaistusjärjestelmä

Suomalainen kriminaalipolitiikka perustuu hyvinvointiyhteiskunnan perusajatukselle, jonka mukaan väestön hyvinvoinnin, koulutuksen ja työllisyyden varmistaminen on turvallisen yhteiskuntaelämän peruspilari. Sen katsotaan vähentävän myös rikollisuutta. Kriminaalipolitiikkaan kuuluvat niin sosiaalipolitiikan, terveyspolitiikan, yhdyskunta-

suunnittelun, rikosturvallisen ympäristö- ja tuotesuunnittelun, poliisin kuin rikosoikeusjärjestelmänkin keinot.

Suomalaisen kriminaalipolitiikan lähtökohtana on ollut edistää kehitystä turvallisesta ja sosiaalisesti oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta, joka takaa hyvinvoinnin sen jokaiselle jäsenelle. Rangaistusten täytäntöönpanon tavoitteeksi on asetettu yhteiskunnan turvallisuuden lisääminen rikoksentekijöiden uusintarikollisuutta vähentämällä ja rikollista käyttäytymistä ylläpitävää syrjäytymistä ehkäisemällä.

Kriminaalipolitiikan yleisiä tavoitteita ovat rikollisuuden ja sen haittojen vähentäminen erityisesti rikoksia ehkäisemällä, ennustettavan ja luotettavan rikosoikeusjärjestelmän ylläpito, rikosvastuun toteutuminen, rikosseuraamusjärjestelmän toimivuuden varmistaminen sekä uhrin aseman turvaaminen. Eräs rikollisuutta voimakkaasti ennustava tekijä on koulutuksen keskeytyminen tai sen puuttuminen kokonaan. Myös työttömyyden, matalien tulojen ja ammattiaseman ja rikollisuuden välillä on havaittu yhteys. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että syrjäytyminen ja rikosten tekeminen sekä uhriksi joutuminen ovat yhteydessä toisiinsa. Tämän vuoksi on perusteltua, että kriminaalipolitiikkaa tarkastellaan osana laajempaa yhteiskuntapolitiikkaa. Esimerkiksi pelkällä lainsäädännöllä ja rangaistusasteikkojen muuttamisella ei juuri pystytä vaikuttamaan rikollisuuteen eikä etenkään sen syihin.

Kriminaalipolitiikalla on pyritty aktiivisesti vaikuttamaan vankiluvun kehitykseen Suomessa. Kansainvälisen tutkimuksen perusteella pidempien vankeustuomioiden määräämisellä ei ole juuri havaittu olevan rikollisuutta vähentävää vaikutusta samalla kun vankeudessa vietetyn ajan on katsottu pahimmassa tapauksessa jopa lisäävän henkilön riskiä syyllistyä uudelleen rikokseen. Näistä syistä kustannuksiltaan kalleinta ja samaan aikaan vaikutuksiltaan haitallisinta vankeusrangaistuksen käyttöä on Suomessa pyritty vähentämään kehittämällä vaihtoehtoisia seuraamuksia.

Suomessa on otettu käyttöön 1990-luvulta lähtien vankeusrangaistuksen sijaan tuomittavia yhdyskuntaseuraamuksia, joita ovat yleishyödyllistä työtä sisältävä yhdyskuntapalvelu, nuorille rikoksentekijöille tarkoitettu tukea ja kontrollia sisältävä nuorisorangaistus ja tuomitun kotioloissa suoritettava ja sähköisesti valvottava valvontarangaistus. Vapaudessa suoritettavia yhdyskuntaseuraamuksia ovat myös nuorten ehdollisen vankeuden valvonta, vankilasta vapautuneiden ehdonalaisen vapauden valvonta sekä vankeuden loppuun sijoittuva valvottu koevapaus. Myös suomalaista oikeustajua selvittäneeseen tutkimukseen osallistuneet kansalaiset suosivat yhdyskuntapalveluun tai valvontarangaistukseen tuomitsemista vankeuden sijaan (ks. jakso 2.5).

1.3 Arviointiperusteet

Jotta rangaistusten oikeasuhtaisuutta on mahdollista arvioida, on ensin tarkasteltava, millä perusteella tällainen arvio olisi tehtävä ja millaisia rajoituksia rangaistusten sääntelyyn liittyy. Rikoslainsäädäntöön liittyy ensinnäkin tiettyjä *valtiosääntöoikeudellisia* rajoituksia. Toisaalta lainsäätäjää ohjaavat lainsäädäntökäytännössä vakiintuneet *kriminaalipoliittiset ja rikosoikeudelliset säännöt ja periaatteet*. Jälkimmäisistä osa koskee rangaistavuuden alaa ja rangaistusten ankaruutta, osa rangaistussäännösten lainsäädäntötekniikkaa (esim. asteikot ja törkeysporrastus).

1.3.1 Aineelliset periaatteet

Perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset

Kuten muuhunkin lainsäädäntöön, myös rikoslainsäädäntöön kohdistuu perustuslaista ja Suomea sitovista kansainvälisistä ihmisoikeusvelvoitteista seuraavia rajoituksia. Perustuslaista seuraavat rajoitukset liittyvät ennen kaikkea perusoikeuksiin ja niiden yleisiin rajoitusedellytyksiin. Ne asettavat valtiosääntöiset rajat paitsi sille, mitä tekoja voidaan säätää rangaistavaksi, myös sille millaisia rangaistuksia tai muita seuraamuksia rikoksiin voidaan liittää.

Rangaistussäännösten tulee täyttää perusoikeuksien rajoittamista koskevat yleiset edellytykset ja kulloisestakin perusoikeussäännöksestä mahdollisesti johtuvat erityiset edellytykset. Vaikka rangaistavaksi säädettävä teko itsessään ei koskisikaan toimia, joihin perustuslaki nimenomaisesti oikeuttaa, merkitsee sakkorangaistus joka tapauksessa kajoamista tuomitun omaisuuteen ja vankeusrangaistus henkilökohtaiseen vapauteen. Kaiken kaikkiaan perustuslakivaliokunnan perusoikeuksien rajoittamisedellytyksiin palautuva käytäntö koskee rikoslainsäädäntöä yleisesti. (Ks. esimerkiksi PeVL 48/2017 vp s. 7—8, PeVL 15/2010 vp s. 4, PeVL 17/2006 vp s. 2/II, PeVL 20/2002 vp s. 6/I, PeVL 23/1997 vp s. 2/—3/I.)

Oikeasuhtaisuutta koskeva vaatimus ja ultima ratio -periaate

Rangaistusten ja niiden ankaruuden osalta merkityksellinen on ennen kaikkea *oikeasuhtaisuutta koskeva vaatimus*. Tämä suhteellisuusvaatimus edellyttää sen arvioimista, onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla tavalla kuin rangaistussäännöksellä. Myös rangaistuksen ankaruus on yhteydessä suhteellisuusvaatimukseen (ks. esim. PeVL 20/2002 vp s. 6/I, PeVL 23/1997 vp s. 2/II). Rangaistusseuraamuksen ankaruuden tulee olla oikeassa suhteessa teon moitittavuuteen ja rangaistusjärjestelmän kokonaisuudessaan tulee täyttää suhteellisuuden

vaatimukset (PeVL 9/2016 vp s. 2, PeVL 56/2014 vp s. 2—3, PeVL 16/2013 vp s. 2/I, PeVL 23/1997 vp s. 2/II).

Perusoikeuksien rajoitusedellytysten lisäksi rikosoikeudellista lainsäädäntöä ja lainsäätäjää ohjaavat oikeuskirjallisuudessa, lainvalmistelukäytännössä ja eduskunnan lainsäädäntökäytännössä vakiintuneet yleiset kriminalisointiperiaatteet.

Suhteellisuusvaatimukseen liittyy läheisesti *rikosoikeudellinen ultima ratio -periaate*, jonka mukaan rikosoikeutta voidaan käyttää oikeushyvien suojeluun vain, jos käytettävissä ei ole toista moraalisesti hyväksyttävämpää sitä tehossaan kohtuullisissa määrin lähestyvää ja kohtuullisin kustannuksin toimeenpantavissa olevaa keinoa.

Sekä suhteellisuusvaatimuksen että ultima ratio -periaatteen kannalta perusoikeuksiin rikosoikeutta tai rangaistuksia vähemmän puuttuvien keinojen osalta tarkastelussa voivat rikoslajista riippuen olla merkityksellisiä muun muassa vahingonkorvaukset, hallinnolliset maksuseuraamukset, viranomaisten velvoittavat toimet ja hallinnolliset pakkokeinot, vaihtoehtoinen sääntely kuten itsesääntely sekä rikoksentorjunnan ja sosiaalipolitiikan keinot (ks. Melander 2008, s. 408—).

Tässä muistiossa tarkasteltavana olevien rikoslajien osalta (mm. väkivalta- ja seksuaalirikokset) merkityksellisiksi voidaan arvioida ennen kaikkea rikoksentorjuntatoimet, jotka kohdistetaan rikoksista epäillyille ja muille riskiryhmille. Toimet voivat tähdätä esimerkiksi uusintarikollisuuden vähentämiseen. Näitä toimia esitellään jäljempänä.

Tietyn rikoslajin rangaistusten tai rangaistusasteikon ankaroittaminen edellyttää siten, että sama tavoite — esimerkiksi rikosten ehkäiseminen — ei ole saavutettavissa panostamalla kyseiseen rikoslajiin vaikuttavaan rikoksentorjuntaan.

Hyväksyttävyysvaatimus ja painava yhteiskunnallinen tarve

Perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin sisältyvä hyväksyttävyysvaatimus koskee myös rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää ja voi olla käytännössä merkittävä rangaistuksia koskevan sääntelyn kannalta (ks. esim. PeVL 9/2016 vp s. 4—6).

Perusteen, jolla perusoikeutta rajoitetaan, tulee ensinnäkin olla perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta *hyväksyttävä*. Rajoitussääntelyn tulee lisäksi olla *painavan yhteiskunnallisen tarpeen* vaatimaa. Perusoikeuksia ei siten pidä rajoittaa tarpeettomasti tai vain varmuuden vuoksi, vaikka käsillä olisikin sinänsä hyväksyttävä rajoitusperuste. Perustuslakivaliokunta on esimerkiksi katsonut, ettei tekoja pidä säätää rangaistaviksi jos rangaistussäännöksellä on lähinnä symbolinen merkitys (ks. PeVL 5/2009 s. 3/II ja PeVL 29/2001 vp s. 4/I).

Rangaistusten ja rangaistusasteikkojen osalta vaatimuksen voidaan edelleen katsoa merkitsevän, että myös rangaistusten ankaroittamiseen pelkästään symbolisista syistä on suhtauduttava torjuvasti. Toimenpiteellä on sitä vastoin saavutettava sen perusteen kannalta merkityksellisiä vaikutuksia kuten rikollisuuden vähentymistä. Tätä ns. tehokkuusvaatimusta on korostettu kriminalisointiperiaatteen tavoin myös eduskunnan lakivaliokunnan käytännössä (esim. LaVL 9/2004 vp s. 2/I, LaVM 8/2004 vp s. 2/I, LaVM 15/2005 vp s. 5/I).

Rikosoikeudellisessa sääntelyssä hyväksyttävänä rajoitusperusteena voi olla esimerkiksi pyrkimys suojata jonkin muun kuin rajoituksen kohteena olevan perusoikeuden toteutumista tai saavuttaa jokin muu sellainen päämäärä, joka on perusoikeusjärjestelmän kokonaisuuden kannalta objektiivisin perustein arvioituna normatiivisessa mielessä hyväksyttävä. Esimerkiksi fiskaaliset tavoitteet eivät ole hyväksyttäviä perusteita seuraamussääntelylle (PeVL 9/2016 vp ja PeVL 61/2014 vp s. 3/I).

Perustuslakivaliokunnan lausuntoon 9/2016 vp (s. 5) sisältyy nimenomainen seuraamussääntelyssä hyväksyttäviä perusteita koskeva kannanotto. Valiokunta totesi, että rangaistusjärjestelmän yleisesti tunnustettuna tavoitteena on

- rikosten *ehkäiseminen* eri vaikutusmekanismeilla sekä
- rikosten ja rikollisuuskontrollin aiheuttamien kärsimysten ja kustannusten *minimoiminen* ja
- niiden oikeudenmukainen *jakaminen* eri osapuolten kesken.

Perustuslakivaliokunta katsoi (PeVL 9/2016 vp s. 5), että perusteltu rangaistustaso määräytyy oikeudenmukaisuusnäkökohtien ohella sen mukaan:

- kuinka hyvin rangaistusten avulla kyetään *ehkäisemään rikoksia*,
- millaista yhteiskunnallista ja yksilöllistä *rasitusta ja kärsimystä tuon järjestelmän soveltaminen tuottaa* sekä
- *mitkä muut keinot* yhteiskunnalla olisi käytössään samaan päämäärään pyrittäessä.

Tämänkaltaisia yleisiä rangaistusjärjestelmän taustalla olevia näkökohtia ja tavoitteita voidaan valiokunnan mukaan pitää perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävinä.

Rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate

Rikosoikeudellisen järjestelmän sisällä ultima ratio -periaate merkitsee vaatimusta vähiten puuttuvasta keinosta ja vaatimusta rikosoikeudellisen järjestelmän suhteellisuudesta. Suhteellisuusperiaatetta on tältä osin selostettu esimerkiksi hallituksen esityksessä 141/2012 vp ja teoksessa Melander 2008 (s. 436—451).

Rikosoikeudellinen suhteellisuusperiaate edellyttää, että rangaistuksen on oltava *oikeudenmukaisessa suhteessa teon vahingollisuuteen ja moitittavuuteen*. Periaate edellyttää niin ikään sitä, että eri rikoksia koskevien rangaistusasteikkojen on oltava oikeudenmukaisessa ja loogisessa suhteessa toisiinsa. (Ks. esim. HE 141/2012 vp.) Suhteellisuusperiaatteesta seuraa muun muassa, että rikosten rangaistusasteikkoja ei voida perustella esimerkiksi käytettävissä olevilla pakkokeinoilla.

Mitä tärkeämmästä suojattavasta edusta on kyse ja mitä enemmän teko tai laiminlyönti sitä loukkaa, sitä ankarampi rangaistusuhka on perusteltu. Rikosoikeudella suojattavien oikeushyvien keskinäisen suhteellisuuden arvioimiseksi ei kuitenkaan ole olemassa mitään yleispätevää ohjetta. Perusoikeusjärjestelmäkään ei itsessään sisällä perusoikeuksien keskinäistä arvojärjestystä. Rikosoikeuden kannalta arvoltaan tärkeinä oikeushyvinä on pidetty muun muassa perustuslain 7 §:ssä tarkoitettua oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Näiden suoja on perinteisesti toteutettu säätämällä näihin kohdistuvat loukkaukset rikoslaissa rangaistaviksi (ks. HE 309/1993 vp s. 46/I). Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset, seksuaalirikokset ja vapauteen kohdistuvat rikokset kuuluvatkin rikosoikeuden ydinalueeseen, ns. ydinrikosoikeuteen.

Moitittavuutta koskeva arvio liittyy ennen kaikkea syyllisyysperiaatteeseen. Rangaistusuhat on tarkoitettu teoistaan moraalisesti ja oikeudellisesti vastuunalaisille syyntakeisille rikoksentekijöille. On arvioitava, kuinka paheksuttavana menettelyä voidaan pitää ja kuinka paljon tekijää voidaan tästä moittia. Lainsäädännön ja rangaistusasteikkojen tasolla syyllisyysperiaate otetaan huomioon melko karkein luokitteluin, periaatteeseen kiinnitetään hienojakoisemmin huomiota esimerkiksi rangaistuksen mittaamisessa. Lainsäätäjän kannalta moitittavuuden huomioiminen tarkoittaa muun muassa sitä, että pääsääntöisesti rangaistaan vain tahallisista teoista. Tuottamuksen eli huolimattomuuden rangaistavuudesta on säädettävä nimenomaisesti. Toisaalta tuottamuksellisista rikoksista on lähtökohtaisesti rangaistava lievemmin kuin tahallisista. Rikokseen liitettävää rangaistusasteikkoa ei siten voida perustaa pelkästään vahinkoseurauksen vakavuuteen, vaan myös syyksilukemisen aste on otettava huomioon.

Lakivaliokunta on näiden vakiintuneiden periaatteiden mukaisesti katsonut (esim. LaVM 3/1998 vp), että rikosten rangaistusasteikot on määritettävä tekojen haitallisuuden ja paheksuttavuuden eli niiden rangaistusarvon mukaan.

Hyöty—haitta-vertailu

Rangaistussäännösten on täytettävä paitsi oikeasuhtaisuutta ja hyväksyttävyyttä koskevat yleiset vaatimukset, myös oltava konkreettisesti hyödyllisiä. Hyöty—haitta-

punninta on vakiintunut lainsäätäjän toimintaa ohjaava kriminalisointiperiaate, joka nojautuu osin suhteellisuusvaatimukseen ja -periaatteeseen.

Periaatteelle on 1970-luvulta lähtien annettu samankaltainen ydinsisältö: *hyötyjä ja haittoja on vertailtava keskenään, ja saavutettavien hyötyjen on oltava aiheutuvia haittoja suurempia* (ks. Melander 2008 s. 475 viitteineen). Kieltona ilmaistuna: rangaistussäännöksen säätäminen (tai muuttaminen) ei ole sallittua, jos odotettavissa on, että se aiheuttaa enemmän yhteiskunnallista haittaa kuin hyötyä.

Kun perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin sisältyvä suhteellisuusvaatimus edellyttää punnintaa taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuuden ja rajoitettavan perusoikeuden välillä, edellyttää hyöty—haitta-vertailu konkreettista punnintaa käytännön hyötyjen ja haittojen välillä. Vastaavasti perustuslakivaliokunnan lausunnossa 9/2016 vp vahvistettu rikosoikeudellisen järjestelmän vakiintunut tavoite — rikosten ja rikollisuuskontrollin aiheuttamien kärsimysten ja kustannusten minimoiminen — edellyttää hyötyjen ja haittojen keskinäistä vertailua.

Rangaistussäännöksillä saavutettavat hyödyt koskevat ennen kaikkea käyttäytymisvaikutuksia. Rangaistussäännöksillä pyritään vähentämään yhteiskunnallisesti vahingollisena pidettävää toimintaa ja tätä kautta toimintaan liittyviä haitallisia seurauksia kuten väkivaltarikoksissa ruumiillisen koskemattomuuden loukkaukset, niistä aiheutuvat vammat ja vammojen hoidosta aiheutuvat kustannukset.

Hyötyjen arvioinnin tekee vaikeaksi ensinnäkin se, että rangaistusten käyttäytymisvaikutukset ovat usein vaikeasti selvitettävissä. Reformien käyttäytymisvaikutukset jäävät monesti niin vähäisiksi, ettei niitä ole tutkimuksissa jälkikäteen mahdollista havaita. Toisaalta monien rikosten seuraukset uhreille ja muulle yhteiskunnalle ovat luonteeltaan aineettomia tai välillisiä (esimerkiksi seksuaalirikoksiin liittyvä inhimillinen kärsimys), joten näiden rikosten vähentämisestä aiheutuvien hyötyjen arviointi edellyttää näiden ja rahamääräisesti mitattavien suureiden keskinäistä arvottamista muun yhteiskuntapoliitikan tavoin.

Rangaistussäännösten yhteiskunnallisista *haitoista* helpoiten selvitettävissä ovat yleensä rikosten selvittämiskustannukset ja rangaistusten täytäntöönpanokustannukset. Sitä vastoin seuraamusjärjestelmän epäsuorat vaikutukset kuten menetty työpanos ja tuotanto sekä inhimillinen kärsimys rikoksentekijälle ja hänen läheisilleen ovat vaikeammin mitattavissa.

Lainvalmistelua on oikeuskirjallisuudessa arvosteltu siitä, että vaikka valmisteluasiakirjoissa esitetään arvioita esitettyjen muutosten vaikutuksista, ei hyötyjen ja haittojen arviointi tai vertailu ole kuitenkaan kovin analyyttista (esim. Melander 2008, s.

496). Tähän kritiikkiin on muistiossa tartuttu hahmottelemalla jäljempänä rangaistussäännöksiä koskevaa kustannus—hyöty-analyysia ja sen perusteita. Analyysikehikkoa hyödynnetään muistiossa seksuaalirikoksia koskevassa jaksossa. Rikosoikeuden ja kriminaalipolitiikan alalla tällaista analyysia on hyödynnetty verrattain vähän. Toisin on esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollossa ja liikennehankkeista päätettäessä, joiden valmistelussa hyödynnetään vakiintuneesti terveystaloustieteen ja liikennetaloustieteen menetelmiin perustuvia laskelmia.

1.3.2 Lainsäädäntötekniikkaa koskevat periaatteet

Rangaistusasteikot ja törkeysluokitus

Rikosoikeuskomitean mietinnössä ehdotettiin, että rangaistussäännökset olisi oikeusvarmuuden sekä riittävän kriminaalipoliittisen tehon saavuttamiseksi voimakkaasti ja johdonmukaisesti porrastettava. Näin voitaisiin ohjata tuomoistuinten lainkäyttöä ja samalla tehokkaasti tuoda esiin eri rikosten vakavuus. (ks. HE 66/1988 vp, s. 16/II.)

Rikoslain kokonaisuudistuksessa törkeyden arvioinnissa pyrittiin käyttämään yhtenäistä rangaistusasteikkoa osoittavaa törkeysluokitusta. Lähtökohtana oli, että käytettäisiin seuraavia rangaistusasteikkoja (esim. HE 94/1993 vp):

- sakko
- sakko — 6 kk vankeutta
- sakko — 1 v vankeutta
- sakko — 2 v vankeutta
- 4 kk — 4 v vankeutta
- 1—10 v vankeutta
- 2—10 v vankeutta.

Käytännössä tästä törkeysporrastuksesta on kuitenkin jouduttu poikkeamaan hienojakoisempaan erotteluun. Manner-Suomessa voimassa olevassa rikoslainsäädännössä ovat nykyään käytössä seuraavat asteikot (järjestyksessä enimmäisrangaistuksen mukaan):

- rikesakko (20, 40, 70, 100, 120, 140, 170 tai 200 euroa)
- sakko
- sakko — 3 kk
- sakko — 6 kk
- sakko — 1 v
- sakko — 1,5 v
- sakko — 2 v
- 4 kk — 2 v

- sakko — 3 v
- 14 pv — 3 v
- 4 kk — 3 v
- sakko — 4 v
- 14 pv — 4 v
- 4 kk — 4 v
- 4 kk — 6 v
- 1—6 v
- 4 kk — 8 v
- 1—10 v
- 2—10 v
- 4—10 v
- 2—12 v
- 4—12 v
- 8—12 v
- 1 v — elinkautinen vankeus
- 4 v — elinkautinen vankeus
- 8 v — elinkautinen vankeus
- elinkautinen vankeus.

Tavoitteena kuitenkin edelleen on, että rangaistussäännöksissä käytettäisiin pääsääntöisesti rikoslain kokonaisuudistuksessa vakiintuneita asteikkoja ja poikkeamiselle tulee olla painavia perusteita. Lakivaliokunta on rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäisestä vaiheesta antamassaan mietinnössä katsonut, että uusien, poikkeuksellisten rangaistusasteikkojen käytössä tulisi noudattaa suurta pidättyväisyyttä (LaVM 6/1990 vp s. 4).

Edellä mainittujen asteikkojen lisäksi EU-direktiivien täytäntöönpanoon liittyvistä syistä eräissä rikoksissa on käytössä asteikko 4 kk — 5 vuotta vankeutta (törkeä datavahingonteko, törkeä tietoliikenteen häirintä törkeä tietojärjestelmän häirintä). Lisäksi rikoslain 18 luvussa on käytössä vuoden 1889 lakiin sisältyneitä asteikkoja, joita ei ole päivitetty rikoslain kokonaisuudistuksessa (6 kk—2 v, 6 kk—4 v, 6 kk—5 v). Eräiden sotilas- ja siviilipalvelusrikosten rangaistuksiksi on myös säädetty asteikkoja, jotka eivät ole käytössä muissa rikoslajeissa (kurinpitorangaistus, kurinpitorangaistus—3 kk, kurinpitorangaistus—6 kk, kurinpitorangaistus—1 v, kurinpitorangaistus—2 v, 14 pv—1 v, 14 pv—2 v, 14 pv—6 v; vankeutta aika, joka vastaa puolta jäljellä olevasta palvelusajasta).

Rangaistusasteikosta poikkeaminen ja yhteinen rangaistus

On huomattava, että rikokselle säädetty rangaistusasteikko muodostaa rangaistuksen määräämiselle ainoastaan lähtökohdan. Rangaistusasteikosta voidaan poiketa sekä ankarampaan että lievempään suuntaan siten kuin rikoslain 2 c luvun 11 §:ssä, 6 luvun 8 ja 8 a §:ssä ja 7 luvussa säädetään.

Erityisen merkityksellinen on tältä osin rikoslain 7 luvun 2 §:n säännös yhteisen rangaistuksen asteikosta. Määrättäessä yhteinen rangaistus useista rikoksista saadaan ankarin enimmäisrangaistus säännöksen mukaan ylittää enintään yhdellä vuodella jos ankarin enimmäisrangaistus on enintään 1 v 6 kk vankeutta, enintään kahdella vuodella jos ankarin enimmäisrangaistus on 1 v 6 kk — 3 v 11 kk 29 pv ja enintään kolmella vuodella jos ankarin enimmäisrangaistus on vähintään 4 v vankeutta.

Käytännössä säännös merkitsee, että esimerkiksi tuomittaessa useista törkeistä rikoksista, joiden rangaistusasteikko on 4 kk — 4 v vankeutta, on käytössä oleva asteikko 4 kk — 7 vuotta vankeutta.

Törkeysporrastus kolmeen luokkaan

Eräät rikokset on tarpeen *porrastaa eri törkeysluokkiin* siten, että rikoksen tekomuodoista törkeämmät sijoitetaan omaksi ankarammin rangaistavaksi rikoksekseen, jolla on perussäännöstä ankarampi, ns. kvalifioitu rangaistusasteikko (esim. pahoinpitely, törkeä pahoinpitely). Vastaavasti lievemmät tekomuodot arvostellaan tällöin niin sanotun privilegioidun säännöksen mukaan, jonka rangaistusasteikko on lievempi (lievä pahoinpitely). Säädettäessä rikokselle törkeä tekomuoto liitetään tunnusmerkistöön tyhjentävä luettelo tilanteista, joissa rikos tulee ankarammin rangaistavaksi.

Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäistä vaihetta koskeneen hallituksen esityksen (66/1988 vp, s. 19/I) mukaan rikosten törkeysporrastusta toteutettaessa tulee ensisijaisesti pyrkiä siihen, että vakavuusluonteeltaan erilaisilla rikoksilla on itsenäinen tunnusmerkistö omassa pykälässään. Niin sanottuja nimeämättömiä sivuasteikkoja, joissa vain yleisesti asianhaarojen laatuun viittamalla ohjataan tuomioistuin käyttämään ankarampaa tai lievempää rangaistusta, ei lähtökohtaisesti käytetä (ks. LaVM 6/1990 vp s. 5/I).

Törkeysporrastettujen rikosten rangaistustasoon voidaan vaikuttaa paitsi muuttamalla rangaistusasteikoita, myös siirtämällä tekotapoja perustunnusmerkistöstä törkeään tai lievään tekomuotoon taikka päinvastoin. Tekotapoja voidaan muutoinkin siirtää lievemmin rangaistavien tekojen piiristä ankarammin rangaistavien tekojen piiriin.

Esimerkiksi vuonna 2011 ja 2014 raiskaukseksi säädettiin rikoksia, jotka olivat aikaisemmin seksuaalisia hyväksikäyttöjä tai pakottamisia sukupuoliyhteyteen (HE 283/2010 vp ja HE 216/2013 vp). Vuonna 2011 säädettiin lähtökohtaisesti lapsen seksuaalisen hyväksikäytön törkeäksi tekomuodoksi sukupuoliyhteyden sisältävät teot (HE 282/2010 vp).

2 Arvioinnin lähtökohtia

2.1 Toimintaympäristö: yleisesti rikollisuustilanteesta

Koska rangaistusjärjestelmän keskeisenä tavoitteena on rikosten ehkäiseminen ja niistä aiheutuvien kärsimysten ja kustannusten minimoiminen, on rangaistuksia koskevassa arvioinnissa tarkasteltava myös rikollisuustilannetta. Rikollisuustilanne ja sen kehitys muodostavat lähtökohdan, jolla rangaistusjärjestelmän mahdollisia muutoksia tai säilyttämistä voidaan perustella.

Seuraavassa kuvataan rikollisuustilanteen yleistä kehitystä. Rikoslajikohtaisia tietoja arvioidaan tarkemmin jäljempänä kunkin rikoslajin yhteydessä.

Suomi on kaikilla mittareilla katsottuna yksi maailman turvallisimmista maista. Poliisin tietoon tulleen rikollisuuden kokonaismäärä on vähentynyt Suomessa 1990-luvun alusta lähtien. Eri rikoslajeissa kehitys on kuitenkin ollut erisuuntaista. Varkausrikoksissa väheneminen on ollut miltei yhtäjaksoista. Viranomaisten tietoon tulleiden petosrikosten ja varsinkin maksukorttipetosten määrä on sitä vastoin lisääntynyt.

Väestölle suunnattujen uhritutkimusten perusteella väkivallan määrä on pysynyt pitkään suunnilleen samalla tasolla, kun otetaan huomioon sekä poliisin tietoon tullut että piiloon jäänyt rikollisuus. Ilmi tulleiden pahoinpitelyrikosten määrä kasvoi 2010-luvulle saakka ja kääntyi tämän jälkeen laskuun. Sekä väkivallan tekeminen että sen uhriksi joutuminen painottuu nuoriin ikäryhmiin. Henkirikosten määrä on 1990-luvun puolivälistä alkaen vähentynyt ja on nyt koko itsenäisyyden ajan alhaisemmalla tasolla. Muutos on tapahtunut pääasiassa syrjäytyneiden miesten alkoholisidonnaisessa väkivallassa, joka hallitsee henkirikollisuuttamme.

Lisäystä on tapahtunut poliisin tietoon tulleessa raiskausrikollisuudessa. Poliisin tietoon tulleiden raiskausrikosten määrä on noin puolitoistakertaistunut viimeisen 10 vuoden aikana. Kasvu on tasaantunut viimeisen viiden vuoden aikana, mutta törkei-

den raiskausten määrä on kasvanut tuntuvasti vuosina 2015—2016 verrattuna aikaisempiin vuosiin. Tämä johtuu kuitenkin lainmuutoksesta, jonka mukaan alle 18-vuotiaaseen kohdistuneita tekoja pidetään aina törkeinä. Valtaosa raiskausrikoksista tapahtuu yksityisissä tiloissa. Ulkomaan kansalainen oli epäiltynä 29 %:ssa selvitetyistä rikoksista vuonna 2016.

Poliisin tietoon tullut lasten seksuaalinen hyväksikäyttö on kuusinkertaistunut vuodesta 1980 vuoteen 2016. Tilastoitujen tapausmäärien muutosten taustalla on ennen kaikea viranomaiskontrollin tehostuminen ja kiinnijäämisriskin kasvu. Toisaalta hyväksikäyttömahdollisuudet ovat lisääntyneet internetin käytön laajetessa. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön tähtääviä kontakteja potentiaalisiin uhreihin voidaan tehdä netin keskustelupalstojen yms. avulla suuria määriä, jolloin tekijöiden on mahdollista löytää itselleen helpoimmat uhrit. Internetissä ja sen kautta tapahtuvaa seksuaalista hyväksikäyttöä kartoittaneiden tutkimusten mukaan varsinaiseen fyysiseen kanssakäymiseen johtaneita tapauksia on suhteellisen vähän, mutta verkossa tapahtuva ahdistelu on monimuotoista ja joissakin muodoissaan hyvin yleistä.

Rattijuopumusten määrä on vähentynyt noin kolmanneksen 25 vuodessa. Polisin tietoon tulleiden liikennerikosten — erityisesti ylinopeuksien — määrä alkoi voimakkaasti kasvaa 2000-luvulla, kun poliisi otti käyttöön automaattisen ylinopeuksia mittaavan kameravalvonnan. Viranomaisten tietoon tulleiden liikennerikostenkin määrä on viime vuosina kääntynyt selvään laskuun.

Kyberrikollisuus jakautuu karkeasti ottaen kahteen luokkaan: tietotekniikkaan kohdistuviin rikoksiin ja tietokoneavusteisiin rikoksiin. Tietotekniikkaan kohdistuvat teot ovat yleisimmin sähköiseen infrastruktuuriin ja yrityksiin kohdistuvia. Yleisimpiä rikoksia ovat tietomurrot, tietoliikenteen häirintä, tietojärjestelmän häirintä sekä kaikkein yleisimpänä identiteettivarkaudet.

Eri rikoslajien kehitys riippuu paitsi rikollisuuden todellisesta lisääntymisestä tai vähenemisestä, myös siitä, miten aktiivisesti rikosten uhriksi joutuneet ilmoittavat niistä poliisille. Ilmitulleiden rikosten määrään vaikuttaa myös viranomaisten valvonnan tehokkuus ja se, miten valvontaa suunnataan. Tilastoituun rikollisuuteen vaikuttavat lisäksi lainsäädännön muutokset ja rikosten kirjaamisessa tapahtuneet muutokset.

Rikollisuuden määrän ja rakenteen muutoksiin ovat viime vuosikymmeninä vaikuttaneet väestön vanhentuminen, erityisesti tietotekniikan kehityksestä johtuva rikostilaisuuksien lisääntyminen ja muuntuminen, maahanmuutto ja valtioiden välisten rajanylitysten helpottuminen. Rikollisuuden kannalta edelleen merkitystä on muun muassa kaupungistumisella, alkoholin kulutusmäärillä ja kulutustottumuksilla sekä taloudellisilla suhdanteilla.

Kansainvälistyminen ja maahanmuutto lisäävät turvallisuusuhkia, kuten rasistista rikollisuutta, järjestäytynyttä rikollisuutta sekä terrorismin tai sen tukemisen uhkaa. Kansainvälistyminen näkyy rajat ylittävinä oikeusjuttuina, kansainvälisen oikeusavun lisääntymisenä ja ulkomaalaisten vankien ja tutkintavankien määrän kasvuna. Rikosten ehkäisy ja tutkinta muodostuvat nykyistä vaativammiksi ja kansainvälisen yhteistyön merkitys kasvaa.

2.2 Nykyiset rangaistusasteikot ja rangaistustaso

Jotta rangaistusten oikeasuhtaisuutta on mahdollista arvioida, on ensin muodostettava kuva nykyisestä rangaistustasosta. Ensinnäkin voidaan tarkastella eri rikosten voimassa olevia *rangaistusasteikkoja*. Seuraavassa esitetään näitä koskevia tietoja.

Muistiossa arvion kohteena ovat eräät seksuaalirikokset, väkivaltarikokset, rattijuopumusrikokset ja talousrikokset. Taulukossa esitetään tästä huolimatta vertailun vuoksi taustatiedoksi ja arvioinnin kohteena olevien rikosten suhteuttamiseksi tietoja myös muista rikoslajeista.

ELINKAUTINEN VANKEUS

murha

8 V VANKEUTTA — ELINKAUTINEN VANKEUS

terroristisessa tarkoituksessa (=tt) tehty tappo, törkeä sotarikos, törkeä rikos ihmisyyttä vastaan

4 V VANKEUTTA — ELINKAUTINEN VANKEUS

joukkotuhonta, törkeä maanpetos, törkeä vakoilu, hyökkäysrikos, törkeä valtiopetos

1 V VANKEUTTA — ELINKAUTINEN VANKEUS

sotarikos, rikos ihmisyyttä vastaan

8—12 V VANKEUTTA

tappo

4—12 V VANKEUTTA

terroristisessa tarkoituksessa tehty surma

2—12 V VANKEUTTA

kidutus, terroristiryhmän johtaminen, terroristisessa tarkoituksessa (tt) tehty törkeä ihmiskauppa, törkeä tuhotyö (tt), törkeä terveyden vaarantaminen (tt), ydinräjähderikos (tt), kaappaus (tt), törkeä pahoinpitely (tt), panttivangin ottaminen (tt)

4—10 V VANKEUTTA

surma

2—10 V VANKEUTTA

törkeä raiskaus, törkeä ryöstö, törkeä ihmiskauppa, törkeä tuhotyö, törkeä terveyden vaarantaminen, ydinräjähderikos, kaappaus, sotakarkuruus

1—10 V VANKEUTTA

törkeä pahoinpitely, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä huumausainerikos, Suomen itsemääräämisoikeuden vaarantaminen, sotaan yllyttäminen, maanpetos, vakoilu, panttivangin ottaminen, valtiopetos, vaarallinen sotilasrikos

4 KK—8 V VANKEUTTA

terrorismin rahoittaminen, värväys terrorismirikoksen tekemiseen, koulutuksen antaminen terrorismirikoksen tekemistä varten, terroristiryhmän toiminnan edistäminen, törkeä ympäristön turmeleminen (tahallinen, tt), biologisen aseen kiellon rikkominen (tt), kemiallisen aseen kiellon rikkominen (tt)

1—6 V VANKEUTTA

raiskaus

4 KK—6 V VANKEUTTA

ryöstö, ihmiskauppa, törkeä paritus, törkeä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen, törkeä kuolemantuottamus, törkeä laittoman maahantulon järjestäminen, ammattimainen kätkemisrikos, törkeä rahanpesu, luvaton tiedustelutoiminta, törkeä ympäristön turmeleminen, biologisen aseen kiellon rikkominen, kemiallisen aseen kiellon rikkominen, törkeä perätön lausuma tuomioistuimessa, törkeä todsitusaineiston vääristeleminen, törkeä huumausainerikoksen edistäminen, jalkaväkimiinakiellon rikkominen, terroristiryhmän johtaminen, eräitä terroristisessa tarkoituksessa tehtyjä rikoksia

4 KK—4 V VANKEUTTA

mm. lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, lapsensurma, kokonaisuutena arvostellen vähäinen raiskaus (RL 20:1.3), törkeä vapaudenriisto, tuhotyö, terveyden vaarantaminen, törkeä yleisvaaran tuottamus, törkeä kiihottaminen kansanryhmää vastaan, rahanväärennys, useita törkeitä omaisuusrikoksia (esim. törkeä varkaus, törkeä kavallus, törkeä petos, törkeä maksuvälinepetos), useita törkeitä talousrikoksia (esim. törkeä veropetos, törkeä avustuspetos, törkeä kirjanpitorikos, törkeä velallisen petos, törkeä velallisen epärehellisyys, törkeä sisäpiirintiedon väärinkäyttö, törkeä markkinoiden manipulointi), törkeimpien rikosten valmisteluriokoksia (hyökkäysrikoksen valmistelu, joukkotuhonnan valmistelu, valtiopetoksen valmistelu)

14 PV—4 V VANKEUTTA

väkivaltaisen mellakan johtaminen, törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu, eräitä sotilasrikoksia

SAKKO—4 V VANKEUTTA

seksuaalinen hyväksikäyttö, puolustustarvikkeiden maastavientirikos

4 KK—3 V VANKEUTTA

törkeä tulliselvitysrikos, eräitä terroristisessa tarkoituksessa tehtyjä rikoksia

14 PV—3 V VANKEUTTA

panttivangin ottamisen valmistelu, törkeän ryöstön valmistelu, törkeä viestintäsalaisuuden loukkaus, perätön lausuma tuomioistuimessa

SAKKO—3 V VANKEUTTA

paritus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, törkeä tietomurto, väärä ilmianto, oikeudenkäytössä kuultavan uhkaaminen, rekisterimerkintärikos, törkeä laittoman saaliin

kätkeminen, terrorismiryhmän rahoittaminen, kouluttautuminen terrorismirikoksen tekemistä varten, terroristisesa tarkoituksessa tehtävän rikoksen valmistelu

4 KK—2 V VANKEUTTA

törkeä lahjominen elinkeinotoiminnassa, törkeä lahjuksen ottaminen elinkeinotoiminnassa

SAKKO—2 V VANKEUTTA

mm. pahoinpitely, pakottaminen, laiton uhkaus, vainoaminen, kuolemantuottamus, tappeluun osallistuminen, törkeä vammantuottamus, vaaran aiheuttaminen, heitteillepano, pakottaminen, törkeä rattijuopumus, törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen, petos, törkeä luvaton käyttö, kirjanpitorikos, veropetos, velallisen petos, velallisen epärehellisyys, maksuvälinepetos, sisäpiirintiedon ilmaiseminen, sisäpiirintiedon väärinkäyttö, markkinoiden manipulointi, arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos, huumausainerikos

SAKKO—1 V 6 KK VANKEUTTA

varkaus, kavallus, kätkemisrikos, laiton tuontitavaraan ryhtyminen, moottorikulkuneuvon käyttövarkaus, tulliselvitysrikos

SAKKO—1 V VANKEUTTA

mm. lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin, lähestymiskiellon rikkominen, vahingonteko, luvaton käyttö, kulkuneuvon luovuttaminen juopuneelle, markkinointirikos, yhteisöjen toimintaan liittyviä rikoksia (esim. osakeyhtiörikos)

SAKKO—6 KK VANKEUTTA

mm. seksuaalinen ahdistelu, seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö, sukupuolisiveellisyyden julkinen loukkaaminen, vammantuottamus, virkamiehen vastustaminen, rattijuopumus, huumausaineen käyttörikos

SAKKO—3 KK VANKEUTTA

mm. liikennejuopumus moottorittomalla ajoneuvolla, niskoittelu poliisia vastaan, hallinnan loukkaus, laiton naamioituminen, sakkovilppi, terveydensuojelurikkomus, vaaranmerkintärikkomus

SAKKO

mm. lievä pahoinpitely, näpistys, lievä petos, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä vahingonteko, lievä veropetos; lukuisia erityislainsäädäntöön sisältyviä rikkomuksia

RIKESAKKO

eräät liikennerikkomukset, ajoneuvorikkomukset, vesiliikennerikkomukset, vesikulkuneuvorekisteririkkomukset, järjestysrikkomukset, toisen vahingoittamiseen soveltuvan esineen tai aineen hallussapitot, toisen vahingoittamiseen soveltuvan esineen luovuttamiset alaikäiselle, kalastusrikkomukset, jätelain rikkomiset ja alkoholirikkomukset

Taulukosta käy ilmi, että rikokset on jaoteltu verrattain hienojakoisesti. Toisaalta käytössä on eräitä tyyppirangaistusasteikkoja, joiden piiriin kuuluu paljon rikoksia. Taulukon ankarinta päätä dominoi selvästi rikosoikeuden ydinalue: muun muassa henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset ja seksuaalirikokset.

Rangaistusasteikkojen ja rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten perusteella muodostuu edelleen vallitseva *rangaistuskäytäntö*.

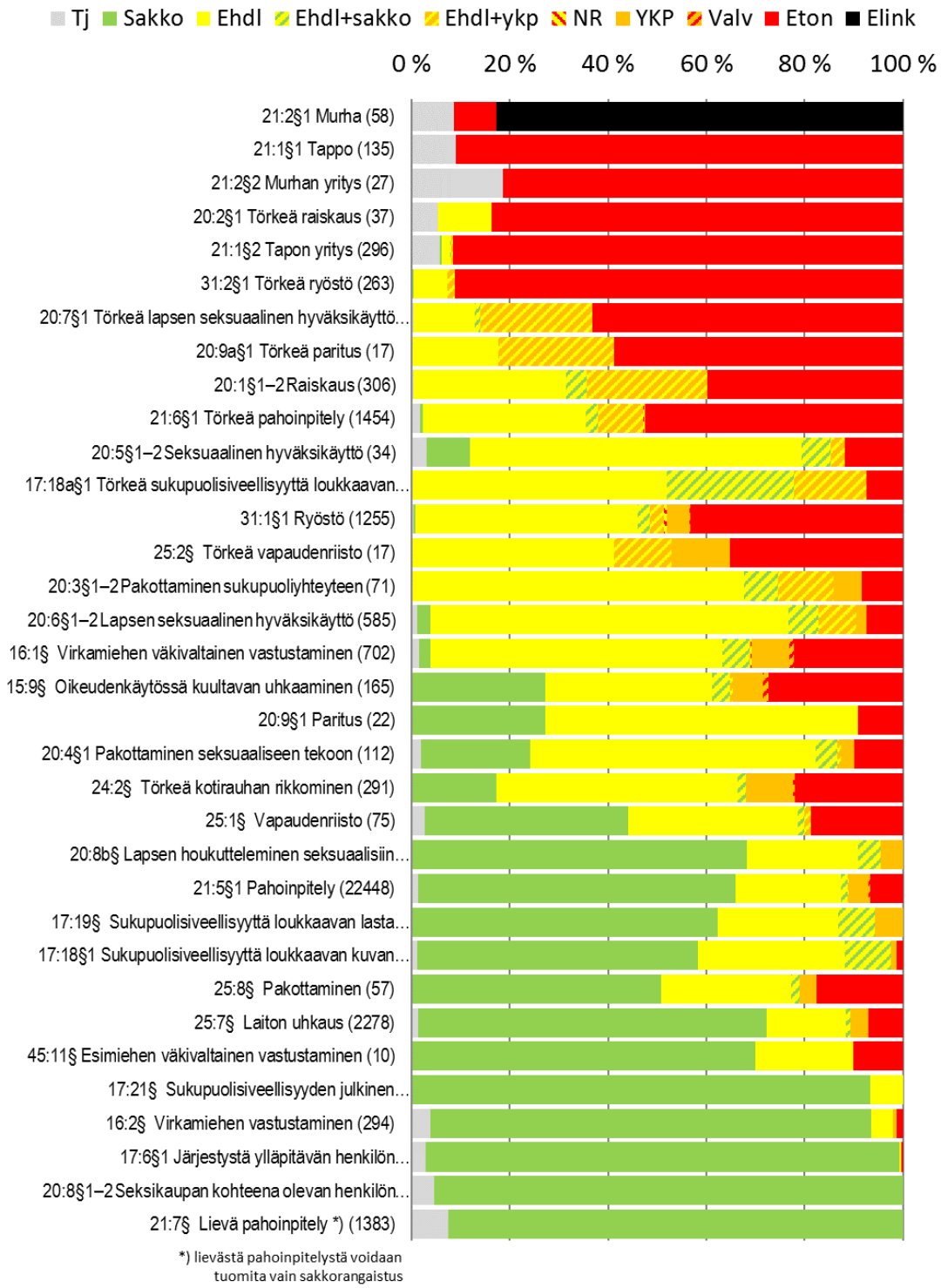
Rangaistussäännösten yhteydessä säädetyissä rangaistusasteikoissa viitataan nimenomaisesti ainoastaan rikesakkoon, sakkoon ja vankeuteen. Muiden rangaistuslajien eli ehdollisen vankeuden ja sen oheisseuraamusten, nuorisorangaistuksen, yhdyskuntapalvelun, valvontarangaistuksen ja yhdistelmärangaistuksen käyttöala on rangaistuksen määräämistä koskevien yleissäännöksten mukaan sidottu rangaistuksen pituuteen.

Määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan tietyin edellytyksin määrätä ehdolliseksi (ehdollinen vankeus, ks. RL 6:9). Ehdollista vankeutta voidaan tehostaa sakolla tai, jos ehdollinen vankeus on kahdeksan kuukautta tai sitä pidempi, 14—90 tunnin yhdyskuntapalvelulla (RL 6:10.1). Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi valvontaan (RL 6:10.2). Alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta voidaan tuomita nuorisorangaistukseen, jos sakko ja ehdollinen vankeus ovat riittämättömiä seuraamuksia eivätkä painavat syyt vaadi ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemista (RL 6:10 a). Rikoksentekijä, joka tuomitaan enintään kahdeksan kuukauden ehdottomaan vankeusrangaistukseen, tuomitaan sen sijasta tietyin edellytyksin yhdyskuntapalveluun (RL 6:11). Enintään kuuden kuukauden pituisen ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomitaan tietyin edellytyksin valvontarangaistus (RL 6:11 a). Yhdistelmärangaistuksen tuomitsemisen edellytyksenä on, että rikoksentekijä tuomitaan vähintään kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen (ks. RL 2 c:11). Lisäksi tuomioistuin saa eräissä tilanteissa jättää rangaistuksen tuomitsematta (RL 6:12).

Yleisin rangaistuslaji sekä tuomioistuimissa että rikosoikeusjärjestelmässä kokonaisuutena on sakkorangaistus. Vuonna 2016 tuomioistuimen ulkopuolisissa menettelyissä (1.12.2016 voimaan tullut sakkomenettely ja sitä edeltänyt rangaistusmääräysmenettely) määrättiin 151 307 päiväsakkorangaistusta ja tuomioistuimissa 30 757 sakkorangaistusta. Lisäksi eri menettelyissä määrättiin 270 448 rikesakkoa. Varallisuuteen kohdistuvat rangaistukset kattavat yli 95 prosenttia kaikista rangaistuksista.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen eli vankilarangaistuksen sai 9,7 prosenttia (4974) tuomituista. Valvontarangaistukseen tuomittiin 0,4 prosenttia (207) ja yhdyskuntapalvelua sai 3,2 prosenttia (1 639). Ehdollisen vankeusrangaistuksen sai 24,9 prosenttia (12 763). Sakkorangaistuksen osuus oli 60 prosenttia (30 757). Aikaisempi ehdoton vankeus katsottiin riittäväksi 378 tapauksessa (0,7 %), nuorisorangaistukseen määrättiin 7 henkilöä (0,01 %) ja vastaaja jätettiin seuraamusluonteisesti tuomitsematta 464 tapauksessa (0,9 %). (Tilastokeskus/Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset.)

Eri rikosten *keskinäistä ankaruusjärjestystä* voidaan arvioida usein eri tavoin. Eräs tapa tarkastella eri rikoslajeja on asettaa rikokset rangaistuslajien mukaiseen järjestykseen. Voidaan myös muodostaa erilaisia rangaistusindeksejä, joissa otetaan huomioon sekä rangaistuslaji että rangaistuksen pituus. Kuvassa 1 on asetettu eräät henki-, väkivalta- ja seksuaalirikokset järjestykseen rangaistuksen pituuden odotusarvon mukaan. Eri rangaistuslajeja ei ole painotettu niiden tosiasiallisen ankaruuden mukaan, vaan pituudet on laskettu yhteen rangaistuslajista riippumatta. Tarkastelu antaa siten lähinnä suuntaa-antavan kuvan ankaruuden keskinäisestä järjestyksestä.

Kuva 1. Eräistä väkivalta- ja seksuaalirikoksista tuomitut rangaistuslajit (käräjäoikeudet 2013—2015, laskettu Tilastokeskuksen tiedoista)

Tarkastelusta ilmenee muun muassa, että vakavimmat väkivalta- ja seksuaalirikokset sijoittuvat ankaruusarvioinnissa jokseenkin samalle tasolle. Törkeä raiskaus vastaa suurin piirtein henkirikosten yrityksiä ja törkeää ryöstöä, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja raiskaus puolestaan suurin piirtein törkeää pahoinpitelyä.

2.3 Rangaistusten vaikutukset

Muun muassa perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin sisältyvä suhteellisuusvaatimus, hyväksyttävyysvaatimukseen sisältyvä painavaa yhteiskunnallista tarvetta koskeva edellytys ja rikosoikeudellinen ultima ratio -periaate edellyttävät rangaistuksilta tiettyjä vaikutuksia, jotta rankaisemista voitaisiin pitää oikeutettuna. Hyöty—haitta-punninnan periaate puolestaan edellyttää, että rikosoikeudellisten toimien hyötyjä eli rangaistusten vaikutuksia on konkreettisesti verratava toimenpiteisiin liittyviin haittoihin ja kustannuksiin. Jotta tällaista arviointia ja punnintaa voidaan konkreettisesti tehdä, on tarkasteltava rangaistusten vaikutuksia.

2.3.1 Yleis- ja erityispreventio

Rangaistusten vaikutukset on perinteisesti jaettu kahteen osaan:

- yleisestävä vaikutus (*yleispreventio*), jolla tarkoitetaan rangaistusten yleistä ennalta estävää vaikutusta koko väestöön
- erityisestävä vaikutus (*erityispreventio*), jolla tarkoitetaan rangaistuksen vaikutuksia rangaistuun henkilöön itseensä.

Yleispreventio voidaan jakaa välittömään yleispreventioon, joka syntyy ennen kaikkea rangaistuksen pelotevaikutuksesta, sekä välilliseen yleispreventioon, joka on seurausta rangaistusten moraalia ja tapaa luovasta ja ylläpitävästä vaikutuksesta. Erityispreventio voidaan puolestaan jakaa varoitukseen, kuntoutukseen ja vaarattomaksi tekemiseen eli eristämiseen.

Erityisprevention vaikutukset ovat kahdensuuntaisia ja ne voidaan tiivistää seuraavasti: Uusintarikollisuutta voidaan vähentää erilaisilla toimintaohjelmilla (mm. kognitiivis-behavioraaliset menetelmät) sekä päihdeohjelmilla ja -hoidoilla, erityisesti osana vapaudessa toteutettavia yhdyskuntaseuraamuksia. Rangaistusten täytäntöönpano vankilassa on kuitenkin haitallista. Se lisää uusintarikollisuutta, ei vähennä sitä. Vankeuden haitallista vaikutusta voidaan toimintaohjelmin vähentää, mutta ei poistaa. Toisaalta vankeuteen liittyvä eristäminen vähentää rikollisuutta rangaistuksen täytäntöönpanon aikana.

2.3.2 Preventiivisen vaikutuksen suuruus — rangaistusjousto

Kriminaalipoliittiseen tutkimustietoon perustuva vakiintunut käsitys on, että rangaistustason muutoksilla ei voida merkittävästi ohjailla rikollisuuden määrää. Suurtenkin rangaistustasoon tehtyjen muutosten vaikutukset jäävät yleensä hyvin vähäisiksi, eikä niiden vaikutuksia rikollisuuteen kyetä välttämättä käytännössä havaitsemaan jälkikäteen.

Yleisprevention tehoa voidaan mitata tarkastelemalla rangaistusten muutosten vaikutuksia rikoskäyttäytymiseen kokonaisuutena, erityispreventiota voidaan puolestaan mitata uusintarikollisuudella.

Prevention vaikutuksia voidaan kuvata *rangaistusjouston* käsitteellä. Sillä tarkoitetaan, kuinka monta prosenttia rikoskäyttäytyminen muuttuu, jos rangaistukset ankaroituvat yhdellä prosentilla (ns. marginaalipreventio). Jos jousto olisi esimerkiksi –1, merkitsisi 50 prosentin korotus rangaistuksiin rikosten vähenemistä 50 prosentilla. Käytännössä rikoskäyttäytyminen on kuitenkin selvästi joustamattomampaa. Rikoskäyttäytymisen muutokset ovat suhteessa pienempiä kuin rangaistusten muutokset.

Rikosten rangaistusjouston suuruudesta on tutkimuskirjallisuudessa esitetty lukuisia arvioita. Tilastoitua kokonaisrikollisuutta ja vankilukuja koskevien analyysien perusteella on muun muassa arvioitu, että rangaistusten pituus ei käytännössä vaikuttaisi laisinkaan rikosten määrään. Tämä merkitsisi, että jousto olisi nolla. Eräissä katsauksissa on puolestaan arvioitu, että jousto voisi olla suuruusluokaltaan –0,2...–0,4 (esim. Spelman 2000), joissakin tutkimuksissa on päädytty yksittäisten rikosten osalta suurempiinkin arvoihin aina –0,7:ään asti (esimerkiksi Levitt 1996; Johnson & Raphael 2010, Buonanno & Raphael 2013). Toisaalta monissa tutkimuksissa päädytään selvästi pienempiin tuloksiin –0,1...–0,2 (esim. Marvell & Moody 1994 ja Johnson & Raphael 2012). Rangaistusjärjestelmän ns. epäjatkuvuuskohtia koskevissa analyyseissa on saatu tuloksia, jotka viittaavat jouston olevan noin –0,1:n suuruusluokkaa (Lee & McCrary 2009 ja 2017; ks. myös Abrams 2012 ja Helland & Tabarrok 2007).

Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista esittää kattavaa katsausta rangaistusjoustoja koskevaan tutkimukseen. Tutkimustiedon perusteella voidaan tehdä lähinnä se johtopäätös, että tutkimusnäyttö on riittämätöntä tarkan arvon määrittämiseksi. Toisaalta voidaan päätellä, että jousto on todennäköisesti verrattain pieni, ei kuitenkaan olematon eli 0.

Tutkimustulosten hyödyntämistä päätöksenteossa vaikeuttaa se, että rangaistusjärjestelmän muutoksiin liittyvä marginaalipreventio todennäköisesti poikkeaa esimerkik-

si Suomessa ja Yhdysvalloissa, joissa vankiluvut ja rangaistusjärjestelmä ovat erilaiset. Jousto voi myös vaihdella rikoslajeittain. Lisäksi voidaan arvella, että esimerkiksi rikoksentekijöiden päihtymys saattaa alentaa yleispreventioon liittyvää joustoa.

Käytännössä rangaistusjärjestelmää koskevassa kustannus—hyötyanalyysissa voidaan olettaa rikosten rangaistusjouston olevan suuruusluokaltaan –0,1. Oletus on kuitenkin luonteeltaan lähinnä suuntaa antava.

2.3.3 Hyöty—haitta-vertailu käytännössä

Näiden tietojen perusteella voidaan hahmotella perusteet rikosoikeudellisen hyöty—haitta-punninnan edellyttämälle kustannus—hyöty-analyysille, jollaista koskeva esimerkki esitetään taulukossa 1. Tässä esiteltävää laskentakehikkoa hyödynnetään muistion seksuaalirikoksia koskevassa jaksossa.

Eri tahot odottavat lainvalmistelulta tämänkaltaisia arvioita. Muun muassa lainsäädännön arviointineuvosto on lausuntokäytännössään katsonut, että hallituksen esityksen perusteluista pitäisi pystyä vähintään karkealla tasolla päättelemään, ylittävätkö lain hyödyt siitä aiheutuvat kustannukset. Kvantitatiivisia arvioita tehtäessä huomiota tulisi kiinnittää siihen, mikä vaikutus ehdotetulla lain muutoksella tulisi toteutuessaan olemaan verrattuna tilanteeseen, jossa lakia ei muuteta, tai jossa toteutettaisiin jokin toinen, vaihtoehtoinen muutos.

Toisaalta taulukko osoittaa, että asia on vaikea. Rangaistussäännösten muutoksia koskevaan analyysiin liittyy runsaasti epävarmuustekijöitä. Olisi toivottavaa, että kriminaalipoliittinen ja kriminologinen tutkimus tuottaisi tällaista tarkastelua varten apuvälineitä ja tarkentaisi edelleen kuvaa niistä seikoista, jotka ovat tällaisessa arvioinnissa merkityksellisiä erityisesti ottaen huomioon Suomen rikosoikeudellisen järjestelmän.

Taulukko 1. Esimerkki kustannus—hyöty-analyysistä.

	ENNEN		Muutos		JÄLKEEN		
15 vuotta täyttänyt väestö (2016)	4 609 119	hlö			4 609 119	hlö	Tilastokeskus/Väestö
Raiskausrikoksen (RL 20:1—2) tai sen yrityksen kohteeksi joutuva osuus	0,112 %	/v			0,109 %	/v	ks. KRIMO/Kans. rikosuhritutk. 2009
Rikokset yhteensä (arvio, poliisin tietoon tulleet ja piiloon jääneet, ns. kokonaisrikollisuus)	5 178	kpl	**-3,3 %** -173	kpl	5 006	kpl	=väestö * uhriksi joutuvien osuus
Yhdestä rikoksesta aiheutuvat haittakustannukset (ml. aineettomat)	15 000	e/kpl	jousto -0,1		15 000	e/kpl	ks. OPTL/RT 2013, liitetaulukko 11b
Rikosten kustannukset	77 677 446	e	**-2 589 248**	**e**	75 088 198	e	
			hyödyt: kustannusten väheneminen				
Poliisille ilmoittamisen todennäköisyys	22 %				22 %		=pol. tiet. tul. rikokset / rikokset yht.
Poliisin tietoon tulleet rikokset	1 160	kpl	-39	kpl	1 121	kpl	TK/Rikos- ja pakkokeinotilasto
Esitutkintakustannukset	2 800	e/kpl			2 800	e/kpl	OPTL/RT 2013, s. 415
Syyksi lukemisen todennäköisyys	22 %				22 %		ks. KRIMO/Seur.järj. 2016, s. 152
Syyksi luettujen rikosten lkm	255	kpl	-9	kpl	247	kpl	=syyksi luk. tn * pol. tiet. tul. rikokset
Oikeudenkäynnin kustannukset	4 410	e/kpl			4 410	e/kpl	ks. OPTL/RT 2013, liitetaulukko 11a
Ehdottoman vankeuden osuus	50 %				50 %		ks. KRIMO/Seur.järj. 2016, s. 90
Ehdottoman vankeuden keskipituus	36	kk	+ **33,3 %**		48	kk	ks. KRIMO/Seur.järj. 2016, s. 90
Tuomitut vankilarangaistukset yhteensä (ns. bruttorangaistusmassa)	383	v	111	v	493	v	=s-luetut * eton-osuus * eton-keskipituus
Laitoksessa suoritettava osuus	60 %				60 %		
Täytäntöönpantavat rangaistukset yhteensä (ns. nettorangaistusmassa)	230	v	66	v	296	v	=r-massa (brutto) * lait. suor. osuus
Rangaistuksen täytäntöönpanokustannukset	61 620	e/v	haitat:		61 620	e/v	ks. RISEn tilinpäätös 2016, s. 18
Menetetty työpanos	11 875	e/v	kustannusten kasvu		11 875	e/v	ks. OPTL/RT 2013, liitetaul. 11a
Rikosoikeusjärjestelmän kustannukset	21 253 764	e	**4 730 759**	**e**	25 984 523	e	
Yhden rikoksen ehkäisemisen hinta			27 406	e			=rik.oik.järj. kust. muutos / rikosten muutos
1 toimenpiteeseen sijoitettu euro tuottaa...			0,55	euron	hyödyn.		=hyödyt/kustannukset
Rikosten ja rik.oik.järj. kustannukset	98 931 210	e	**2 141 511**	**e *)**	101 072 721	e	
			nettokustannusten muutos yhteiskunnalle yhteensä				

*) negatiivinen muutos (-): hyödyt ovat suuremmat kuin haitat => toimenpide on perusteltu
positiivinen muutos (+): haitat ovat suuremmat kuin hyödyt => toimenpide ei ole perusteltu

Taulukossa tarkastellaan esimerkinomaisesti raiskausrikoksista (RL 20:1—2) tuomittavia ehdottomia vankeusrangaistuksia.

Analyysin lähtökohdaksi otetaan arvio tarkastelun kohteena olevan rikoslajin ns. kokonaisrikollisuudesta eli poliisin tietoon tulleista rikoksista ja piiloon jääneistä rikoksista, joista ei ole ilmoitettu poliisille. Henkilöön kohdistuvien rikosten osalta luotettavimpia kokonaisrikollisuutta koskevia tietoja saadaan rikosuhritutkimuksista, joissa väestöltä kysytään heidän joutumisestaan rikoksen uhriksi viimeksi kuluneen vuoden aika-

na. Raiskausrikosten yleisyyttä on selvitetty Kansallisessa rikouhritutkimuksessa vuonna 2009, jolloin 0,22 prosenttia naisista ilmoitti joutuneensa raiskausrikoksen tai sen yrityksen kohteeksi (ks. Rikollisuustilanne 2016, s. 82). Tämä tarkoittaa noin 0,11 prosenttia väestöstä tai noin 5 000 rikosta vuosittain (laskelmassa 5 178).

Jos tähän lukuun verrataan poliisin tietoon tulleiden raiskausrikosten määrää vuonna 2016 (1160 rikosta), havaitaan että kaikista raiskausrikoksista noin 22 prosenttia ilmoitetaan poliisille. Yhden seksuaalirikoksen esitutkintakustannukset olivat vuonna 2013 arviolta 2800 euroa (Rikollisuustilanne 2013, s. 415), uudempia rikoslajikohtaisia tietoja esitutkintakustannuksista ei ole julkaistu.

Tilastokeskuksen tietoihin perustuvien Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin laskelmien mukaan noin 22 prosenttia poliisin tietoon tulleista raiskausrikoksista johtaa syyksilukemiseen tuomioistuimessa (ks. Seuraamusjärjestelmä 2016, s. 152). Näistä noin puolet johtaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen, jonka keskipituus on noin kolme vuotta. Vankilarangaistuksia raiskausrikoksista tuomitaan siten vuosittain yhteensä noin 383 vuotta.

Näistä arviolta 60 prosenttia suoritetaan vankilassa, joten täytäntöönpantava osuus on noin 230 vuotta. Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätöksen mukaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanokustannukset vankilassa olivat vuonna 2016 noin 61 620 euroa. Lisäksi vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta aiheutuu yhteiskunnalle muita tuotannon menetyksiä, joiden määräksi on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen Rikollisuustilanne 2013 -katsauksessa arvioitu 11 875 euroa vuodessa.

Näin on saatu kuvattua kustannus—hyöty-analyysin lähtökohdat (taulukon vasemmanpuoleinen sarake, "Ennen").

Esimerkissä tarkastellaan hypoteettista toimenpidettä, jossa ehdottoman vankeuden keskipituutta kasvatetaan yhdellä vuodella kolmesta vuodesta neljään vuoteen eli pidennetään 33,3 prosenttia.

Jos oletetaan, että rikosten rangaistusjousto on edellä kuvatuin perustein –0,1, johtaa 33,3 prosentin pidennys rangaistuksiin noin 3,33 prosentin vähennykseen rikosten lukumäärässä. Tämä tarkoittaa, että ankaroittamisen jälkeen kokonaisrikollisuus vähenisi vuosittain noin 173 rikoksella 5178 rikoksesta 5006 rikokseen (taulukon oikeanpuoleinen sarake, "Jälkeen").

Suomessa ei ole toteutettu kattavaa yhteiskunnallista maksuhalukkuustutkimusta, jossa arvotettaisiin rikoksista aiheutuvaa hyvinvoinnin menetystä tai inhimillistä kärsimystä. Minimiarviona voidaan kuitenkin pitää kuhunkin rikokseen liittyvistä aineetto-

mista vahingoista määrättäviä vahingonkorvauksia. Henkilövahinkoasiain neuvottelukunta on luokitellut raiskausrikoksista tuomitut korvaukset neljään luokkaan (1000—2000 e, 2000—4000 e, 4000—7000 e ja 7000—16 000 e; Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia. Vahingonkorvauslain 5 luvun säännösten nojalla kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta, pysyvästä haitasta sekä kärsimyksestä suoritettavien korvausten määristä. 3. painos.). Kuvauksista ilmenee, että korvauksen määrään vaikuttavat ennen kaikkea teon laatu (yritys vai täytetty teko), teossa käytetty uhkaus tai väkivalta, teon erityinen nöyryyttävyys ja kärsimystä lisäävät piirteet. Suurimpia korvauksia (7000—16 000 e) tuomitaan teoista, joissa käytetyä väkivaltaa tai uhkausta on pidettävä teon laatuun nähden vakavana, tunkeutumista loukatun kehoon on pidettävä erityisen nöyryyttävänä ja teko-olosuhteisiin liittyy erityisiä kärsimystä lisääviä piirteitä. Mediaanikorvaus raiskauksen yrityksestä on 1 300 euroa ja täytetystä raiskausrikoksesta 3 500 euroa.

Kansallisten uhritutkimusten mukaan suurin osa raiskausrikoksista on raiskausten yrityksiä. Toisaalta vahingonkorvausten määrät kuvaavat ainoastaan hyvinvoinnin menetyksen ehdotonta minimitasoa. Ulkomaisten kokemusten perusteella voidaan suuntaa-antavasti päätellä, että todellinen yhteiskunnallinen maksuhalukkuus saattaa olla olennaisesti suurempi. Jos oletetaan, että yhdestä rikoksesta aiheutuva aineeton ja aineellinen haitta olisi taloudelliselta arvoltaan esimerkiksi 15 000 euroa, mikä vastaisi vakavimmista raiskausrikoksista määrättävien vahingonkorvausten tasoa, aiheuttaisi muutos arviolta noin 2,6 miljoonan euron (lähinnä aineettoman) hyödyn rikosten uhreille.

Olettaen, että poliisille ilmoittamisen todennäköisyys, syyksi lukemisen todennäköisyys ja lajinvalinta pysyisivät ennallaan, vähentäisi muutos poliisin tietoon tulleita rikoksia noin 39 rikoksella ja tuomioistuimessa syyksi luettuja rikoksia 9 rikoksella.

Esimerkistä on helppo havaita, että suuretkin muutokset rangaistuskäytäntöön johtavat verrattain vähäisiin muutoksiin viranomaisten tietoon tulleiden rikosten lukumäärissä. Kuten edellä todettiin, on näin pieniä muutoksia usein tutkimuksellisesti vaikea havaita jälkikäteen, koska rikosten lukumäärään vaikuttavat lukuisat muutkin seikat kuin rangaistusten ankaruus.

Kuvattu keskirangaistuksen pidentäminen merkitsisi rikosten lukumäärän pienestä vähenemisestä huolimatta tuomittujen vankeusvuosien määrän huomattavaa kasvua. Vankeusrangaistuksia tuomitaisiin vuosittain noin 111 vuotta aikaisempaa enemmän, ja vankilassa suoritettava osuus kasvaisi noin 66 vuodella. Rikosoikeusjärjestelmän kustannukset kasvaisivat noin 4,7 miljoonaa euroa, josta noin 3,9 miljoonaa euroa on välittömiä rikosoikeudellisen järjestelmän kustannuksia valtion talousarviossa ja 0,8 miljoonaa euroa välillisiä tuotannon menetyksiä.

Hyödyt (2,6 milj. e) jäisivät siten selvästi kustannuksia (4,7 milj. e) pienemmiksi. Toimenpiteeseen sijoitettu euro tuottaisi vain 0,55 euron hyödyn.

Laskelmaan sisältyy kuitenkin merkittäviä *epävarmuustekijöitä*.

Ensinnäkin tiedot rikosten rangaistusjoustosta ovat epävarmoja. Myös kokonaisrikollisuutta koskeviin tutkimustietoihin liittyy muun muassa mittaamista koskevaa epävarmuutta. Eräs merkittävimpiä epävarmuustekijöitä koskee kuitenkin hyötyjen mittaamista: voidaanko aineettomia vahinkoja koskevat arviot perustaa tuomioistuinten vallitsevaan vahingonkorvauskäytäntöön, jota lienee pidettävä aineettomien vahinkojen minimiarviona, vai onko aineellisten vahinkojen arvo merkittävästi suurempi? Jos on, kuinka paljon?

Viimeksi mainittu epävarmuustekijä voidaan ensi vaiheessa sivuuttaa arvioimalla, kuinka paljon maksaa *yhden rikoksen ehkäiseminen* tarkasteltavalla toimenpiteellä. Koska esimerkissä 4,7 miljoonan euron vuosittaisella panostuksella ehkäistäisiin arviolta 173 rikosta, voidaan laskea, että yhden rikoksen ehkäisemisen hinnaksi saadaan 27 406 euroa. Tällöin laskelmaa ei tarvitse perustaa oletuksiin aineettomien vahinkojen suuruudesta.

Yhteiskunnallista maksuhalukkuutta ja aineettomien vahinkojen arvottamista ei kuitenkaan voida tässäkään tapauksessa kokonaan ohittaa. Tällöin arvioitavaksi tulee, kuinka paljon yhteiskunnan on perusteltua panostaa kyseessä olevan rikostyypin torjuntaan. Vakavien rikoksen torjuntaan voidaan panostaa enemmän resursseja kuin lievimpien rikosten ehkäisemiseen, mutta rikoksia ei voida käytettävissä olevilla rajallisilla resursseilla ehkäistä hinnalla millä hyvänsä.

Viime kädessä kyse on ns. yhteiskunnallisesta maksuhalukkuudesta, jota voidaan mitata esimerkiksi väestökyselyin. Suomessa väestön rikosten ehkäisyä koskevasta maksuhalukkuudesta ei kuitenkaan ole kattavia, ajantasaisia tietoja. Toisaalta maksuhalukkuuden kynnysarvo on luonteeltaan myös kriminaalipoliittinen päätös, jonka tekemisessä on otettava huomioon muun muassa perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin sisältyvä suhteellisuusvaatimus.

Ennen kaikkea on arvioitava *vaihtoehtoisia keinoja*: vaikka katsottaisiin, että yhteiskunnan on perusteltua sijoittaa jonkin rikostyypin ehkäisemiseen tietty summa rahaa, on arvioitava, voitaisiinko sama lopputulos saavuttaa tehokkaammin tai edullisemmin muilla keinoin taikka perusoikeuksia vähemmän rajoittavasti. Tähän kysymykseen pelkkä rangaistuksia koskeva kustannus—hyöty-analyysi ei anna suoraa vastausta, vaan muita toimenpidevaihtoehtoja on arvioitava erikseen ja verrattava rangaistuksia koskeviin tuloksiin.

2.4 Rangaistusten vaihtoehdot: rikoksentorjunnan menetelmät

Perusoikeuksien yleisiin rajoitusedellytyksiin sisältyvä suhteellisuusvaatimus edellyttää sen arvioimista, onko vastaava tavoite saavutettavissa muulla perusoikeuteen vähemmän puuttuvalla tavalla kuin rangaistussäännöksellä. Tämän vuoksi rangaistustasoa koskevien muutosten yhteydessä on aina arvioitava myös rangaistusten vaihtoehtoja, joista tärkeimpiä ovat erilaiset rikoksentorjunnan menetelmät.

Rikoksentorjunnalla tarkoitetaan toimia, joilla ehkäistään ja vähennetään rikoksia, niistä aiheutuvia haittoja, rikoksen tekemisen tai uhriksi joutumisen riskiä, vähennetään rikollisuuden pelkoa taikka lisätään turvallisuutta tai sen turvallisuuden tunnetta.

Rikoksentorjunta voidaan jaotella esimerkiksi yksilön kehitystä tukeviin toimiin, rikosten tilannetorjuntaan (esimerkiksi alkoholin saatavuuden sääntely ravintoloissa) ja muihin rikosten tekoympäristöä koskeviin toimiin (esimerkiksi puistojen suunnittelu ja valaistus), yhteisölliseen rikoksentorjuntaan ja viranomaiskontrollin kautta toteutettaviin toimenpiteisiin. Toimenpiteiden suuntautumisen osalta voidaan erottaa *koko väestöön kohdistuvat ennaltaehkäisevät toimet* (primääripreventio), varhainen puuttuminen tiettyihin *riskiryhmiin* (sekundääripreventio) ja toimet, jotka kohdistuvat rikoksiin syyllistyneisiin tai niistä epäiltyihin henkilöihin (*uusintarikollisuuden vähentäminen*, tertiääripreventio).

Käytännössä rangaistusten vaihtoehtoina merkityksellisiä ovat ennen kaikkea toimet, joilla voidaan vähentää uusintarikollisuutta tai ehkäistä riskiryhmien syyllistymistä rikoksiin. Toimia voidaan toteuttaa joko viranomaiskontrollin osana tai kohdistaa muutoin erilaisille riskiryhmille.

Kertaalleen rikokseen syyllistyneillä on usein merkittävä riski syyllistyä rikokseen uudelleen. Haastavimpia ovat ns. urarikolliset, jotka tekevät ensimmäiset rikoksensa jo varhain ja jatkavat rikoksia läpi elämänsä. Heidän osuutensa ikäluokasta on noin 1—2 prosenttia. Heidän rikoskäyttäytymiseensä puuttumisen tekee vaikeaksi se, että heille kasaantuu monenlaisia ongelmia, kuten päihdeongelmia, asunnottomuutta ja työttömyyttä.

Tutkimusten mukaan nuorisorikollisuus keskittyy vahvasti, ja pieni ryhmä tekee suuren osan kaikista kunkin ikäluokan rikoksista. Henrik Elonheimon nelivuotisessa seurantatutkimuksessa (2010) 23 prosenttia pojista rekisteröitiin rikoksesta (pois lukien liikennerikkomukset) 16—20-vuotiaana. Satunnaisia rikoksentekijöitä oli 15 prosenttia, uusijoita 4 prosenttia ja moninkertaisia uusijoita 4 prosenttia. Rikokset kasautuivat moninkertaisille uusijoille, sillä tämä neljän prosentin ryhmä teki 72 prosenttia kaikista

tämän ikäisten poikien tekemistä rikoksista. Meta-analyysi eurooppalaisista nuorten uusintarikollisuuden ehkäisyohjelmista vahvistaa, että pätevät ja yksilöllisesti sovitetut nuorten rikoksentekijöiden hoito- ja tukiohjelmat vähentävät uusintarikollisuutta. Johann Koehlerin ym. (2013) tutkimuksessa oli mukana 25 eurooppalaista nuorten uusintarikollisuuden ehkäisyohjelmaa, joiden arvioinnissa oli käytetty vertailukelpoista kontrolliryhmää. Tutkittujen ohjelmien joukossa oli muutamia, joiden läpikäyneet tekivät enemmän uusia rikoksia kuin vertailuryhmä. Kuitenkin kaikkien ohjelmien tiedot yhdistäen saatiin tilastollisesti merkitsevä tulos, jonka mukaan ohjelmat vähentävät uusintarikollisuutta. Jos ilman ohjelmaa sadasta nuoresta rikoksentekijästä 50 uusi rikoksen, ohjelman käyneistä uusijoita oli seitsemän vähemmän, 43.

2.4.1 Uusintarikollisuuden vähentäminen seuraamusten aikana

Vankeuslain mukaan vankilan olot on järjestettävä vastaamaan niin pitkälle kuin mahdollista yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja. Vankeusaikaisen rikollisuuden estämisen ohella viranomaisten on tuettava vangin mahdollisuuksia ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään samalla kun vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään. Rangaistuksen aikaisen toiminnan tarkoituksena on edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan vahvistamalla hänen valmiuksiaan rikoksettomaan elämäntapaan ylläpitämällä ja parantamalla ammattitaitoa ja osaamista sekä työ- ja toimintakykyä ja tukemalla päihteetöntä elämäntapaa. Lisäksi tavoitteena on tukea vangin asteittaista ja turvallista siirtymistä kohti avoimempia olosuhteita kuten avolaitosta ja koevapautta.

Yhdyskuntaseuraamukset suoritetaan vapaudessa ja niiden tavoitteena on rangaistuksen täytäntöönpanon aikana tukea tuomittua hänen sosiaalisen selviytymisensä edistämiseksi sekä lisätä hänen valmiuksiaan elää rikoksetonta elämää.

Rikosseuraamuslaitoksen strategisena tavoitteena on valmentaa rangaistusta suorittavia rikoksettomaan elämään tukeutumalla yhteiskunnan yleisiin palvelujärjestelmiin.

Rangaistusajan ydintoimintoina järjestetään erilaisia kuntouttavia toimintaohjelmia, joilla pyritään vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen. Vankiloissa toteutetaan yleisohjelmia, joita ei ole kohdennettu tiettyyn rikokseen syyllistyneille. Niiden tarkoituksena on kehittää osallistujien ongelman ratkaisu- ja ajattelutaitoja, sosiaalisia taitoja sekä kykyä arvioida oman toiminnan seurauksia. Väkivalta- tai seksuaalirikollisille suunnatuissa rikosperusteisissa ohjelmissa (Omaehtoisen muutoksen OMA-ohjelma, Suuttumuksen hallinta -ohjelma, Stop-ohjelma ja Uusi Suunta) puolestaan pyritään vaikuttamaan yksilön rikolliseen käyttäytymiseen kiinteästi liittyvään kriminogeeniseen tekijään.

Vankiloissa tehtävä päihdetyö jakaantuu päihdehoitoon, päihdekuntoutukseen ja päihdevalvontaan. Seuraamusten aikana järjestettävät päihdekuntoutusohjelmat voivat olla hyvin monimuotoisia ja ne vaihtelevat vieroituksen jälkeisistä motivoivista haastatteluista aina vankiloissa järjestettäviin intensiivisiin pitkäkestoisiin yhteisöhoito-ohjelmiin. Kuntouttavat päihdeohjelmat jaetaan motivointi- ja vaikuttavuusohjelmiin ja niissä on kyse eri tarkoituksiin ja ongelmiin keskittyvistä strukturoiduista työskentelymuodoista, jotka vaihtelevat muutosmalliensa, laajuutensa, menetelmiensä ja tavoitteidensa suhteen. Motivoivassa keskustelussa on kyse vuorovaikutusmenetelmästä, jolla asiakastyössä pyritään löytämään tuomitun motivaatio elämänmuutokseen ja tahto sen tekemiseksi henkilöstä itsestään. Motivoivan keskustelun menetelmän pohjalta luodun "Viisi keskustelua muutoksesta"-nimisen keskustelusarjan tavoitteena puolestaan on edistää asiakkaan päätöksentekoa mahdolliseen muutokseen ryhtymisestä. Ohjelmatoiminnan lisäksi hyvin merkityksellistä on yksilötyönä toteutettava kuntoutus, jossa rikosseuraamusta suorittavalla on mahdollisuus keskustella esimerkiksi päihteiden käyttöön liittyvistä asioista ja ongelmista säännöllisesti erityishenkilöstön kanssa.

2.4.2 Uusintarikollisuuden vähentäminen rikosseuraamusalan ulkopuolella

Uusintarikollisuuteen voidaan vaikuttaa kaikille kuntalaisille tarjottavien sosiaali- ja terveyspalveluiden avulla, kuten päihde- ja mielenterveyspalveluilla. Nuorten rikollisuutta voidaan ehkäistä myös esimerkiksi työpajatoiminnan tai nuorisotyön avulla. Tämän lisäksi tarvitaan kuitenkin erillisiä uusintarikollisuuden vähentämiseen tarkoitettuja ohjelmia. Rikosseuraamusalalla on käytössä ohjelmamuotoista toimintaa uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi muun muassa seksuaali- ja väkivaltarikollisille samoin kuin erilaisia suuttumuksen ja aggressionhallintaa koskevia ohjelmia. Rikosseuraamusalalla käytettävät ohjelmat hyväksytään aina akkreditointiprosessissa ennen niiden laajamittaista käyttöönottoa. Rikosseuraamusalan ulkopuolella näitä palveluita on niukasti saatavilla ja palveluiden tarjonta vaihtelee suuresti eri puolella Suomea. Palveluita tuottavat pääsääntöisesti järjestöt, ja ne toimivat Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen (STEA) hankerahoituksella.

Rikosten uusimisen ehkäisyn kannalta olisi tärkeää lisätä vastaavanlaista ohjelmamuotoista toimintaa kuin rikosseuraamusalalla myös niille, jotka ovat syyllistyneet rikoksiin, mutta jotka eivät päädy vankilaan. Erityisen tärkeää tämä olisi nuorille. Ohjelmia rikosseuraamusalan ulkopuolella tarvitaan myös, jotta voidaan tukea rikoksettomaan elämään siirtymistä ja jatkaa rangaistusten täytäntöönpanon aikana aloitettua työtä rangaistuksen suorittamisen jälkeen.

Vakituisen rahoituksen puute ja hajanaiset palvelut johtavat myös siihen, että ohjelmista puuttuu laatukriteerit, niiden vaikuttavuutta ei ole arvioitu ja palveluihin ohjaamisessa on puutteita eikä niitä tunneta riittävästi esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluissa, jotta ongelmiin voitaisiin puuttua riittävän varhain. Tärkeä kehittämiskohde onkin, miten ohjaamista saataisiin tehostettua sosiaali- ja terveydenhuollosta ja poliisista ennen vankeusrangaistusta. Tällaisia malleja on kehitetty esimerkiksi Espoossa Lyömättömässä Linjassa poliisin ja katkaisuohjelmien välille ja mallia on levitetty muillekin paikkakunnille (Hyvärinen & Hautamäki 2013).

Valtionrahoituksella voidaan parantaa kansalaisten yhdenvertaisia mahdollisuuksia saada uusintarikollisuutta vähentäviä palveluja, tehostaa palveluiden jatkumoa vankilasta siviiliin, parantaa ohjelmien vaikuttavuuden arviointia sekä ohjata palveluiden tuottamista laatimalla laatukriteerit (esim. ohjelman sisältö ja laatu, laajuus, henkilöstön määrä ja koulutustaso), joita palveluiden tulee noudattaa edellytyksenä rahoituksen saamiselle.

2.4.3 Lapsiin kohdistuvat törkeät seksuaalirikokset

Lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön syyllistyneille tai rikoksen riskiryhmille antavat apua SERITA-hanke, Välitä-yksikkö ja SEXPO. Palvelut on tarkoitettu niille, jotka ovat huolissaan haitallisesta seksuaalisesta toiminnastaan tai fantasioista tai ovat epäiltyinä tai syyllistyneet seksuaalirikoksiin. SEXPO tarjoaa puhelin- ja nettineuvontaa. SERITA-hanke on Oulun ensi- ja turvakoti ry:n ja Vuolle Setlementti ry:n toteuttama hanke, jota Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus (STEA) rahoittaa. Hankkeen kohderyhmää ovat seksuaalirikostaustaiset tai potentiaaliset rikoksentekijät 15-vuotiaista alkaen. Serita aloitti toimintansa helmikuussa 2017, joten asiakkaita hankkeessa on ollut vasta noin 10. Välitä!-yksikkö tarjoaa matalan kynnyksen keskusteluapua (puhelintuki ja/tai henkilökohtaiset tapaamiset, enintään 5 kertaa) ja yksilökuntoutusta seksuaalisen väkivallan tekijöille. Yksilökuntoutus toteutetaan Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa kehitetyllä Uusi suunta -yksilökuntoutusohjelmalla. SEXPO:n palveluihin kuuluu puhelinneuvonnan lisäksi nettiauttaminen.

Rikosseuraamusalalla on käytössä seksuaaliväkivaltarikollisille kaksi ohjelmaa, Uusi suunta ja STOP.

Tukea ei kuitenkaan ole toistaiseksi saatavilla rikoksiin syyllistymättömille henkilöille tai vapautuville vangeille osana julkisen sektorin sosiaali- ja terveyspalveluita, jotka vastaavat normaalisuusperiaatteen mukaisesti näiden ryhmien kuntoutuksesta. Toiminta on hyvin pitkälle järjestöjen varassa, vaikka apua tulisi olla tarjolla myös yhteiskunnan yleisissä palvelujärjestelmissä.

Uusi suunta -ohjelma

Uusi suunta -ohjelma on Rikosseuraamuslaitoksessa vuonna 2014 akkreditoitu ohjelma. Ohjelma on otettu käyttöön vuoden 2014 alussa, jonka jälkeen sen on suorittanut 270 rikosseuraamusasiakasta joko vankilassa tai osana yhdyskuntaseuraamuksia.

Uusi suunta -ohjelmaan voivat osallistua a) seksuaalirikoksesta tuomitut miehet ja naiset osana rangaistuksen täytäntöönpanoa vankilassa ja vapaudessa ja b) ennalta-ehkäisevästi ns. potentiaaliset tekijät, jotka eivät ole vielä tehneet seksuaalirikosta. Tällöin ohjelma suoritetaan siviilissä siviilitoimijoiden toteuttamana.

Kokemus on, että seksuaalirikoksista tuomitut osallistuvat ohjelmaan hyvin. Vuonna 2016 ohjelman aloitti 78 henkilöä ja 7 henkilöä keskeytti. Seuranta-aika ei kuitenkaan ole vielä riittävä vaikuttavuustutkimusta varten.

Uusi suunta -ohjaajia on koulutettu vuoden 2017 loppuun mennessä yhteensä 104. Ohjaajia on useissa Rikosseuraamuslaitoksen yksiköissä ympäri Suomea, mikä mahdollistaa ohjelmaan osallistumisen useille seksuaalirikoksista tuomituille. Uusia ohjaajia koulutetaan tarpeen mukaan.

Uusi suunta -ohjaajakoulutukseen on osallistunut myös Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuolisia toimijoita (Välitä!-yksikkö (Tampere), Serita-hanke (Oulu), KRITS (Hki), Sexpo (Helsinki), Pelastakaa Lapset ry (Helsinki), Poikien talo (Hki)). Lisäksi ohjaajakoulutukseen on osallistunut yksityisiä psykoterapeutteja ja seksuaaliterapeutteja. Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuoliset toimijat ovat voineet osallistua ohjaajakoulutukseen sen mukaan, miten paljon koulutuspaikkoja on ollut tarjolla.

2.4.4 Väkivaltarikokset

Väkivaltarikollisille tarkoitettuja palveluita ovat Aggredi-ohjelma ja lähisuhdeväkivallan tekijöille tarkoitetut miesten ohjelmat (esim. Jussi-työ, Lyömätön Linja Espoossa ja naisille tarkoitettu Maria Dementer).

Aggredi on HelsinkiMission kehittämä ja toteuttama ohjelma, jonka tavoitteena on vähentää katuväkivaltaan syyllistyneiden nuorten aikuisten väkivaltaista käyttäytymistä. Kohderyhmänä ovat 18—39-vuotiaat vakavasta katuväkivallasta epäillyt tai tuomitut henkilöt, jotka pelkäävät joutuvansa väkivaltakierteeseen. Monet on tuomittu pahoinpitely-, henki- tai ryöstörikoksista tai näiden yrityksistä. Asiakkaat ohjataan ohjelmaan pääasiassa vankiloiden, yhdyskuntaseuraamustoimistojen, poliisin ja lastensuojelun kautta. RAY:n tuella toteutettu ohjelma on toiminut vuodesta 2006 saakka. Ohjelmasta tehdyn arvioinnin (Aaltonen & Hinkkanen 2014) mukaan ohjelman onnis-

tuneesti läpikäyneiden ryhmässä uusintarikollisuus oli selvästi vähäisempää kuin ohjelman eri syistä keskeyttäneiden ryhmässä. Myös käyntien lukumäärä oli yhteydessä uusimiseen. Yli kymmenen kertaa tapaamisissa käyneet uusivat rikoksensa harvemmin kuin ne, joilla oli vähemmän käyntejä. Tutkijoiden arvion mukaan vaikuttaa siltä, että ohjelmaan vahvemmin kiinnittyneet henkilöt tekevät uusia väkivaltarikoksia muita harvemmin.

Ohjelma on käytössä Helsingissä, Kuopiossa ja Oulussa. Oulussa Aggredi toimii nimellä Via Vis ja toteuttajana on Oulun Settlementti. Toiminta on alkanut vuonna 2012 ja asiakastapaamisia on ollut lokakuun loppuun 2017 mennessä noin 400, viitisenkymmentä uutta asiakasta vuosittain. Asiakkaista 80 prosenttia ohjautuu rikosseuraamusalalta. Toimintaa on yhdistetty erilaisiin rangaistusmuotoihin, kuten valvottuun koevapauteen ja yhdyskuntapalvelukseen. Työskentelyn tarkoituksena on saada vaikeasti tavoitettavat ja heikosti motivoituneet asiakkaat hoidollisen työn piiriin. Via Vis toimii tiiviissä yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Työntekijät pitävät vastaanottoa kerran viikossa vankilan vapauttamisyksikössä, johon vangit saavat tulla keskustelemaan. Vankilayhteistyön esteeksi on havaittu se, että jos vanki vapautuu paikkakunnalle, jossa ei ole Aggredi-toimintaa, vankilassa ei katsota tarpeelliseksi tarjota hänelle mahdollisuutta keskustella hanketyöntyöntekijän kanssa. Hankkeessa on kaksi työntekijää ja se toimii STEA:n hankerahoituksella kohdennetun toiminta-avustuksen turvin. Kuopiossa toiminta on vasta alkanut. Helsingissä asiakasmäärät ovat suurempia. Toimintaa on yritetty aloittaa myös Tampereella ja Turussa, mutta rahoitusta ei ole saatu.

Rikosseuraamusalalla toimivia ohjelmia ovat Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA) ja suuttumuksenhallintaohjelma SUHA.

Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA) on suunnattu vangeille, joilla on taustallaan vaikeaa väkivaltaista käyttäytymistä ja he ovat olleet vankilassa vähintään kaksi kertaa. OMA-ohjelma jakaantuu neljään osaan, joista kukin kestää noin seitsemän viikkoa. Ensimmäisen osan aikana osallistujat kehittävät kykyjään tarkastella omia ajatuksiaan, tunteitaan ja uskomuksiaan. Toisen osan aikana osallistujat kehittävät kykyjään havaita, mitkä ajatukset, tunteet, asenteet ja tavat ajatella ovat heidän kohdallaan johtaneet väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Kolmannessa osassa osallistujat kehittävät kykyjään käyttää uutta ajattelua, joka ei johda vahingoittavaan käyttäytymiseen.

Suuttumuksen hallinta -ohjelma on suunnattu henkilöille, jotka kokevat vaikeuksia suuttumuksen tai vihan tunteen hallinnassa ja joilla hallinnan menettäminen johtaa aggressiiviseen käyttäytymiseen.

2.4.5 Lähisuhdeväkivalta

Lähisuhdeväkivallan tekijöille on kehitetty ohjelmia, joiden tavoitteena on löytää vaihtoehtoisia käyttäytymismalleja väkivallalle, parantaa vuorovaikutustaitoja ja oppia ennakoimaan vaaratilanteita. Ohjelmia väkivaltaisille miehille tarjoavat Jyväskylässä toimiva Vaihtoehto väkivallalle ja Lyömätön Linja Espoossa. Lisäksi Ensi- ja turvakotien liiton Jussi-työtä tehdään kymmenellä paikkakunnalla (Helsinki, Lahti, Lappeenranta, Mikkeli, Oulu, Pori, Rovaniemi, Turku, Vaasa ja Vantaa). Väkivaltaa käyttäviä naisia auttaa Maria Akatemian Demeter-työ Helsingissä ja Tampereella.

Ohjelmien lähestymistavat vaihtelevat, mutta tyypillisimmin ne pohjautuvat kognitiivis-behavioralistisiin ja sukupuolen merkitystä uudelleen arvioiviin metodeihin. Kognitiivis-behavioralistisen käsityksen mukaan väkivalta on opittua käyttäytymistä, jonka tilalle voidaan opettaa väkivallaton käyttäytyminen.

Suomalaisista ohjelmista on tehty vähän vaikuttavuustutkimusta. Tutkimus on ollut lähinnä laadullista prosessitutkimusta. Törmän ja Tuokkolan (2010) tutkimuksessa Ensi- ja turvakotien liiton Jussi-työstä arvioitiin vaikuttavuutta kolmen vyöhykkeen avulla, joista ensimmäinen käsittää yhteiskunnallisen vaikuttavuuden, toinen miesten hyvinvoinnin lisäämisen ja kolmas väkivallan loppumisen perheessä. Aineistona käytettiin työntekijöiden (n=12) ja miesten puolisoiden (n=6) teemahaastatteluja sekä miesasiakkaille (n=80) suunnattua kyselyä. Arvioinnissa selkeimmin tulivat esiin toisen vyöhykkeen vaikutukset, kuten pienet askelet kohti väkivallattomuutta, perhetilanteen rauhoittuminen, kriisistä yli pääseminen ja auttamisjärjestelmän piiriin pääseminen. Miesten oman arvion mukaan väkivalta oli vähentynyt. Fyysinen väkivalta oli loppunut lähes kahdella kolmesta, henkinen väkivalta runsaalla kolmasosalla ja väkivallan uhka kolmasosalla. Runsas kolmannes ilmoitti, että kaikki edellä mainitut väkivallan muodot olivat loppuneet.

Jyväskylän ryhmätoiminnasta on tehty yksi tilastollinen tuloksellisuustutkimus. Ensomaan (2009) aineistona olivat vuosina 2000—2008 ryhmään osallistuneiden miesten (n=39) alkuhaastattelut sekä heidän kumppaneilleen ryhmän alussa ja lopussa tehdyt haastattelut. Tilastollisesti muutos fyysisessä parisuhdeväkivallassa oli suuri ryhmää edeltäneen ja ryhmäkäyntien välillä. Henkinen väkivalta väheni vähän, mutta osa miehistä alkoi käyttää enemmän henkistä väkivaltaa fyysisen väkivallan vähentyessä. Ongelmana on siis väkivallan ja kontrollin keinojen muuttuminen vaikeammin tunnistettaviksi.

Suomessa väkivallan tekijät hakeutuvat katkaisuohjelmiin viranomaisten (esim. poliisi), palveluntarjoajien (esim. turvakoti) tai puolison kehotuksesta taikka omasta aloitteestaan. Monissa muissa maissa katkaisuohjelmat ovat sitä vastoin osa rikosseu-

raamusjärjestelmää. Käytännön työstä saadun kokemuksen ja tutkimusten mukaan viranomaisten (esim. poliisi, tuomioistuin) ja väkivallan katkaisupalveluiden yhteistyö vaikuttaa merkittävästi väkivallan katkaisuohjelmien lopputuloksiin.

Rikosseuraamusalalla käytössä oleva Move!-puheeksiottomalli on tarkoitettu henkilöille, joilla on väkivaltaista käyttäytymistä parisuhteessa ja jotka haluavat käsitellä sitä monimuotoisessa ja räätälöidyssä ohjelmassa. Ohjelman tarkoituksena on auttaa henkilöä tunnistamaan väkivaltaista käyttäytymistään parisuhteessa ja sen seurauksia, kannustaa häntä keskustelemaan asiasta sekä hakeutumaan avun piiriin. Puheeksiottomallia toteutetaan yksilötyönä ja sen aikana annetaan informaatiota hoitomahdollisuuksista ja tehdään henkilökohtainen jatkosuunnitelma. Puheeksiotto perustuu ajatukselle, että omaa väkivaltaista käyttäytymistään voi oppia hallitsemaan ja että väkivallantekijä on itse vastuussa käyttäytymisestään.

2.4.6 Rattijuopumusrikokset

Tie selväksi -toimintamallin ideana on tarjota alle 25-vuotiaille rattijuopumuksesta kiinnijääneille tukea ja ohjausta matalan kynnyksen ja nopean puuttumisen periaatteilla. Toimintamallissa poliisi sekä sosiaali- ja terveystoimi tekevät yhteistyötä päihdeongelmien ehkäisemiseksi ja liikenneturvallisuuden parantamiseksi mini-intervention keinoin. Keskeinen työväline toimintamallissa on sosiaali- tai terveydenhuollon järjestämä päihdekeskustelu, jossa käsitellään rattijuopumuksen taustalla mahdollisesti vaikuttavia päihde-, mielenterveys- tai sosiaalisia ongelmia. Poliisi ottaa rattijuopumuksesta kiinni jääneiden kuulustelun yhteydessä puheeksi alkoholin aiheuttamat liikenneriskit ja kertoo mahdollisuudesta osallistua päihdekeskusteluun. Toimintamallissa on kaksi keskeistä periaatetta. Matalan kynnyksen periaate tarkoittaa mahdollisimman helppoa päihdekeskusteluun menoa. Toimintamallin lähtökohtana on, että viranomaiset koordinoivat ajanvarauksen ja yhteydenoton asiakkaan puolesta. Nopean puuttumisen periaate puolestaan tarkoittaa konkreettisesti avun tarjoamista jo kuulustelutilanteessa. Ajanvaraus sekä varsinainen päihdekeskustelu järjestetään mahdollisimman pian.

Toimintamallia pilotoitiin 1.6.2009—31.5.2010 viidellä poliisilaitoksella, jotka olivat Hämeenlinna, Jyväskylä, itäinen poliisipiiri Helsingissä, Savonlinna ja Rovaniemi. Hankkeesta tehdyn arvioinnin (Kekki 2011) perusteella hankkeen ohjausryhmä suositti toimintamallin vakinaistamista koko Suomeen. Arvioinnin mukaan (Kekki 2011) hankkeessa onnistuttiin kehittämään uudenlainen toimintatapa rattijuopumukseen puuttumiseksi moniammatillisena yhteistyönä. Yhtenä keskeisenä tuloksena oli, että päihteiden käytön puheeksi otto ja mini-interventiotoiminta ovat mielekäs toimenpide ja käyttökelpoinen työväline myös sosiaalityön asiakaskontakteissa. Rattijuopumusepäily rikosoikeudellisena kysymyksenä ja moitittavana käyttäytymisenä tarjoaa hedelmällisen tilaisuuden puuttua asiakkaan mahdolliseen päihdeongelmaan ja ha-

vahduttaa hänet huomaamaan päihteiden käytön aiheuttamat riskit hänelle itselleen sekä muille. Selkeää näyttöä hankkeen vaikuttavuudesta päihteiden käytön ja rattijuopumukseen viittaavaan riskikäyttäytymisen vähenemisestä ei kuitenkaan saatu. Herkimmin tarjottuun tukeen tarttuivat ensikertalaiset ja hanke tavoitti nuoria, jotka eivät ole vielä minkään palvelujärjestelmän piirissä.

2.5 Oikeustajututkimus

Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti toteutti vuosina 2015—2017 oikeusministeriön pyynnöstä tutkimuksen, jossa selvitettiin kansalaisten käsityksiä rangaistustasosta. Tutkimuksessa kansalaisia ja tuomareita pyydettiin antamaan rangaistus samoihin heille esitettyihin rikostapauksiin.

Tutkimuksen keskeisenä tuloksena havaittiin, että kansalaisten käsitykset sopivasta rangaistustasosta vaihtelevat. Yleisesti tulosten perusteella voidaan edelleen sanoa, ettei väestön käsitysten ja rangaistuskäytännön välillä ole suuria eroja.

Rangaistuslajien osalta väestön asenteet väkivaltarikoksia ja seksuaalirikoksia kohtaan olivat hiukan tuomareita tiukempia. Toisaalta kansalaiset antoivat yleisesti lyhyempiä vankeustuomioita kuin tuomarit. Erot olivat kuitenkin mittaluokaltaan pieniä. Veropetosta ja huumausainerikoksesta kansalaiset antoivat tuomareita lievempiä rangaistuksia.

Erityisesti väestön ja tuomarien käsitykset erosivat toisistaan siten, että *väestö suosi yhdyskuntaseuraamuksia* (yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus) selvästi tuomareita enemmän.

Nyt tarkasteltavana olevia rikoslajeja koskevia tuloksia esitellään tarkemmin muistion liitteessä.

2.5.1 Oikeustajun merkitys

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että väestön empiirisen oikeustajun argumenttiarvo perustuu lähinnä kahteen väitteeseen: oikeustajun kunnioittaminen on kansanvallan ja demokratian perusvaatimus, ja oikeustaju on yhteydessä järjestelmän legitimiteettiin eli hyväksyttävyyteen. Toisaalta oikeustajun tarkka seuraaminen on usein teknisesti mahdotonta ja vailla asiallisia tai rationaalisia perusteita. (Ks. Lappi-Seppälä 1987, s. 176.)

Käytännössä oikeustaju on yksi niistä tekijöistä, jotka rajaavat lainsäätäjän toimintamahdollisuuksia. On perusteltua edellyttää, että yksilöiden ja väestön arvojärjestelmän sekä oikeusjärjestelmän perusteiden välillä vallitsee määrätty yhteys. Oikeustajun kunnioittaminen voi olla yhteydessä muun muassa rangaistusten moraalia luovaan vaikutukseen ja yleispreventioon. Ei ole oikeusjärjestelmän hyväksyttävyyden kannalta tarkoituksenmukaista, että väestön ja oikeusjärjestyksen perusteiden välillä vallitsee pysyviä, laajuudeltaan merkittäviä arvoristiriitoja. Toisaalta tarkka oikeustajun seuraaminen on kuitenkin mahdotonta jo siitä syystä, että väestön näkemykset vaihtelevat ja voivat perustua puutteelliseen tai virheelliseen tosiasiatietoon esimerkiksi rangaistusten rikoksia ehkäisevistä vaikutuksista.

Oikeuskirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota myös siihen, että oikeustajun painottaminen saattaa merkitä, että yksilöä näkyvällä tavalla loukkaavat teot saavat suhteettoman suuren painon verrattuna yhteisöllisiä oikeushyviä loukkaaviin tekoihin (esim. talous- ympäristö-, työ- ja erilaiset vaarantamisrikokset), joiden seuraukset eivät välttämättä ole välittömästi havaittavissa mutta jotka todellisuudessa vaikuttavat merkittävästi elämisen laatuun (ks. Lappi-Seppälä 1987, s. 177—178).

3 Seksuaalirikokset

3.1 Seksuaalirikoslainsäädännön uudistaminen

Seksuaalirikokset säädetään rangaistaviksi rikoslain 20 luvussa, joka uudistettiin kokonaan vuoden 1999 alussa voimaan tulleella rikoslain muuttamisesta annetulla lailla 563/1998. Tämän jälkeen luvun pykäliä on viimeisen 13 vuoden aikana muutettu useaan otteeseen niin, ettei mikään niistä ole enää alkuperäisessä muodossaan. Lukuun on myös lisätty säännöksiä ja osa säännöksistä on kumottu. Nämä lainsäädäntömuutokset, joista merkittävä osa on koskenut lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia, ovat liittyneet erityisesti kansainvälisten velvoitteiden voimaan saattamiseen Suomessa, mutta muutoksia on tehty myös havaittujen kansallisten muutostarpeiden vuoksi. Erityisesti toisiaan ajallisesti joidenkin vuosien välillä seuranneet kansainväliset velvoitteet ovat aiheuttaneet sen, että luvun uudistamistyötä on jouduttu tekemään useassa vaiheessa. Seuraavassa käydään lyhyesti läpi arviomuistion kannalta keskeisimmät kuluvan vuosikymmenen aikana tehdyt lainsäädäntömuutokset.

Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia koskevia lainsäädäntömuutoksia toteutettiin erityisesti vuonna 2011 Suomen valmistellessa liittymistä Euroopan neuvoston yleissopimukseen lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (ns. Lanzaroten sopimus, SopS 87—88/2011). Tuolloinkin tehdyistä muutoksista osa oli kansalliseen harkintaan perustuvia.

Kesäkuun 2011 alussa voimaan tulleella rikoslain muuttamisesta annetulla lailla 540/2011 korotettiin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus 14 vuorokaudesta 4 kuukauteen vankeutta (rikoslain 20 luvun 6 §:n 1 momentti) ja muutettiin rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momenttia niin, että sukupuoliyhteys tietynikäisen lapsen kanssa on lähtökohtaisesti törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Viimeksi mainittu tarkoitti pitkälti sitä, että sukupuoliyhteyden sisältävän teon vähimmäisrangaistus käytännössä nousi kerralla 14 vuorokaudesta yhteen vuoteen. Näiden lainsäädäntömuutosten pohjana oli huhtikuussa 2009 julkaistu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen

tutkimus lasten seksuaalisen hyväksikäytön rangaistuskäytännöstä (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92; jäljempänä ”Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus 2009”). Lainvalmistelutöihin sisältyy näiden muutosten osalta laaja arviointijakso (HE 282/2010 vp, s. 9–15).

Samassa yhteydessä korotettiin seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta koskevassa rangaistussäännöksessä (rikoslain 20 luvun 8 a §:n 1 momentti) oleva enimmäisrangaistus yhdestä vuodesta kahteen vuoteen vankeutta sekä säädettiin uusina rikoksina rangaistaviksi lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin (ns. grooming, rikoslain 20 luvun 8 b §) ja sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen (rikoslain 20 luvun 8 c §).

Raiskausrikoksia koskevia säännöksiä on muutettu tällä vuosikymmenellä kaksi kertaa. Kesäkuun 2011 alussa voimaan tulleella rikoslain 20 luvun muuttamisesta annetulla lailla 495/2011 säännöksiä muutettiin niin, että sukupuoliyhteys sellaisen henkilön kanssa, joka on avuttoman tilan takia kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, tuli raiskausrikokseksi riippumatta siitä, mikä on tekijän osuus sellaisen tilan syntymisessä. Aikaisemmin tekijä tuomittiin rikoslain 20 luvun 5 §:n 2 momentin nojalla seksuaalisesta hyväksikäytöstä, jos hän ei ollut aiheuttanut uhrin avutonta tilaa.

Laajemmin raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet arvioitiin nojautuen rangaistuskäytäntöä koskevien tietojen osalta Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimukseen ”Selvityksiä raiskausrikoksista” (Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 13/2012; jäljempänä ”Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen tutkimus 2012”). Arviointi johti myös lainsäädäntömuutoksiin. Syyskuun alussa 2014 voimaan tulleella rikoslain 20 luvun muuttamisesta annetulla lailla (509/2014) sääntelyä muutettiin ensinnäkin niin, että rikoslain 20 luvun 3 § pakottamisesta sukupuoliyhteyteen kumottiin. Pykälän mukaiset teot muuttuivat rangaistaviksi raiskauksina. Samalla vähiten vakavan tekomuodon vähimmäisrangaistus nousi 14 vuorokaudesta neljään kuukauteen vankeutta ja enimmäisrangaistus kolmesta vuodesta neljään vuoteen vankeuteen. Raiskaussäännösten soveltamisala laajeni myös rikoslain 20 luvun 10 §:n 1 momentissa olevan sukupuoliyhteyden määritelmän laajentamisen kautta. Lisäksi tuolloin törkeää raiskausta koskevaan rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momenttiin lisättiin rikoksen törkeäksi tekevien kvalifiointiperusteiden joukkoon se, että teon kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi (kohta 3).

Suomi liittyi 1.8.2015 naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehtyyn Euroopan neuvoston yleissopimukseen (niin sanottu Istanbulin sopimus). Liittymistä valmisteltaessa arvioitiin, millä tavoin Suomen lainsäädäntö vastaa yleissopimuksen määräyksiä (HE 155/2014 vp). Seksuaalista väkivaltaa ja seksuaalista häirintää koskevat yleissopimuksen määräykset eivät edellyttäneet lainsäädän-

tömuutoksia. Seksuaalisen häirinnän osalta huomioon otettiin se, että viimeisimmän raiskaussäännösten muuttamisen yhteydessä rangaistavaksi säädettiin seksuaalinen ahdistelu. Rikoslain 20 luvun 5 a §:n mukaan mainittuun tekoon syyllistyy se, joka koskettelemalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Raiskaussäännösten vuonna 2014 tapahtuneen uudistamisen yhteydessä eduskunnan lakivaliokunta totesi rikoslain 20 luvun tulleen *uudistetuksi kokonaan ja sen, että näköpiirissä ei ole merkittäviä uudistustarpeita* (LaVM 4/2014 vp, s. 3):

”Lakivaliokunta kiinnittää tarkastelun aluksi huomiota siihen, että seksuaalirikoksia koskevaa rikoslain 20 lukua on muutettu pistemäisesti osittaisuudistuksilla useita kertoja 2000-luvulla ja useita kertoja myös aivan viime vuosina. Yleisellä tasolla valiokunta toteaa, että rikoslain tiettyä sääntelykokonaisuutta koskevien säännösten toistuva muuttaminen tiheään tahtiin on ongelmallista ja aiheuttaa huomattavia haasteita lainkäytössä muun muassa rikoslain ajallista soveltamista koskevan sääntelyn vuoksi. Sääntelyä tulisikin pyrkiä uudistamaan kokonaisvaltaisemmin. Toisaalta nyt käsillä olevan muutoksen jälkeen RL 20 luku on uudistettu kokonaan, eikä näköpiirissä ole merkittäviä uudistustarpeita. Tärkeää on, että sääntely muodostaa selkeän ja mahdollisimman helposti hahmottuvan kokonaisuuden. Näin turvataan lain soveltamisen ennakoitavuus ja varmistetaan se, että oikeudenkäynneissä pystytään keskittymään teon rangaistavuuden ja rangaistusarvon kannalta olennaisiin kysymyksiin.”

3.2 Seksuaalirikoksia koskeva lainsäädäntö

Rikoslain 20 luvussa säädetään rangaistaviksi:

- raiskaus (1 §; vankeutta vähintään yksi vuosi ja enintään kuusi vuotta, kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakavissa tapauksissa vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta)
- törkeä raiskaus (2 §; vankeutta vähintään kaksi ja enintään kymmenen vuotta)
- pakottaminen seksuaaliseen tekoon (4 §; sakkoa tai vankeutta enintään kolme vuotta)
- seksuaalinen hyväksikäyttö (5 §; sakkoa tai vankeutta enintään neljä vuotta)
- seksuaalinen ahdistelu (5 a §; sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta)

- lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (6 §; vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta)
- törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (7 §; vankeutta vähintään yksi vuosi ja enintään kymmenen vuotta)
- seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö (8 §; sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta)
- seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta (8 a §; sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta)
- lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin (8 b §; sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi)
- sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta koskevan esityksen seuraaminen (8 c §; sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta)
- paritus (9 §; sakkoa tai vankeutta enintään kolme vuotta)
- törkeä paritus (9 a §; vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta).

Lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvät myös rikoslain 17 luvussa rangaistaviksi säädetyt lapsipornografiasäännökset. Luvussa säädetään rangaistaviksi:

- sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittäminen (18 §; sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta)
- törkeä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen (18 a §; vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta)
- sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito (19 §; sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi).

Rikosnimikkeestä huolimatta sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittäminen ja törkeä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan levittäminen kattavat varsinaisten levittämistekojen lisäksi kuvamateriaalin valmistamisen, maasta viemisen ja maahan tuomisen.

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin rikoslain 20 luvun 1, 2, 5 a, 6 ja 7 §:n säännöksiä raiskauksesta, törkeästä raiskauksesta, seksuaalisesta ahdistelusta, lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

3.2.1 Raiskausrikokset

Raiskaus säädetään rangaistaviksi rikoslain 20 luvun 1 §:ssä seuraavasti:

> Joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa, on tuomittava *raiskauksesta* vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.
>
> Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.
>
> Jos raiskaus huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat on kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakava kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitetut teot, rikoksentekijä on tuomittava vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Samoin tuomitaan se, joka muulla kuin 1 momentissa tarkoitetulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Mitä edellä tässä momentissa säädetään, ei sovelleta, jos raiskauksessa on käytetty väkivaltaa.
>
> Yritys on rangaistava.

Raiskausrikoksissa toteutettava seksuaalinen teko on *sukupuoliyhteys*. Sillä tarkoitetaan rikoslain 20 luvun 10 §:n 1 momentin määritelmäsäännöksen mukaan sukupuolielimellä tehtävää taikka sukupuolielimeen tai peräaukkoon kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon taikka toisen sukupuolielimen ottamista omaan kehoon. Määritelmää on laajennettu vuonna 2014, jolloin sen piiriin tulivat tunkeutuminen peräaukkoon ja tunkeutuminen miehen sukupuolielimellä toisen henkilön suuhun. Tuossa yhteydessä korostettiin sitä, että merkitystä ei ole sillä, onko kysymys eri sukupuolta vai samaa sukupuolta olevien välisestä sukupuoliyhteydestä (HE 216/2013 vp, s. 12/I). Määritelmä kattaa sukupuolielimen lisäksi myös esineellä ja sormilla tapahtuvan tunkeutumisen sukupuolielimeen tai peräaukkoon. Koska tunkeutumisen on oltava seksuaalista, määritelmäsäännöksen ulkopuolelle jäävät esimerkiksi gynekologiset tai lääketieteelliset toimenpiteet.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitetun väkivallan tai sen uhan kohteena ei tarvitse olla se henkilö, johon pakottaminen kohdistuu. Väkivallalle tai sen uhalle ei myöskään aseteta nimenomaisia vaatimuksia. Väkivallan uhan ei tarvitse olla välitön, vaan uhkaus tehdä väkivaltaa vastaisuudessa sisältyy raiskauksen tunnusmerkistöön. Lisäksi teon kohteeksi joutuneelta henkilöltä ei vaadita itsensä vaarantamista. Käytetyn väkivallan tai väkivallan uhan on kuitenkin oltava sellainen, että se riittää murtamaan toisen tahdon. Teko-olosuhteista riippuu, millaisella väkivallan käytöllä tai käy-

tön uhkaamisella on merkitystä rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitetun raiskausrikoksen kannalta. (HE 6/1997 vp, s. 172/II ja 173/I sekä HE 216/2013 vp, s. 5/I.)

Kun raiskauksessa käytetään väkivaltaa, täyttyy myös pahoinpitelyn tunnusmerkistö. Jos pahoinpitely liittyy yksinomaan raiskauksen tekemiseen, tekijä on tuomittava ainoastaan raiskauksesta. Jos tekijä raiskauksen yhteydessä syyllistyy myös muuhun kuin raiskauksen tekemiseksi käytettyyn pahoinpitelyyn, voidaan raiskaussäännöksen lisäksi soveltaa pahoinpitelysäännöstä. Raiskausrikosten rangaistusasteikossa on niiden ankaruuden kautta otettu huomioon tilanteet, joissa raiskauksen katsotaan sisältävän sen tekemisessä käytetyn pahoinpitelyn. (HE 6/1997 vp, s. 173/I ja HE 216/2013 vp, s. 5/I.)

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitettua avuttomasta tilasta johtuvaa puolustuskyvyttömyyttä ja kyvyttömyyttä muodostaa tai ilmaista tahtoaan on käsitelty lain esitöissä (HE 6/1997 vp, s. 173 ja 180/I, HE 283/2010 vp, s. 11 ja HE 216/2013 vp, s.5/II ja 6/I). Esitöistä ilmenee ensinnäkin, että puolustuskyvyttömyydellä tarkoitetaan, että asianomainen henkisen tai ruumiillisen esteen vuoksi ei pysty joko lainkaan tai ainakaan merkittävästi estämään toisen menettelyä. Tahdottomuutta kuvataan toisen kyvyttömyydellä muodostaa ja ilmaista tahtoaan.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitettu tiedottomuus voi olla tajuttomuutta, mutta se voi ilmetä myös muuten. Tiedottomuus voi johtua unilääkkeistä, alkoholista tai muista huumaavista aineista. Puolustuskyvyttömyydellä säännöksessä tarkoitetaan myös esimerkiksi lääkkeistä tai huumaavista aineista johtuvaa tahdottomuutta, vaikka uhri ei ole tiedoton. Pelkästään huumaavan aineen vaikutuksen alaisena oleminen ei riitä, jos henkilöä ei sen johdosta voida katsoa kyvyttömäksi puolustamaan itseään taikka muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Nukkuva henkilö on puolustuskyvytön, vaikka hän ei ole alkoholin tai muiden huumaavien aineiden vaikutuksen alainen.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa tarkoitettua puolustuskyvyttömyyttä saattavat aiheuttaa pysyväisluonteisina säännöksessä mainitut sairaus ja vammaisuus. Säännöksen soveltaminen ei kuitenkaan edellytä tilan pysyväisluonteisuutta, joten esimerkiksi lyhytaikaisestakin sairaudesta aiheutuva heikkous tai vastaava puolustuskyvytön tila voi johtaa säännöksen soveltamiseen. Henkilö voi esimerkiksi puhekykyyn liittyvien ongelmien, henkisen toiminnan heikentymisen tai mielentilan häiriintymisen vuoksi olla kyvytön muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan säännöksessä tarkoitetulla tavalla.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentissa mainitulla pelkotilalla tarkoitetaan sellaista pelon aiheuttamaa tilaa, joka lamauttaa puolustuskyvyn sen vuoksi, että uhattu pitää puolustautumista liian vaarallisena tai että hän ei pelkonsa vuoksi kykene toimimaan oman tahtonsa mukaisesti. Säännöksessä käytetty käsite ”muu avuton tila” viittaa

esimerkiksi niihin edellä jo mainittuihin tilanteisiin, joissa henkilö ei ole tiedoton, mutta on huumaavan aineen käytön vuoksi tahdoton.

Vuonna 2014 raiskausrikoksia koskevia säännöksiä muutettiin niin, että pakottamista sukupuoliyhteyteen koskenut rikoslain 20 luvun 3 § kumottiin ja raiskausta koskevan 1 §:n 3 momentti muutettiin koskemaan raiskausta, joka on kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakava.

Kuten jo säännöksen sanamuodosta ilmenee, rikoslain 20 luvun 1 §:n 3 momentti ei sovellu väkivaltaa käyttäen tehtyihin tekoihin, vaan niihin sovelletaan tapauksesta riippuen pykälän 1 momenttia tai törkeää raiskausta koskevia säännöksiä (luvun 2 §). Muuten rikoslain 20 luvun 1 §:n 3 momentin soveltamisalaa on rajattu lain esitöissä (LaVM 4/2014 vp, s. 4/II ja 5/I sekä HE 216/2013 vp, s. 57).

Esitöiden mukaan pakottamalla tehdyistä raiskauksista rikoslain 20 luvun 1 §:n 3 momentin alaisuuteen kuuluvat vain uhkaamalla, ei sen sijaan väkivalloin toteutetut teot. Säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle sulkeutuvat teot, joihin liittyy vähäinenkin uhkaus käyttää väkivaltaa. Lisäksi momentti koskee tilanteita, joissa joku muunlaisella uhkauksella kuin väkivallalla uhkaamalla pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Uhkauksen täytyy olla siinä määrin todellinen, että se on saanut kohteena olevan henkilön taipumaan uhkaukseen, mutta sen ei tarvitse olla oikeudenvastainen. Rangaistavaa on esimerkiksi toisen pakottaminen uhkaamalla paljastaa hänestä jokin haitallinen tieto. Näitä momentin toisen virkkeen mukaisia tilanteita ei koske edellytys teon vähäisemmästä kokonaisvakavuudesta.

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 3 momentissa tarkoitettuja ”muita rikokseen liittyviä seikkoja” voivat olla rikokseen, joko 1 tai 2 momentin mukaiseen, liittyvät poikkeukselliset olosuhteet. Niitä arvioitaessa on otettava huomioon ainakin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen laatu ja suuruus. Sukupuoliyhteyden laajan määritelmän vuoksi joitakin tekotapoja voitaneen poikkeuksellisesti pitää joissain tilanteissa vähemmän vakavina kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitetut. Avioliitto, parisuhde tai seurustelu ei vähennä seksuaalista itsemääräämisoikeutta eikä puhu lievemmän tekomuodon soveltamisen puolesta.

Törkeä raiskaus säädetään rangaistavaksi rikoslain 20 luvun 2 §:ssä seuraavasti:

Jos raiskauksessa

1) aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila,

2) rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuvaa henkistä tai ruumiillista kärsimystä,

3) kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi,

4) rikos tehdään erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla tai

5) käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka muuten uhataan vakavalla väkivallalla

ja raiskaus on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä raiskauksesta* vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 1 kohdassa mainitaan ankaroittamisperusteena törkeää pahoinpitelyä koskevan rikoslain 21 luvun 6 §:n 1 momentin 1 kohdan tavoin vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus ja hengenvaarallinen tila. Kohdan soveltamisen edellytyksenä on siinä mainitun vakavan seurauksen aiheutuminen. Tekijän tahallisuuden tulee ulottua myös tällaisen seurauksen aiheutumiseen. Teon täyttäessä sekä törkeän raiskauksen että törkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön sovelletaan vain törkeää raiskausta koskevaa säännöstä, jos väkivalta on liittynyt välittömästi raiskaukseen. Jos taas väkivaltaa on käytetty pitempään kuin välittömästi raiskauksen tekemiseen tai se on ollut vakavampaa kuin välittömästi raiskaukseen liittyvä väkivalta, saattaa kysymykseen lisäksi tulla pahoinpitelyä koskevien säännösten soveltaminen. Myös törkeän raiskauksen kohdalla rangaistusasteikko kymmenen vuoden enimmäisvankeusrangaistuksineen mahdollistaa sen, että väkivalta voidaan ottaa huomioon. (HE 6/1997 vp, s. 174/II ja 175/I ja HE 216/2013 vp, s. 7.)

Rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 2 kohta voi useiden henkilöiden tekemien rikosten lisäksi tulla sovellettavaksi tilanteissa, joissa rikos tehdään poikkeuksellisen pelottavassa tekoympäristössä tai joissa tekoa seuraa useita ihmisiä, vaikka he eivät ole tekoon osallisia. Erityisen tuntuvaa ruumiillista kärsimystä voi olla rikoksen aiheuttama erityinen kipu. Raiskausrikoksen tekijäksi voidaan katsoa myös sellainen henkilö, joka on osallistunut väkivallan käyttöön, mutta ei ole ollut sukupuoliyhteydessä uhrin kanssa. Tämänkaltaisen tilanteen osalta on todettu voivan esiintyä tapauksia, joissa muiden kuin sukupuoliyhteyteen syyllistyvien tekijäkumppanien osuus on niin vähäinen, että tekoa ei voida pitää kokonaisuutena arvostellen törkeänä. (HE 6/1997 vp, s. 174/II ja HE 216/2013 vp, s. 7/II.)

Syyskuun 2014 alussa voimaan tulleella rikoslain 20 luvun muuttamisesta annetulla lailla (509/2014) törkeää raiskausta koskevaan rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momenttiin

lisättiin rikoksen törkeäksi tekevien kvalifiointiperusteiden joukkoon se, että teon kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi (3 kohta). Lainsäädäntömuutoksen yhteydessä painotettiin sitä, että myös uhrin ollessa alle 18-vuotias edellytetään, että raiskaus on kokonaisuutena arvostellen törkeä (HE 216/2013 vp, s. 58/II). Samassa yhteydessä muistutettiin siitä, että jos raiskausrikos kohdistuu alle 16-vuotiaaseen uhriin (eräissä tapauksissa 16- tai 17-vuotiaaseen uhriin), rikoksentekijä syyllistyy samalla rikoslain 20 luvun 6 §:n mukaiseen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai 7 §:n mukaiseen törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön (s. 6/II). Tämä tarkoittaa, että rikoksentekijä on samalla tuomittava sekä raiskaus- että hyväksikäyttörikoksesta. Törkeästä raiskauksesta ja törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan vankeutta 2—13 vuotta.

Mitä tulee rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 4 kohtaan (rikoksen tekeminen erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla), raakuudella ja julmuudella on pykälän perustelujen mukaan vivahde-ero. Raakuudessa painopiste on väkivallan fyysisessä karkeudessa, kun taas julmuus voi ilmetä esimerkiksi puolustuskyvyttömään kohdistuvana väkivaltana. Erityisen nöyryyttävää on esimerkiksi se, että raiskaus tehdään uhrille läheisten henkilöiden nähden. (HE 216/2013 vp, s. 7/II ja 8/I.)

Rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaisena välineenä tulee kysymykseen mikä tahansa hengenvaarallinen väline. Kohdassa mainitaan esimerkkeinä ampuma-ase ja teräase. Kohdassa mainittu muu vakavalla väkivallalla uhkaaminen on oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan kysymyksessä esimerkiksi silloin, kun uhataan surmaamisella tai vakavan ruumiinvamman tuottamisella, joskin tällöinkin uhkauksen toteutumisen on oltava olosuhteet huomioon ottaen riittävän todennäköistä (Rautio, Rikosoikeus, 2009, s. 431). (HE 216/2013 vp, s. 8/II.)

3.2.2 Lapsiin kohdistuvat hyväksikäyttörikokset

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö säädetään rangaistavaksi rikoslain 20 luvun 6 §:ssä seuraavasti:

Joka koskettelemalla tai muulla tavoin tekee kuuttatoista vuotta nuoremmalle lapselle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan tämän kehitystä, tai saa tämän ryhtymään sellaiseen tekoon, on tuomittava *lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan myös se, joka on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen kanssa, jos rikos ei 7 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla ole kokonaisuutena arvostellen törkeä. Lisäksi lapsen seksuaalisesta

hyväksikäytöstä tuomitaan se, joka menettelee 1 momentissa tai edellä tässä momentissa tarkoitetulla tavalla kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden sekä asuu lapsen kanssa samassa taloudessa.

Yritys on rangaistava.

Seksuaalisen kanssakäymisen yleinen suojaikäraja on Suomessa 16 vuotta. Tätä nuorempien henkilöiden ei katsota voivan antaa pätevää suostumusta sukupuoliyhteyteen tai muuhunkaan seksuaaliseen tekoon aikuisen kanssa.

Lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten kannalta merkittävä on rikoslain 20 luvun 10 §:n 2 momentissa olevat seksuaalisen teon määritelmä:

Seksuaalisella teolla tarkoitetaan tässä laissa sellaista tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen.

Korkein oikeus on ratkaisustaan KKO 2016:52 tarkemmin ilmenevin perustein katsonut, että vaatimus seksuaalista olennaisuudesta ei täyttynyt tapauksessa, jossa peruskoulun opettaja oli muun ohessa halannut muutaman kerran 12-vuotiasta oppilastaan, pitänyt tätä kerran sylissään ja kehunut tämän ulkonäköä lähettämissään sähköpostiviesteissä.

Lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten kannalta merkityksellisten seksuaalisten tekojen laaja piiri on täsmentynyt lainvalmistelutöiden ja oikeuskäytännön perusteella. Esitöissä on esimerkkeinä seksuaalisesta teosta mainittu seuraavat teot (HE 282/2010 vp, s. 11/I):

- lapsen houkutteleminen katsomaan masturbointia, yhdyntää tai pornografisia elokuvia
- seksuaalisesti latautuneiden tapahtumien kertominen lapselle
- seksuaalisväritteisten tekstiviestien, sähköpostien ja kirjeiden lähettäminen lapselle
- lapsen saaminen toimimaan seksuaalisväritteisellä tavalla vastaajan seuratessa lapsen toimintaa (esimerkiksi seurataan alusvaatteita sovittavaa lasta, pakotetaan lapsi pukemaan paljastavat vaatteet, saadaan lapsi masturboimaan tai virtsaamaan tekijän päälle, pyydetään lasta piirtämään sukupuolielimiä esittäviä kuvia, saadaan lapsi riisuutumaan

alastomaksi, valokuvataan alastonta lasta ja pyydetään lasta esiintymään pornografisessa kuvassa)
- vastaajan sukupuolielinten näyttäminen lapselle
- pornografisten kuvien näyttäminen lapselle
- itsetyydytystä kuvaavien eleiden esittäminen
- lapsen suuteleminen.

Korkein oikeus on ratkaisustaan KKO 2015:50 tarkemmin ilmenevin perustein katsonut, että lapsen kehitystä on rikoslain 20 luvun 6 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla omiaan vahingoittamaan sellainen teko, jossa rikoksentekijä oli kuvannut puhelimella videokuvaa ja seitsemän valokuvaa 7-vuotiaan lapsen alastomasta alaruumiista ja sukupuolielimestä tämän nukkuessa, vaikka lapsi ei ollut tullut tietoiseksi teosta.

Lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä fyysistä kontaktia rikoksentekijän ja asianomistajan välillä. Hyväksikäyttörikoksia voidaan tehdä myös sellaisia teknisiä välineitä (esimerkiksi web-kamera) hyödyntäen, joiden avulla muodostuu kuvayhteys rikoksentekijän ja lapsen välille. Suomessa seksuaalisen kanssakäymisen 16 vuoden suojaikäraja on korkeampi kuin useissa muissa valtioissa, mikä tarkoittaa samalla sitä, että hyväksikäyttörikosten kohteena voi olla hyvin eri-ikäisiä lapsia.

Rikoslain 20 luvun 6 §:n yksityiskohtaisista perusteluista (HE 6/1997 vp, s. 182/II) ilmenee, että jos hyväksikäyttörikoksen tekemisen yhteydessä täyttyy myös toisen seksuaalirikoksen tunnusmerkistö, rikoksentekijä on tuomittava rangaistukseen molemmista rikoksista. Jos rikoksentekijä esimerkiksi raiskaa alle 16-vuotiaan lapsen, hänet on tuomittava sekä raiskauksesta että lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, käytännössä mainittujen rikosten törkeistä tekomuodoista. Kysymykseen saattavat tulla myös esimerkiksi tilanteet, joissa tekijä syyllistyy samalla kertaa hyväksikäyttörikokseen ja lapsipornografian valmistamisrikokseen tai hyväksikäyttörikokseen ja seksuaalipalvelujen ostamiseen nuorelta. Tuomittaessa yhteinen vankeusrangaistus useasta rikoksesta ankarin enimmäisrangaistus saadaan ylittää rikoslain 7 luvun 2 §:ssä säädetyllä tavalla. Ankarinta enimmäisrangaistusta ei saa ylittää enempää kuin kolmella vuodella, jos ankarin enimmäisrangaistus on vankeutta määräajaksi vähintään neljä vuotta. Tämä koskee esimerkiksi tilanteita, joissa rikoskokonaisuuden vakavin rikos on lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tai törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Esimerkiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja raiskauksen käsittävästä teosta voidaan tuomita 1—9 vuotta vankeutta.

Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja sen yritys säädetään rangaistaviksi rikoslain 20 luvun 7 §:ssä seuraavasti:

Jos

1) tekijä on sukupuoliyhteydessä kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen tai 6 §:n 2 momentissa tarkoitetussa tapauksessa kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa taikka

2) lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä

a) kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa,

b) rikos tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla tai

c) rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai muuten tekijästä erityisen riippuvaisen asemansa vuoksi,

ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä* vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momentin 1 kohta tarkoittaa, että sukupuoliyhteys alle 16-vuotiaan ja eräissä tilanteissa 16- tai 17-vuotiaan lapsen kanssa on lähtökohtaisesti törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Pykälän 2 kohta koskee kaikkia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tekotapoja, muitakin kuin sukupuoliyhteyttä.

Momentin lopussa mainittu kokonaisarvostelu mahdollistaa sen, että joissakin tilanteissa sukupuoliyhteys katsotaan kuitenkin lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Tältä osin lain esitöissä (HE 282/2010 vp, s. 105/II) todetaan, että kokonaisarviointiin voivat vaikuttaa esimerkiksi tekijän ja lapsen välinen suhde, heidän ikäeronsa sekä lapsen ikä ja kehitystaso. Teko voidaan pykälän perustelujen mukaan katsoa törkeän tekomuodon asemesta perustunnusmerkistön mukaiseksi hyväksikäytöksi, jos tekijän ja lapsen välillä on seurustelusuhde, jonka osalta 7 a §:n rajoitussäännöksessä säädetyt edellytykset eivät täyty. Viimeksi mainitun pykälän mukaan lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä tai 7 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuna törkeänä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä ei pidetä tekoa, joka ei loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja jonka osapuolten iässä sekä henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa.

Mitä tulee rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momentin 2 kohdan a alakohdassa mainittuun kvalifiointiperusteeseen, lain esitöissä todetaan, että ei voida sanoa tiettyä ikää, jossa teon vahingollisuus lapselle olennaisesti lisääntyisi (HE 6/1997 vp, s. 184/I). Oikeus-

käytännöstä tehtyjen havaintojen (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus 2009, s. 37) perusteella teko otsikoidaan törkeäksi lähinnä silloin, kun uhrina on ollut alle 10-vuotias lapsi. Korkein oikeus on katsonut perusteen täyttyvän tapauksessa, jossa tekijä oli viidellä eri kerralla kosketellut pojantyttärensä rintoja sekä sukuelintä vaatteiden alta ja päältä niin, että ensimmäisen koskettelun aikana lapsi oli ollut lähes 7-vuotias ja viimeisen koskettelukerran aikana noin 13-vuotias (KKO 2011:102).

Lain esitöiden mukaan rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momentin 2 kohdan b alakohdassa tarkoitettua tekotavan nöyryyttävyyttä on arvosteltava teko-olosuhteita kokonaisuutena arvioiden (HE 6/1997 vp, s. 184/II). Oikeuskäytännöstä tehtyjen havaintojen (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus 2009, s. 39 ja 40) mukaan rikoksen tekeminen erityisen nöyryyttävällä tavalla liittyy tilanteisiin, joissa samalla sovelletaan muita rangaistussäännöksiä eli tekijä tuomitaan samalla muusta rikoksesta. Alakohdan kvalifiointiperustetta on sovellettu esimerkiksi kun rikoksen tekemiseen on osallistunut useita, muut henkilöt ovat nähneet rikoksen taikka tekotapaan on liittynyt sitomista tai muuta väkivaltaa.

Rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momentin 2 kohdan c alakohdan mukaan hyväksikäyttörikoksen törkeäksi tekevä peruste on siis myös se, että rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai muuten tekijästä erityisen riippuvaisen asemansa vuoksi. Tämä liittyy siihen, että lapselle erityisen vahingollista on yleensä joutua läheisen ihmisen hyväksikäyttämäksi (HE 6/1997 vp, s. 184/II). Lain esitöiden mukaan lapsen vanhemmat tai muut hänen kasvatuksestaan huolehtivat henkilöt ovat yleensä säännöksessä tarkoitetussa asemassa, mutta erityisen riippuvainen asema voi perustua myös henkiseen sitoutumiseen, jollainen voi liittyä esimerkiksi uskonnolliseen tai muuhun vakaumukseen. Oikeuskäytännöstä tehtyjen havaintojen (Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus 2009, s. 39) perusteella alakohdan mukaiseen rikokseen syyllistyneitä henkilöitä ovat erityisesti vanhemmat, mutta myös vanhemman puolisot ja seurustelukumppanit, sijaisvanhemmat ja isovanhemmat. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä voidaan mainita jo edellä todettu KKO 2011:102, jonka mukaan alakohdan peruste täyttyi tapauksessa, kun koskettelutekoihin syyllistyi tiiviissä suhteessa lapsenlapsen kanssa ollut isoisä.

3.2.3 Seksuaalinen ahdistelu

Rikoslain 20 luvun 5 a §:ssä säädetään seksuaalinen ahdistelu rangaistavaksi seuraavasti:

> Joka koskettelemalla tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava, jollei teosta muualla tässä luvussa säädetä rangaistusta, *seksuaalisesta ahdistelusta* sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Rikoslain 20 luvun 10 §:n 2 momentin mukaan ”seksuaalisella teolla” tarkoitetaan rikoslaissa tekoa, joka tekijä ja kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen. Rikoslain 20 luvun 5 a § tuli voimaan syyskuun 2014 alussa, joten kysymyksessä on varsin äskettäin säädetty rangaistussäännös.

Rikoslain 20 luvun 5 a § poikkeaa rikosnimikkeeltään ja tunnusmerkistöltään hallituksen ehdottamasta (HE 216/2013 vp). Hallituksen esityksen mukaan rikosnimike olisi ollut seksuaalinen häirintä ja tekijä olisi voinut syyllistyä rikokseen koskettelun lisäksi muulla siihen vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla. Esityksessä kuvatun perusteella (s. 59 ja 60) koskettelun lisäksi rangaistaviksi olisivat tulleet lähinnä tietyntyyppiset sanalliset teot ja itsensä paljastaminen toiselle henkilölle niin, että rikoslain 17 luvun 21 §:ssä rangaistavaksi säädetyn sukupuolisiveellisyyden julkisen loukkaamisen tunnusmerkistö ei täyty.

Eduskuntakäsittelyssä perustuslakivaliokunta piti ehdotettuun säännökseen sisältyvää avointa tekotapaa (”koskettelemalla tai muulla siihen vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla”) lähtökohtaisesti rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallisena (PeVL 6/2014 vp, s. 4/I). Säännöksen perusteluissa oli monipuolisesti kuvattu niitä olosuhteita ja tilanteita, joissa toiselle voidaan tehdä seksuaalinen teko koskettelemiseen vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla. Perustuslakivaliokunta piti kuitenkin tärkeänä, että lakivaliokunta täsmentää tunnusmerkistöä. Lisäksi perustuslakivaliokunta kiinnitti huomiota siihen, että lakiehdotuksen perustelujen mukaan ehdotetun rangaistussäännöksen soveltamisala oli tarkoitettu suppeammaksi kuin tasa-arvolaissa (609/1986) määritelty seksuaalinen häirintä, minkä vuoksi rikoksen nimike tuli muuttaa selvemmin rikosta kuvaavaksi.

Eduskunnan lakivaliokunta totesi (LaVM 4/2014 vp, s. 7) yleisellä tasolla häirintätyyppisten rangaistussäännösten ongelman olevan se, että tekotapojen moninaisuuden ja

häirinnän kokemuksen subjektiivisuuden vuoksi rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettaman tarkkarajaisuuden vaatimuksen täyttävän rangaistussäännöksen laatiminen on haasteellista. Lakivaliokunta arvioi sitä, olisiko esityksen perusteluissa esitetyistä esimerkeistä ollut mahdollista löytää sellaisia tekotapoja, jotka olisi ollut perusteltua ottaa osaksi pykälää. Saamansa selvityksen perusteella lakivaliokunta piti kuitenkin ongelmallisena täsmentää säännöstä esimerkkiluettelolla, koska senkin tulisi säännöksen tarkoitusperien näkökulmasta kattaa hyvin monentyyppisiä tilanteita. Lakivaliokunta katsoi, että siinä vaiheessa oli aiheellista rajata rangaistava seksuaalinen häirintä koskettelua sisältäviin tilanteisiin ja laajentaa rangaistavuutta tarvittaessa vasta, kun on nähtävissä millaiselle vakavuusasteelle rangaistavuuden kynnys käytännössä asettuu. Valiokunnan mukaan ehdotettua rikosnimikettä kuvaavampi nimike teolle oli ”seksuaalinen ahdistelu”.

Muut seksuaalista häirintää koskevat rangaistussäännökset

Seksuaalisesta häirinnästä puhutaan usein kuvaamalla tekoja, jotka ovat itse asiassa seksuaalista ahdistelua vakavampia ja ankarammin rangaistavia seksuaalirikoksia. Tällaisissa tilanteissa seksuaalista ahdistelua koskeva säännös väistyy rikoslain 20 luvun 5 a §:ssä olevan toissijaisuuslausekkeen mukaisesti. Näiden ankarammin rangaistavien seksuaalirikosten yrityskin on rangaistava, mikä koskee esimerkiksi rikoslain 20 luvun 4 ja 5 §:ssä rangaistavaksi säädettyä pakottamista seksuaaliseen tekoon ja seksuaalista hyväksikäyttöä. Jos teon kohteena on alle 16-vuotias lapsi ja eräissä tapauksissa 16- tai 17-vuotias lapsi, sovellettavaksi tulee rikoslain 20 luvun 6 §:ssä tarkoitettu lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Se käsittää laajamittaisesti seksuaaliset teot, mukaan lukien esimerkiksi seksuaalisesti latautuneiden tapahtumien kertomisen lapselle sekä seksuaalisväritteisten tekstiviestien, sähköpostien ja kirjeiden lähettämisen lapselle (HE 282/2010 vp, s. 11/I).

Rikoslain 20 luvun 5 a §:n säätämisen yhteydessä tarve säätää seksuaalinen häirintä rangaistavaksi arvioitiin muutenkin jo olemassa olevan rikoslainsäädännön valossa. Hallituksen esityksen laajasta muuta lainsäädäntöä koskevasta jaksosta (s. 12–18/I) ilmenee ensinnäkin se, että joissakin tilanteissa sovellettavaksi voi tulla rikoslain 24 luvun 9 §:n 1 momentin säännös kunnianloukkauksesta. Säännöksen mukaan kunnianloukkauksesta tuomitaan se, joka 1) esittää toisesta valheellisen tiedon tai vihjauksen siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa taikka 2) muuten kuin 1 kohdassa tarkoitetulla tavalla halventaa toista. Kunnianloukkauksen tunnusmerkistö voi täyttyä esimerkiksi haukkumasanojen tai häpäisevien eleiden käyttämisellä. Korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2005:137 ilmenee, että naispuolisen henkilön kutsuminen sukupuoleen viittaavalla halventavalla ilmaisulla täyttää kunnianloukkauksen tunnusmerkistön.

Työturvallisuuslain (738/2002) 28 §:n mukaan jos työssä esiintyy työntekijää kohdistuvaa hänen terveydelleen haittaa tai vaaraa aiheuttavaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua, työnantajan on asiasta tiedon saatuaan käytettävissään olevin keinoin ryhdyttävä toimiin epäkohdan poistamiseksi. Kuten korkeimman oikeuden ratkaisusta KKO 2010:1 ilmenee (kohta 17), työturvallisuuslain 28 §:ssä mainitulla häirinnällä tarkoitetaan myös seksuaalista häirintää ja työnantajan edustaja syyllistyessään seksuaaliseen häirintään syyllistyy samalla rikoslain 47 luvun 1 §:ssä rangaistavaksi säädettyyn työturvallisuusrikokseen. Lisäksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (tasa-arvolaki; 609/1986) 14 a §:n 1 momentissa olevan viittauksen perusteella sen lain 7 §:n 7 momentissa tarkoitettuun seksuaaliseen häirintään syyllistynyt työnantajan edustaja syyllistyy rikoslain 47 luvun 3 §:ssä tarkoitettuun työsyrjintään. Tasa-arvolain säännöksen mukaan seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan tasa-arvolaissa sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Työturvallisuusrikoksesta tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi, työsyrjinnästä sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Hallituksen esityksessä todetaan, että myös seksuaalisesti virittyneitä kirjeitä, puhelinsoittoja ja sähköposti- ja tekstiviestejä voidaan arvioida jo nykyisten rangaistussäännösten mukaan. Kysymykseen voivat tulla esimerkiksi kotirauhan rikkomista (rikoslain 24 luvun 1 §), salakuuntelua (rikoslain 24 luvun 5 §), salakatselua (rikoslain 24 luvun 6 §), viestintärauhan rikkomista (rikoslain 24 luvun 1 a §) ja vainoamista (rikoslain 25 luvun 7 a §) koskevat rangaistussäännökset. Viestintärauhan rikkomiseen syyllistyy se, joka häirintätarkoituksessa toistuvasti lähettää viestejä tai soittaa toiselle siten, että teko on omiaan aiheuttamaan tälle huomattavaa häiriötä tai haittaa. Vainoamiseen syyllistyy se, joka toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä tai muuten näihin rinnastettavalla tavalla oikeudettomasti vainoaa toista siten, että se on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa tai ahdistusta, jollei teosta muualla laissa säädetä yhtä ankaraa tai ankarampaa rangaistusta.

3.3 Raiskaus- ja hyväksikäyttörikoksia koskeva käytäntö

Viimeisten raiskaus- ja hyväksikäyttörikoksia koskevien lainuudistusten jälkeiset tiedot rangaistuskäytännöstä ovat toistaiseksi puutteellisia. Käytettävissä ei ole ajantasaisia tietoja esimerkiksi tekotapojen jakautumisesta eri rikosnimikkeisiin tai tekotapoihin liittyvästä rangaistuskäytännöstä.

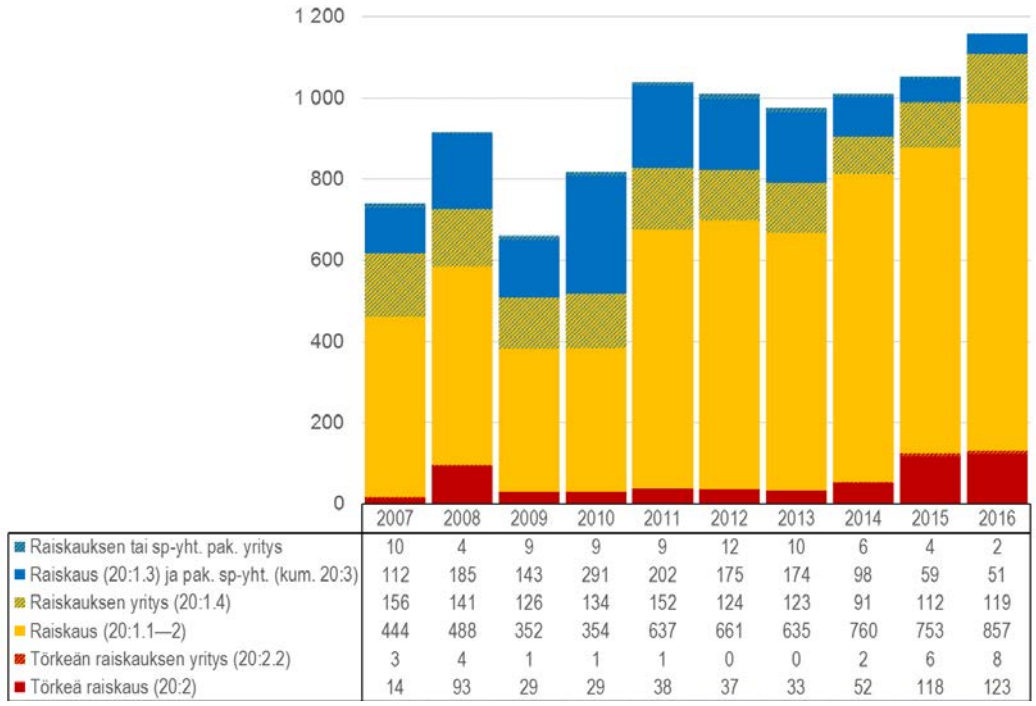
3.3.1 Kokonaisrikollisuus

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2009 toteuttaman kansallisen uhritutkimuksen mukaan 0,22 prosenttia naisista ilmoitti joutuneensa kyselyä edeltäneen vuoden aikana raiskauksen tai raiskausyrityksen kohteeksi. Osuus on pysynyt varsin vakaana, vuonna 1997 osuus oli 0,23 prosenttia. (Rikollisuustilanne 2016 s. 82.) Kyselytutkimusten tulokset merkitsevät, että raiskausrikoksia ja niiden yrityksiä tehdään vuosittain arviolta 5 000.

Lasten seksuaalisen hyväksikäytön yleisyyttä on selvitetty vuosina 2008 ja 2013 toteutetuissa lapsiuhritutkimuksissa ja vuonna 1988 toteutetussa erillistutkimuksessa. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on vähentynyt tytöillä 14 prosentista (1988) 4 prosenttiin (2013) ja pojilla 5 prosentista yhteen prosenttiin. (Fagerlund ym. 2014 s. 82—83.) Väestötasolla tulokset merkitsevät, että rikoksia tehtäisiin vuosittain noin 1 500.

Kyselytutkimusten mukaan suurin osa teoista tehdään koskettelemalla, vähintään yhden kerran yhdynnässä aikuisen kanssa oli ollut noin yksi prosentti 9-luokkalaisista (Fagerlund ym. 2014 s. 77). Kaikista aikuisen kanssa koetuista seksuaalikokemuksista suurin osa oli alkanut 14—15 vuoden iässä, alle 10-vuotiaana oli alkanut noin 10 prosentissa tapauksista (mt. s. 78).

3.3.2 Poliisin tietoon tullut rikollisuus

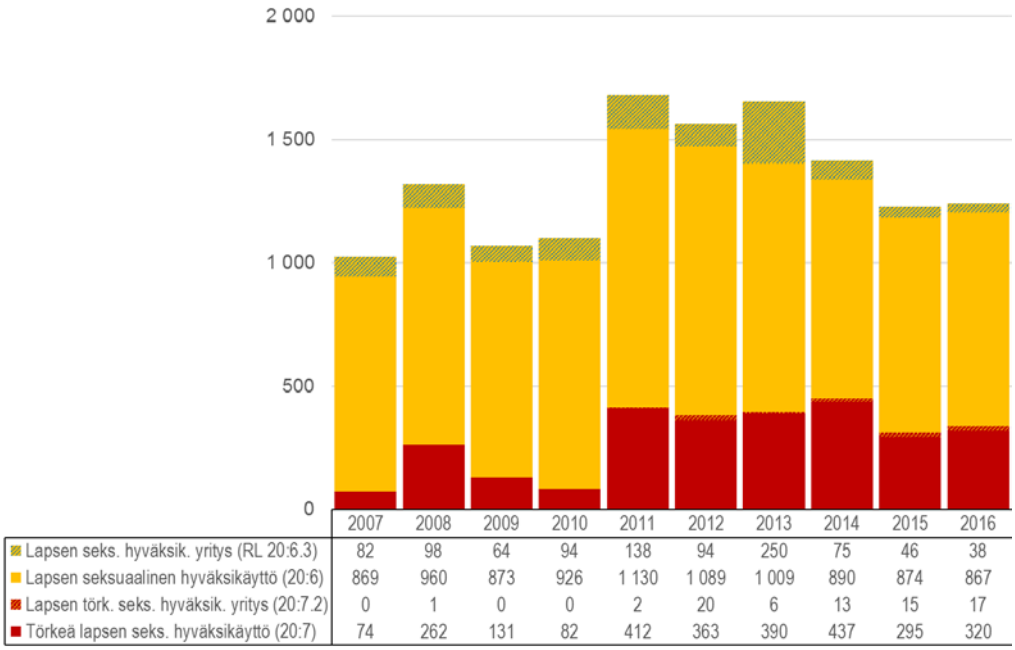
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Raiskauksen tai sp-yht. pak. yritys	10	4	9	9	9	12	10	6	4	2
Raiskaus (20:1.3) ja pak. sp-yht. (kum. 20:3)	112	185	143	291	202	175	174	98	59	51
Raiskauksen yritys (20:1.4)	156	141	126	134	152	124	123	91	112	119
Raiskaus (20:1.1—2)	444	488	352	354	637	661	635	760	753	857
Törkeän raiskauksen yritys (20:2.2)	3	4	1	1	1	0	0	2	6	8
Törkeä raiskaus (20:2)	14	93	29	29	38	37	33	52	118	123

Kuva 2. Poliisin tietoon tulleet raiskausrikokset 2007—2016 (Tilastokeskus)

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin (Krimo) julkaisusta ”Rikollisuustilanne 2016” (katsauksia 22/2017) ilmenee (s. 85), että poliisin tietoon tulleiden raiskausten (rikoslain 20 luvun 1 ja 2 §) määrä on puolitoistakertaistunut kymmenvuotisjaksolla 2007–2016. Ensiksi mainittuna vuonna määrä oli 739, kun se vuonna 2016 oli 1 160. Luvut sisältävät myös raiskausrikosten yritykset. Törkeiden raiskausten määrä on kasvanut tuntuvasti vuosina 2015 ja 2016 verrattuna aikaisempiin vuosiin. Törkeiden tapausten osuus oli kyseisinä vuosina 11–12 prosenttia kaikista raiskauksista, kun osuus oli 3–5 prosenttia vuosina 2010–2014. Lievemmin rangaistavien raiskausten (nykyinen rikoslain 20 luvun 1 §:n 3 momentti) osuus vuosina 2015 ja 2016 on puolestaan pudonnut 4–6 prosenttiin vuosina 2011–2013 vallinneesta (kumotun rikoslain 20 luvun 3 §:n mukainen pakottaminen sukupuoliyhteyteen) noin viidenneksen osuudesta. Julkaisussa todetaan, että vielä on ennenaikaista sanoa, kuinka pysyviä muutokset tulevat olemaan ja mitkä kaikki seikat ovat muutosten taustalla.

Raiskausrikoksia koskevissa tilastotiedoissa huomiota kiinnittää se, että poliisin tietoon tulleista rikoksista huomattavan pieni osa johtaa aikanaan käräjäoikeudessa syyksi lukevaan tuomioon. Vuosina 2010–2014 poliisin tietoon tulleista raiskausrikoksista luettiin syyksi 20,1 prosenttia (Krimon julkaisu ”Seuraamusjärjestelmä 2015 -

kontrollijärjestelmä tilastojen ja tutkimusten valossa", Katsauksia 11/2016, s. 142). Samoista tilastotiedoista ilmenee, että vastaava osuus oli merkittävästi korkeampi esimerkiksi henkirikoksissa (78,4 prosenttia), pahoinpitelyrikoksissa (47,1 prosenttia) ja ryöstörikoksissa (41,3 prosenttia). Mainituista tiedoista ilmenee lisäksi, että karsiutumista tapahtuu mainittavasti kaikissa rikosprosessin vaiheissa. Kyseisellä tarkastelujaksolla poliisin tietoon tulleista rikoksista selvitettiin 69,4 prosenttia, syyte nostettiin 44,7 prosentissa syyttäjälle ilmoitetuista rikoksista ja rangaistus tuomittiin 68,2 prosentissa syytetyistä rikoksista. Tilastokeskus on lopettanut syyttäjän ratkaisuja koskevien tilastojen ylläpitämisen ja julkaisemisen vuonna 2015, minkä vuoksi viimeisimmät niitä koskevat tilastotiedot ovat vuodelta 2013. Mainitun vuoden syyttämättä jätettyjä koskevista Tilastokeskuksen tiedoista ilmenee, että tuona vuonna raiskausrikoksia koskien noin 95 prosenttia syyttämättäjättämispäätöksistä tehtiin perusteella "ei näyttöä".

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Lapsen seks. hyväksik. yritys (RL 20:6.3)	82	98	64	94	138	94	250	75	46	38
Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (20:6)	869	960	873	926	1 130	1 089	1 009	890	874	867
Lapsen törk. seks. hyväksik. yritys (20:7.2)	0	1	0	0	2	20	6	13	15	17
Törkeä lapsen seks. hyväksikäyttö (20:7)	74	262	131	82	412	363	390	437	295	320

Kuva 3. Poliisin tietoon tulleet lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat rikokset 2007—2016 (Tilastokeskus)

Julkaisusta "Rikollisuustilanne 2016" ilmenee (s. 94), että poliisin tietoon tulleiden *lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten* (rikoslain 20 luvun 6 ja 7 §) määrä kasvoi peräti 53 prosenttia vuonna 2011 (1 682) edellisestä vuodesta ja pysyi sen jälkeen vuosina 2012 ja 2013 suunnilleen samalla tasolla. Vuonna 2014 rikosten määrä kuitenkin kääntyi laskuun ja lasku jatkui myös vuonna 2015 tasaantuen sitten jälleen vuonna 2016. Kasvusta ainakin osa johtuu julkaisun mukaan siitä, että poliisille ilmoitettiin erityisesti Pohjois-Pohjanmaalla, mutta myös muualla Suomessa perheensisäi-

siä hyväksikäyttötapauksia, jotka ovat tapahtuneet jo monia vuosia sitten. Erot luvuissa johtuvat myös siitä, että vuotuiset rikossarjojen määrät vaihtelevat vuosittain ja niiden osatekojen kirjaamiskäytännöt ovat epäyhtenäisiä. Rikosten määrän lasku viime vuosina kertonee päinvastaisesta kehityksestä eli rikossarjojen vähentymisestä. Julkaisusta ilmenee, että poliisin tietoon tulleita lapsiin kohdistuvia hyväksikäyttörikoksia oli vuonna 2007 yhteensä 1 025 ja vuonna 2016 1 242. Pidemmän aikavälin tarkastelussa voidaan havaita, että vuonna 2016 poliisin tietoon tulleiden rikosten määrä oli yli kuusinkertainen vuoden 1980 määriin verrattuna.

Tilastokeskuksen 19.10.2017 julkaisemien ennakkotietojen mukaan raiskausrikoksia ilmoitettiin poliisille tammi—syyskuun 2017 aikana 945 eli 91 tapausta (10,7 prosenttia) enemmän kuin vuoden 2016 tammi—syyskuun aikana. Lapsiin kohdistuvia hyväksikäyttörikoksia tuli tietoon 888, mikä on 5,9 prosenttia vähemmän kuin vuoden 2016 tammi—syyskuussa.

3.3.3 Raiskausrikosten rangaistuskäytäntö

Rangaistuskäytäntöä koskevia tietoja ajalta ennen vuosien 2011 ja 2014 lainmuutoksia on vedetty yhteen hallituksen esityksessä HE 216/2013 vp (s. 20/I) Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen 2012 pohjalta seuraavasti:

”Raiskauksen osalta vuosien 2007—2009 rangaistustietojen (176 rangaistusta) mukaan 59 prosentissa tapauksista (104) oli tuomittu ehdoton vankeusrangaistus. Lopuissa noin 40 prosentissa tapauksista oli tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus, näistä noin joka neljännessä on tehosteena yhdyskuntapalvelu. Ehdottoman vankeuden keskipituus oli kaksi vuotta vankeutta ja ehdollisen vankeuden keskipituus puolitoista vuotta vankeutta.

Mitä tulee törkeään raiskaukseen, vuosien 2007—2009 rangaistustietojen (33 rangaistusta) mukaan törkeän raiskauksen keskipituus oli neljä vuotta vankeutta. Yhdessä tapauksessa oli tuomittu yhdyskuntapalvelulla tehostettu ehdollinen vankeusrangaistus, muut rangaistukset olivat olleet ehdottomia vankeusrangaistuksia. Törkeästä raiskauksesta oli 2000-luvulla tuomittu kolme ehdollista vankeusrangaistusta, joista kahteen vuoden 2000 jälkeen tuomittuun oli liitetty yhdyskuntapalvelu.

Pakottamisesta sukupuoliyhteyteen oli vuosina 2007—2009 tuomittu 57 rangaistusta, joista vajaa kuudesosa oli ollut ehdottomia vankeusrangaistuksia. Ehdottomien vankeusrangaistusten keskipituus oli ollut yksi vuosi kolme kuukautta. Ehdollisia vankeusrangaistuksia oli rangaistuksista ollut noin neljä viidesosaa niiden keskipituuden ollessa vajaa yhdeksän kuukautta. Kahdessa tapauksessa oli tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus ja yhdyskuntapalvelua (ehdollisen vankeuden keskipituus yhdeksän kuukautta) ja yhdessä tapauksessa ainoastaan yhdyskuntapalvelua.”

Muutosten jälkeinen käytäntö ilmenee Tilastokeskuksen tiedoista. Seuraavaan on koottu Tilastokeskuksen tietoja raiskausrikosten rangaistuksista. Koska pyritään myös saamaan tietoa lainsäädäntömuutosten vaikutuksista, on valittu toisaalta vuodet 2010 ja 2011, toisaalta vuodet 2015 ja 2016. Vuonna 2011 sovellettiin kesäkuun alussa voimaan tulleista lainsäädäntömuutoksista huolimatta vielä käytännössä ennen sitä voimassa olleita säännöksiä. Kysymyksessä ovat raiskaukseen liittyen kaikkien vuosien osalta rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 ja 2 momentin nojalla tuomitut rangaistukset. Vuosina 2015 ja 2016 on lisäksi tuomittu eräitä yksittäisiä rangaistuksia vuonna 2014 muutetun pykälän 3 momentin mukaisesta raiskauksesta. Tarkastelun ulkopuolella ovat raiskauksen ja törkeän raiskauksen yrityksestä tuomitut rangaistukset.

Raiskauksesta tuomittiin vuosina 2010, 2011, 2015 ja 2016 Tilastokeskuksen tietojen mukaan 51, 74, 102 ja 129 rangaistusta (ks. taulukko 2). Törkeästä raiskauksesta tuomittiin mainittuina vuosina 9, 16, 22 ja 46 rangaistusta (taulukko 3). Näissä kuten myöhemmin myös lapsiin kohdistuvia hyväksikäyttörikoksia koskevissa lukumäärissä ovat mukana tapaukset, joissa on päädytty tuomitsematta jättämiseen. Tilastokeskuksen tietoja tarkasteltaessa on huomattava, että useamman rikoksen tapauksissa rangaistus on liitetty ankarimman rangaistuslajin törkeimpään rikokseen. Tiedot eivät siis kuvasta yksinomaan kulloinkin tarkasteltavasta rikoksesta tuomittuja rangaistuksia.

Taulukko 2. Raiskauksesta tuomitut rangaistukset 2010—2011 ja 2015—2016 (Tilastokeskus).

	2010	2011		2015	2016
Ehdoton vankeus [kpl] (keskipituus [kk])	30 (22,5)	39 (25,4)		39 (27,2)	59 (25,2)
Yhdyskuntapalvelu [kpl] ([h])	-	-		-	-
Ehdollinen vankeus ja YKP [kpl] ([kk])	4 (19,5)	14 (18,4)		24 (17,4)	28 (18,5)
Ehdollinen vankeus ja oheissakko [kpl] ([kk])	1 (18,0)	3 (14,0)		6 (15,2)	3 (17,7)
Ehdollinen vankeus [kpl] ([kk])	16 (17,9)	17 (17,0)		31 (16,6)	36 (15,9)
Tuomitsematta jättäminen [kpl]	-	1		1	2

Taulukko 3. Törkeästä raiskauksesta tuomitut rangaistukset 2010—2011 ja 2015—2016 (Tilastokeskus).

	2010	2011		2015	2016
Ehdoton vankeus [kpl] (keskipituus [kk])	9 (40,9)	16 (63,1)		18 (68,2)	44 (48,3)
Yhdyskuntapalvelu [kpl] ([h])	-	-		-	-
Ehdollinen vankeus ja YKP [kpl] ([kk])	-	-		-	-
Ehdollinen vankeus ja oheissakko [kpl] ([kk])	-	-		-	-
Ehdollinen vankeus [kpl] ([kk])	-	-		4 (14,5)	1 (24,0)
Tuomitsematta jättäminen [kpl]	-	-		-	1

Tilastokeskuksen tiedoista ilmenee, että rikoslain 20 luvun 1 §:ssä tarkoitetusta raiskauksesta tuomittujen rangaistusten lukumäärä on yli kaksinkertaistunut kuuden vuoden aikana (51 rangaistusta vuonna 2010 ja 129 rangaistusta vuonna 2016). Samoja vuosia vertailtaessa voidaan havaita, että törkeästä raiskauksesta (rikoslain 20 luvun 2 §) tuomittujen rangaistusten lukumäärä on viisinkertaistunut (9─>46).

Rikoslain 20 luvun 1 §:n raiskausta koskevien rangaistusten kasvun voi olettaa liittyvän vuonna 2011 voimaan tulleeseen raiskaussäännösten soveltamisalaa laajentaneeseen lainsäädäntömuutokseen, jonka perusteella aikaisemmin seksuaalisena hyväksikäyttönä rangaistaviksi säädetyt rikokset muuttuivat raiskausrikoksiksi (rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentti). Vähemmän vakavaa raiskausta koskevaa vuonna 2014 säädettyä rikoslain 20 luvun 1 §:n 3 momenttia on Tilastokeskuksen tietojen mukaan sovellettu vuosina 2015 ja 2016 vain yksittäisissä tapauksissa. Törkeiden raiskausten määrän kasvua on selitetty (Rikollisuustilanne 2016) vuonna 2014 voimaan tulleella lainmuutoksella, jonka mukaan alle 18-vuotiaaseen kohdistuneita tekoja pidetään törkeänä raiskauksena edellyttäen, että teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Raiskauksesta tuomittujen rangaistusten pituuksiin lainmuutokset eivät näytä merkittävästi vaikuttaneen. Ehdotonta vankeutta tuomitaan noin kaksi vuotta, ehdollista vankeutta noin puolitoista vuotta. Ehdollisen vankeuden kestoon ei myöskään huomattavasti vaikuta se, tuomitaanko ehdollinen vankeus ainoana rangaistuksena vai tuomitaanko sen ohessa myös yhdyskuntapalvelua tai oheissakko. Sen sijaan havaittavissa on siirtymää ehdottomasta vankeudesta ehdollisen vankeuden puolelle. Kun vuosina 2010 ja 2011 rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitetuista raiskauksista tuomituista vankeusrangaistuksista yli puolet oli ehdottomia (59 prosenttia ja 53 prosenttia), vuosina 2015 ja 2016 osuus on ollut alle puolet (39 prosenttia ja 46 prosenttia). Tilastokeskuksen tietojen perusteella on mahdollista päätyä tulkintaan, jonka mukaan raiskaussäännösten soveltamisalaan vuonna 2011 siirtyneitä tekoja ei ole yleisesti ottaen pidetty oikeuskäytännössä yhtä vakavina kuin säännösten soveltamisalaan tuolloin jo kuuluneita tekoja. Toisaalta kohtuullisen suuren vuosittaisen vaihtelun perusteella lyhyestä tarkastelujaksosta ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Lainsäädäntömuutosten jälkeen kestää aikansa ennen kuin soveltamiskäytäntö asettuu uomaansa.

Törkeistä raiskauksista tuomitaan lähes yksinomaan ankaria ehdottomia vankeusrangaistuksia, mitä edellyttää jo rikoksen kahden vuoden vähimmäisrangaistuskin. Vuosittaisissa ehdottomien vankeusrangaistuksien keskipituuksissa on sinänsä vaihtelua. Neljän vuoden tarkastelujaksolla lyhin keskipituus oli vuonna 2010 (3 vuotta 5 kuukautta vankeutta) ja pisin vuonna 2015 (5 vuotta 8 kuukautta vankeutta). Lapsiin kohdistuvista raiskausrikoksista ei ole viimeaikaista tutkimustietoa, mutta Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen 2009 mukaan (s. 45) tuomittiin keskimäärin 5 vuoden

11 kuukauden mittainen ehdoton vankeusrangaistus, jos törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyi myös raiskausrikos. Tämä tieto on ajalta ennen ankarampaan oikeuskäytäntöön johtaneita lainsäädäntömuutoksia (sukupuoliyhteyden sisältävän teon lisääminen lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöön ja alle 18-vuotiaiden lisääminen törkeän raiskauksen tunnusmerkistöön).

3.3.4 Lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten rangaistuskäytäntö

Rangaistuskäytäntöä koskevia tietoja ajalta ennen vuoden 2011 lainmuutoksia (lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistuksen korottaminen ja sukupuoliyhteyden lisääminen lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön kvalifiointiperusteisiin) on vedetty yhteen hallituksen esityksessä HE 282/2010 vp (s. 13) Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksen 2009 pohjalta seuraavasti:

”Törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan yleensä ehdotonta vankeutta (75 prosenttia rangaistuksista, keskipituus 3 vuotta 4 kuukautta vankeutta). Ehdollisten vankeusrangaistusten keskipituus on 1 vuosi 7 kuukautta. Ehdollista vankeutta voidaan tuomita esimerkiksi, kun kvalifiointi ei liity tekotapaan vaan ainoastaan tekijän ja uhrin suhteeseen, tekotapana on koskettelu, kysymys on yksittäisistä tekokerroista tai vastaaja tuomitaan alle 18-vuotiaana tehdystä teosta.

Pelkästään koskettelua käsittävästä törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan keskimäärin 2 vuotta 6 kuukautta vankeutta, sukupuoliyhteydestä 3 vuotta 7 kuukautta vankeutta ja pakottamista sisältävästä teosta (syyksi luettu myös raiskausrikos) 5 vuotta 11 kuukautta vankeutta. Lapsen nuori ikä ja rikoksen pitkä kesto vaikuttavat rikoksen törkeäksi kvalifioimisen lisäksi rangaistuksen kestoa pidentävästi. Vastaajan rikostausta vaikuttaa pidentävän rangaistuksia, mutta erot eivät ole aineistossa tilastollisesti merkitseviä. Törkeässä tekomuodossa noin kaksi kolmasosaa tapauksista käsittää sukupuoliyhteyden.

Perustunnusmerkistön mukaisesta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan pääsääntöisesti (80 prosenttia rangaistuksista) ehdollista vankeutta (keskipituus 6 kuukautta 15 päivää). Ehdottomien vankeusrangaistusten keskipituus on 1 vuosi 3 kuukautta. Ehdottomien vankeusrangaistusten osuus jonkinasteisen pakottamisen sisältävien tekojen (syyksi ei ole kuitenkaan luettu raiskausta) osalta on noin 30 prosenttia rangaistuksista ja sukupuoliyhteyden sisältävien tekojen osalta vajaat 20 prosenttia rangaistuksista. Kun perustunnusmerkistön mukainen rikos sisältää pelkästään koskettelua, tuomitaan teosta harvoin ehdotonta vankeutta. Ehdottoman vankeuden osuus nousee, kun teko on jatkunut pitkään tai kohdistuu useaan uhriin. Sakkoja voidaan määrätä esimerkiksi silloin, kun kysymys on seurustelusuhteesta tai kun tekijänä on nuori henkilö. Perustekomuodon rangaistusten pituus ei juuri vaihtele sen mukaan, onko tekotapana koskettelu vai sukupuoliyhteys. Perustunnusmerkistön mukaisista rikoksista

noin puolet käsittää sukupuoliyhteyden.

Tutkimuksen tulosten mukaan rangaistuksen keston kannalta merkitystä on sillä, onko uhri saavuttanut 12 vuoden iän. Näissä tapauksissa ei tuomita yleensä lyhyitä ehdollisia vankeusrangaistuksia (perustekomuoto). Sukupuoliyhteydestä alle 12-vuotiaan lapsen kanssa tuomitut ehdottomat vankeusrangaistukset ovat yleensä pituudeltaan vähintään 2 vuotta, jolloin teko myös katsotaan törkeäksi.”

Vastaavia tietoja lainmuutosten jälkeisestä rangaistuskäytännöstä ei ole käytettävissä. Yleisluontoisia tietoja käytännöstä on saatavissa Tilastokeskuksen tilastoista. Seuraavaan on koottu Tilastokeskuksen tietoja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön (rikoslain 20 luvun 6 §) ja lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön (rikoslain 20 luvun 7 §) rangaistuksista. Myös tässä tapauksessa on valittu vuodet 2010, 2011, 2015 ja 2016.

Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittiin vuosina 2010, 2011, 2015 ja 2016 Tilastokeskuksen tietojen mukaan 246, 232, 178 ja 158 rangaistusta (taulukko 4). Törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittiin mainittuina vuosina 43, 34, 118 ja 96 rangaistusta (taulukko 5). Myös näissä luvuissa ovat mukana tuomitsematta jättämiset, mukaan ei ole otettu yrityksistä tuomittuja rangaistuksia.

Taulukko 4. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitut rangaistukset 2010—2011 ja 2015—2016 (Tilastokeskus).

	2010	2011		2015	2016
Ehdoton vankeus [kpl] (keskipituus [kk])	28 (13,8)	25 (14,5)		11 (18,9)	12 (17,0)
Yhdyskuntapalvelu [kpl] ([h])	10 (169)	8 (121,5)		5 (173,0)	2 (175,0)
Ehdollinen vankeus ja YKP [kpl] ([kk])	13 (16,3)	8 (16,4)		13 (15,5)	9 (14,9)
Ehdollinen vankeus ja oheissakko [kpl] ([kk])	17 (7,0)	20 (7,8)		11 (10,0)	9 (7,3)
Ehdollinen vankeus [kpl] ([kk])	162 (7,0)	164 (6,2)		131 (7,7)	118 (8,3)
Aikaisempi vankeus riittävä seuraamus [kpl]	-	-		2	2
Sakko [kpl] ([ps])	11 (62,3)	4 (66,3)		5 (60,0)	4 (57,5)
Tuomitsematta jättäminen [kpl]	5	3		-	2

Taulukko 5. Törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitut rangaistukset 2010—2011 ja 2015—2016 (Tilastokeskus).

	2010	2011		2015	2016
Ehdoton vankeus	24 (35,2)	27 (35,4)		81 (35,0)	58 (35,7)
Yhdyskuntapalvelu	1 (160)	-		-	-
Ehdollinen vankeus ja yhdyskuntapalvelu	7 (18,9)	2 (14,5)		22 (19,3)	24 (19,6)
Ehdollinen vankeus ja oheissakko	1 (22,0)	3 (17,7)		2 (20,0)	1 (18,0)
Ehdollinen vankeus	9 (17,8)	2 (21,0)		13 (19,4)	12 (18,8)
Tuomitsematta jättäminen	1	-		-	-

Koska myöskään lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten rangaistuskäytännöstä ei ole viime vuosilta tarkempia tutkimustietoja, pelkästään Tilastokeskuksen tietojen perusteella on tehtävissä vain varovaisia johtopäätöksiä.

Tilastokeskuksen tiedot vuosilta 2010, 2011, 2015 ja 2016 osoittavat tuomittujen rangaistusten lukumäärien perusteella siirtymää lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön puolelle. Samalla törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten lukumäärä on merkittävästi kasvanut. Siirtymää rikosnimikkeiden välillä selittää ilmeisesti se, että vuonna 2011 tehtyjen lainsäädäntömuutosten tavoitteen mukaisesti sukupuoliyhteyden sisältäviä tekoja on aikaisempaa enemmän katsottu nimenomaan törkeiksi hyväksikäyttörikoksiksi. Siirtymää saattaa osittain selittää myös sukupuoliyhteyden määritelmän laajentaminen vuonna 2014.

Rikoslain 20 luvun 6 §:n mukaisesta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan harvoin ehdoton vankeusrangaistus. Vuonna 2016 rangaistuksista noin 8 prosenttia oli ehdottomia. Osuus on jonkin verran pienentynyt vuosikymmenen alkuun verrattuna johtuen vakavimpien, sukupuoliyhteyden käsittävien tekojen siirtymisestä törkeän tekomuodon puolelle. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittavan ehdottoman vankeusrangaistuksen keskipituus on nykyisin noin puolitoista vuotta. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan pääosin ehdollinen vankeusrangaistus. Vuonna 2016 tuomituista rangaistuksista niiden osuus oli kolme neljäsosaa rangaistuksen keskipituuden ollessa jonkin verran yli 8 kuukautta.

Merkittävä osa törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittavista rangaistuksista on ehdottomia vankeusrangaistuksia, joiden keskipituus on noin kolme vuotta. Ehdottomien vankeusrangaistusten lukumäärä on huomattavasti lisääntynyt, mutta vuosittaisen vaihtelun vuoksi on vaikeata tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä vuoden 2011 lainsäädäntömuutosten vaikutuksista ehdottomien vankeusrangaistusten osuuteen kaikista tuomituista rangaistuksista. Mahdollista kuitenkin on, että juttujen

siirtymä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön puolelle on jossakin määrin vähentänyt ehdottoman vankeusrangaistuksen osuutta viimeksi mainitusta rikoksesta tuomittavista rangaistuksista. Kun vuosina 2010 ja 2011 törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomituista rangaistuksista ehdottomia vankeusrangaistuksia oli 56 prosenttia ja 79 prosenttia, vuosina 2015 ja 2016 osuudet olivat 69 prosenttia ja 60 prosenttia.

Ilman tarkempaa tutkimustietoakin on aihetta olettaa, että ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomitaan erityisesti tapauksissa, joissa rikoksen sisältämä seksuaalinen teko on sukupuoliyhteys ja että sellaiset teot arvioidaan oikeuskäytännössä pääosin törkeiksi lapsen seksuaalisiksi hyväksikäytöiksi.

Tilastokeskuksen tiedoista ilmenee myös, että törkeää lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva rangaistuskäytäntö on ankaroitunut sillä tavoin, että ehdollisia vankeusrangaistuksia aikaisempaa enemmän tehostetaan yhdyskuntapalvelulla. Vuonna 2016 tuomituista ehdollisista vankeusrangaistuksista kahteen kolmasosaan liittyi oheisseuraamuksena yhdyskuntapalvelu. Muutos edeltäviin vuosiin on olennainen, joskin vertailussa on myös tältä osin otettava huomioon merkittävät muutokset rangaistusten määrissä lainsäädäntömuutoksia edeltävän ajan ja viime vuosien välillä.

3.3.5 Seksuaalisen ahdistelun lukumääriä koskevia tietoja

Tilastokeskuksen tietojen mukaan poliisin tietoon on tullut 283 epäiltyä seksuaalista ahdistelua vuonna 2015 ja 533 vuonna 2016. Vuoden 2017 tammi—syyskuussa ilmoituksia on kirjattu 313, mikä on 122 vähemmän kuin edellisenä vuonna syyskuun loppuun mennessä.

Seksuaalisen ahdistelun kuuden kuukauden enimmäisrangaistus mahdollistaa, että teosta voidaan välittömästi määrätä sakkorangaistus sakon ja rikesakon määräämisestä annetun lain (754/2010) mukaisessa sakkomenettelyssä, jos menettelyn käyttämisen edellytykset muuten täyttyvät. Mainittu laki tuli voimaan joulukuun alussa 2016. Sitä ennen sakkorangaistus voitiin määrätä rangaistusmääräysmenettelyssä.

Tilastokeskuksen rangaistustietojen mukaan seksuaalisesta ahdistelusta on vuonna 2014 määrätty yksi sakkorangaistus rangaistusmääräysmenettelyssä ja yksi ehdollinen vankeusrangaistus tuomioistuimessa. Rangaistusmääräysmenettelyssä on määrätty 10 sakkorangaistusta vuonna 2015 ja 25 sakkorangaistusta vuonna 2016. Vuonna 2015 tuomioistuimessa määrättiin viisi sakkorangaistusta. Vuoden 2016 tuomioistuintilastojen mukaan määrättiin yksi ehdollinen vankeusrangaistus ja 27 sakkoran-

gaistusta sekä kahdessa tapauksessa vastaaja jätettiin rangaistukseen tuomitsematta.

Tilastokeskuksen tietoja tarkasteltaessa on huomattava, että useamman rikoksen tapauksissa rangaistus on liitetty ankarimman rangaistuslajin törkeimpään rikokseen. Tiedot eivät siis kuvasta yksinomaan kulloinkin tarkasteltavasta rikoksesta tuomittuja rangaistuksia. Tilastokeskuksen tiedoista ilmenee, että suurimmassa osassa tapauksista seksuaalinen ahdistelu on ankarin tapauksessa syyksi luettu rikos.

3.4 Lainsäädäntö eräissä valtioissa

3.4.1 Raiskausrikokset

Ruotsissa raiskausrikoksia koskevat säännökset ovat rikoskaaren (*brottsbalk*) 6 luvun 1 §:ssä. Raiskausrikokset on porrastettu kolmeen tekomuotoon. Pykälän 1 kappaleen mukaan se, joka pahoinpitelyllä tai muuten väkivallalla taikka uhkaamalla rikollisella teolla pakottaa henkilön sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaaliseen tekoon, joka huomioon ottaen loukkauksen vakavuus on verrattavissa sukupuoliyhteyteen, on tuomittava raiskauksesta (*våldtäkt*) vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi. Pykälän 2 kappaleen mukaan raiskauksesta tuomitaan myös se, joka tekee 1 kappaleen mukaisen teon käyttäen asiaankuulumattomalla tavalla hyväkseen sitä, että henkilö on erityisen uhanalaisessa tilanteessa (*i en särskilt utsatt situation*) tiedottomuuden, unen, vakavan pelon, päihtymyksen tai muun huumaavaan aineen vaikutuksen, sairauden, ruumiinvamman tai psyykkisen häiriön vuoksi taikka muuten olosuhteet huomioon ottaen.

Rikoskaaren 6 luvun 1 §:n 3 kappaleessa todetaan, että jos 1 tai 2 kappaleessa tarkoitettu rikos on olosuhteet huomioon ottaen vähemmän törkeä, tekijä tuomitaan raiskauksesta vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi. Rikoskaaren 26 luvun 1 §:n 2 kappaleen mukaisesti vankeusrangaistuksen vähimmäiskesto näissä tapauksissa on 14 päivää. Rikoskaaren 6 luvun 1 §:n 4 kappaleen mukaan jos 1 tai 2 kappaleessa tarkoitettu teko on törkeä, tekijä on tuomittava törkeästä raiskauksesta vankeuteen vähintään neljäksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Teon törkeyttä arvioitaessa on erityisesti otettava huomioon, onko väkivalta tai uhka ollut erityisen vakavaa, onko tekijöitä ollut useampi kuin yksi tai onko tekijä tekotavalla tai muuten osoittanut erityistä häikäilemättömyyttä tai raakuutta.

Ruotsissa hallitus on ehdottamassa muutoksia seksuaalirikoksia koskevaan lainsäädäntöön ja pyytänyt ehdotuksesta joulukuussa 2017 lakineuvostolta lausuntoa (*Lagrådsremiss*). Ehdotuksen mukaan muun muassa raiskaussäännöstä muutettaisiin niin,

että raiskaukseen syyllistyisi se, joka on sukupuoliyhteydessä tai tekee siihen rinnastettavan seksuaalisen teon henkilön kanssa, joka ei osallistu tekoon vapaaehtoisesti. Laissa määriteltäisiin, milloin henkilön ei koskaan voida katsoa osallistuvan tekoon vapaaehtoisesti (esimerkiksi käytetty väkivaltaa, sen uhkaa, hyväksikäytetty avutonta tai riippuvaista tilaa). Lisäksi muun muassa vähimmäisrangaistus törkeästä raiskauksesta ja lapseen kohdistuvasta törkeästä raiskauksesta nousisi neljästä vuodesta viiteen vuotta vankeutta. Lakiin ehdotetaan uutena rikosnimikkeenä muun muassa tuottamuksellista raiskausta, jonka enimmäisrangaistus olisi neljä vuotta vankeutta. Tuottamuksellisuus perustuisi siihen, että epäilty tekijä on törkeän huolimaton tai varomaton niiden olosuhteiden osalta, joihin toisen henkilön vapaaehtoisuus perustuu.

Norjan rikoslain (*straffeloven*) 26 luku koskee seksuaalirikoksia. Raiskauksesta (*voldtekt*) säädetään rikoslain 291 §:ssä. Perussäännöksen mukaan rangaistaan sitä, joka hankkii seksuaalisen kanssakäymisen (*seksuell omgang*) väkivallalla tai uhkaavalla käytöksellä, on seksuaalisessa kanssakäymisessä tiedottoman tai muun toimintaa vastustamaan kykenemättömän kanssa taikka väkivallalla tai uhkaavalla käytöksellä saa uhrin harjoittamaan seksuaalista kanssakäymistä jonkun toisen henkilön kanssa tai tekemään vastaavan teon itselleen. Rangaistukseksi tuomitaan vankeutta enintään kymmenen vuotta. Norjassa vankeusrangaistuksen vähimmäiskesto on rikoslain 31 §:n mukaisesti 14 päivää.

Raiskauksesta tuomittava vähimmäisrangaistus on rikoslain 292 §:n mukaan kolme vuotta vankeutta ja enimmäisrangaistus 15 vuotta, jos seksuaalinen kanssakäyminen on säännöksessä tarkemmin kuvattu sukupuoliyhteydeksi tai siihen rinnastettavaksi teoksi katsottava teko.

Törkeästä raiskauksesta vankeutta tuomitaan rikoslain 293 §:n mukaan enintään 21 vuotta. Sama koskee tilanteita, joissa syyllistä on aikaisemmin rangaistu 291, 294 tai 299 §:n nojalla raiskauksesta tai lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Teko voidaan katsoa törkeäksi esimerkiksi, jos useat ovat yhdessä raiskanneet uhrin tai raiskaus on tehty erityistä kipua aiheuttavalla tai erityisen loukkaavalla tavalla.

Myös törkeästä huolimattomuudesta tehdyt raiskaukset ovat rikoslain 294 §:n mukaan rangaistavia. Niistä tuomitaan enintään kuuden vuoden vankeusrangaistus ja 293 §:ssä tarkoitetuissa olosuhteissa tehtyinä enintään kymmenen vuoden vankeusrangaistus.

Tanskan rikoslain (*straffelov*) 216 §:n 1 kappaleen 1 kohdan mukaan raiskauksesta (*voldtaegt*) tuomitaan se, joka hankkii itselleen (*tiltvinger sig*) sukupuoliyhteyden (*samleje*) käyttämällä väkivaltaa tai uhkaamalla väkivallalla. Kappaleen 2 kohdan mukaan samoin rangaistaan sitä, joka hankkii itselleen sukupuoliyhteyden käyttämällä muuta laitonta pakkoa taikka sellaisen henkilön kanssa, joka on kykenemätön vastustamaan

tekoa. Rangaistukseksi tuomitaan vankeutta enintään kahdeksan vuotta. Tanskassa vankeusrangaistuksen vähimmäiskesto on rikoslain 33 §:n 1 momentin mukaan seitsemän päivää. Enimmäisrangaistus on 2 kappaleen mukaan 12 vuotta vankeutta, jos uhri on alle 12-vuotias lapsi. Jos raiskaus on ollut luonteeltaan erityisen vaarallinen tai olosuhteet muutoin ovat erityisen raskauttavia, enimmäisrangaistus on 3 kappaleen mukaan samoin 12 vuotta vankeutta.

Tanskan rikoslain 218 §:ssä säädetään rangaistus sille, joka on sukupuoliyhteydessä käyttämällä hyväksi toisen mielisairautta tai henkistä kehitysvammaisuutta (*mentale retardering*). Rangaistukseksi tuomitaan vankeutta enintään neljä vuotta.

Saksassa seksuaalisesta väkivallasta, pakottamisesta ja raiskauksesta säädetään rikoslain (*Strafgesetzbuch*) 177 §:ssä. Pykälän 1 momentin mukaan esimerkiksi se, joka vastoin toisen henkilön ilmeistä tahtoa tekee tälle seksuaalisia tekoja, on tuomittava vankeuteen vähintään kuudeksi kuukaudeksi ja enintään viideksi vuodeksi. Pykälän 2 momentin mukaan samoin rangaistaan esimerkiksi sitä, joka tekee toiselle seksuaalisia tekoja käyttäen hyväkseen sitä, ettei toinen pysty muodostamaan tai ilmaisemaan päinvastaista tahtoaan. Pykälän 4 momentin mukaan teosta on esimerkiksi tuomittava vankeutta vähintään yksi vuosi, mikäli uhrin kyvyttömyys tahdonmuodostukseen perustuu uhrin sairauteen tai vammaisuuteen.

Saksan rikoslain 177 §:n 5 momentin mukaan teosta on tuomittava vankeutta vähintään yksi vuosi, jos tekijä esimerkiksi käyttää väkivaltaa uhria kohtaan. Pykälän 6 momentin mukaan erityisen vakavissa tapauksissa rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Erityisen vakava tapaus on kysymyksessä esimerkiksi silloin, kun teossa tunkeudutaan kehoon (raiskaus) tai kun teon tekee yhdessä useampi henkilö. Pykälän 7 momentin mukaan vähintään kolmen vuoden vankeusrangaistus on tuomittava, jos rikoksentekijä pitää mukanaan asetta tai muuta vaarallista välinettä, muuten pitää mukanaan välinettä tarkoituksessa estää väkivallalla tai sillä uhkaamisella toisen henkilön vastarinta tai asettaa uhrin vakavaan terveydelle aiheutuvan vahingon vaaraan. Rikoslain 177 §:n 8 momentissa todetaan, että vähintään viiden vuoden vankeusrangaistus on tuomittava, jos rikoksentekijä käyttää asetta tai muuta vaarallista välinettä teon aikana taikka rikoksentekijä vakavasti pahoinpitelee uhria tai asettaa teollaan uhrin kuoleman vaaraan.

Saksan rikoslain 177 §:n 9 momentin mukaan vähemmän vakavissa 1 ja 2 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa on tuomittava vankeutta vähintään kolme kuukautta ja enintään kolme vuotta, vähemmän vakavissa 4 ja 5 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa vankeutta on tuomittava vähintään kuusi kuukautta ja enintään kymmenen vuotta ja vähemmän vakavissa 7 ja 8 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa vankeutta on tuomittava vähintään yksi vuosi ja enintään kymmenen vuotta.

Tässä jaksossa, kuten seuraavassakin, on selostettu Suomen kannalta perinteisesti merkityksellisimpien vertailuvaltioiden lainsäädäntöä. Raiskausrikoksia koskevien säännösten uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä on lisäksi selostettu eräiden muiden valtioiden (Islanti, Itävalta, Ranska, Belgia, Yhdistynyt kuningaskunta ja Kanada) raiskausrikoksia koskevia rangaistussäännöksiä (HE 216/2013 vp, s. 27/II–30).

3.4.2 Lapsiin kohdistuvat hyväksikäyttörikokset

Ruotsissa rikoskaaren 6 luvun 4 §:n 1 ja 2 kappaleessa säädetään lapsen raiskauksena rangaistavaksi se, että tekijä on sukupuoliyhteydessä alle 15-vuotiaan lapsen kanssa ja eräissä tilanteissa 15–17-vuotiaan lapsen kanssa taikka tekee muun lapseen kohdistuvan sukupuoliyhteyteen rinnastuvan teon. Rangaistukseksi tuomitaan vankeutta vähintään kaksi ja enintään kuusi vuotta. Jos teko katsotaan törkeäksi (esimerkiksi väkivallan käyttö), tekijä tuomitaan pykälän 3 kappaleen mukaan vankeuteen vähintään neljäksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Luvun 5 §:n mukaan jos 4 §:n 1 tai 2 kappaleessa tarkoitettu teko on vähemmän vakava, tekijä on tuomittava lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi. Rikoskaaren 26 §:n 1 §:n 2 kappaleen mukaisesti vankeusrangaistuksen vähimmäiskesto on 14 päivää.

Jos kysymyksessä oleva seksuaalinen teko on muu kuin rikoskaaren 6 luvun 4 tai 5 §:ssä tarkoitettu, tekijä on luvun 6 §:n mukaan tuomittava lapseen kohdistuvasta seksuaalisesta loukkauksesta vankilaan enintään kahdeksi vuodeksi, tai jos teko on törkeä, vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi. Ruotsin rikoskaaren 6 luvun säännösten mukaan Ruotsissa esimerkiksi väkivaltaa käyttäen toteutettu sukupuoliyhteys alle 15-vuotiaan lapsen kanssa tulee rangaistavaksi vain yhtenä rikoksena (6 luvun 4 §:n 3 kappale), kun Suomessa tekijä syyllistyy alle 16-vuotiaan lapsen kohdalla kahteen rikokseen, käytännössä törkeään raiskaukseen ja törkeään lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön.

Norjan rikoslain 299 §:ssä säädetään rangaistavaksi seksuaalinen kanssakäyminen (*seksuell omgang*) alle 14-vuotiaan lapsen kanssa (alle 14-vuotiaan lapsen raiskaus). Enimmäisrangaistus on 10 vuotta vankeutta. Norjassa vankeusrangaistuksen vähimmäiskesto on 14 päivää. Jos seksuaalinen kanssakäyminen on sukupuoliyhteydeksi tai siihen rinnastettavaksi teoksi katsottava teko, vähimmäisrangaistus on kolme vuotta vankeutta ja enimmäisrangaistus 15 vuotta vankeutta (rikoslaki 300 §). Eräissä törkeimmissä tapaukaisssa enimmäisrangaistus on rikoslain 301 §:n mukaan 21 vuotta vankeutta (esimerkiksi usean tekijän tekemä rikos tai erityistä kipua aiheuttavalla tai erityisen loukkaavalla tavalla tehty rikos). Sama koskee tilanteita, joissa syyllistä on aikaisemmin rangaistu 291, 294 tai 299 §:n nojalla.

Norjan rikoslain 302 §:n mukaan seksuaalisesta kanssakäymisestä 14- tai 15-vuotiaan kanssa tuomitaan vankeutta enintään kuusi vuotta. Rikoslain 303 §:n mukaan enimmäisrangaistus on 15 vuotta vankeutta eräissä törkeimmissä tapauksissa, joihin kuuluu esimerkiksi se, että useat ovat tehneet teon, tai että teko on tehty erityistä kipua aiheuttavalla tai erityisen loukkaavalla tavalla. Sama säännös koskee myös tilanteita, joissa syyllistä on aikaisemmin rangaistu 291, 299 tai 302 §:n nojalla.

Norjan rikoslain 304 §:ssä säädetään rangaistavaksi seksuaalinen teko alle 16-vuotiaan lapsen kanssa (enimmäisrangaistus kolme vuotta vankeutta) ja 305 §:ssä seksuaalisesti loukkaava käyttäytyminen alle 16-vuotiasta lasta kohtaan (sakkoa tai vankeutta enintään yksi vuosi).

Tanskan rikoslain 222 §:n mukaan enintään kahdeksan vuoden vankeudella rangaistaan sitä, joka on sukupuoliyhteydessä alle 15-vuotiaan lapsen kanssa. Tanskassa vankeusrangaistuksen vähimmäiskesto on seitsemän päivää. Lain 225 §:n mukaan mainittua pykälää sovelletaan myös muuhun seksuaaliseen tekoon kuin sukupuoliyhteyteen.

Saksan rikoslain 176 §:ssä säädetään rangaistavaksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Pykälän 1 momentin mukaan jos seksuaalinen teko kohdistuu alle 14-vuotiaaseen lapseen, vankeutta tuomitaan vähintään kuusi kuukautta ja enintään kymmenen vuotta. Erityisen vakavissa tapauksissa vähimmäisrangaistus on yksi vuosi vankeutta ja lievemmäksi arvioitavissa tapauksissa rangaistusasteikko on kolmesta kuukaudesta viiteen vuoteen vankeutta.

Vakava lasten seksuaalinen hyväksikäyttö säädetään rangaistavaksi Saksan rikoslain 176 a §:ssä. Sen mukaan vähimmäisrangaistus on yksi vuosi vankeutta rikoksen uusimistilanteessa ja kaksi vuotta vankeutta jos esimerkiksi tekijöitä on useita tai teolla aiheutetaan vakavaa terveyden vahingoittumista. Toisaalta tähänkin pykälään sisältyy vähemmän vakavan teon rangaistusasteikko (vankeutta vähintään kolme kuukautta ja enintään viisi vuotta). Viiden vuoden vähimmäisrangaistus koskee tapauksia, joissa lasta on teon yhteydessä vakavasti pahoinpidelty tai joissa hänelle on aiheutettu kuoleman vaara.

3.4.3 Seksuaalinen ahdistelu

Ruotsissa aikuisiin kohdistuvasta seksuaalisesta häirinnästä (*sexuellt ofredande*) säädetään rangaistus rikoskaaren (*brottsbalken*) 6 luvun 10 §:n 2 kappaleessa. Sen mukaan sakkoon tai enintään kahden vuoden vankeusrangaistukseen tuomitaan se, joka paljastaa itsensä toiselle tavalla, joka on omiaan aiheuttamaan toiselle mielipahaa (*obehag*) tai muuten sanoin tai teoin häiritsee toista tavalla, joka on omiaan louk-

kaamaan tämän seksuaalista loukkaamattomuutta (*sexuella integritet*). Säännöksestä on oikeuskirjallisuudessa todettu (Lena Holmqvist ym.: Brottsbalken. En kommentar. Kap. 1–12), että rangaistavia ovat sen mukaan teot, joilla on tarkoitus kiihottaa tai tyydyttää tekijän seksuaaliviettiä. Vastuu voi seurata vain ilmaisuista, joilla on selvä seksuaalinen painotus.

Norjan rikoslainsäädännössä seksuaalirikoksia koskevat säännökset ovat rikoslain (*straffeloven*) 26 luvussa. Luvun säännöksistä lähinnä seksuaalisen häirinnän sääntelyä on 298 §:n säännös seksuaalisesti loukkaavasta käyttäytymisestä julkisella paikalla tai ilman suostumusta. Pykälän mukaan rangaistaan sitä, joka sanoin tai teoin osoittaa seksuaalisesti loukkaavaa tai muuten säädytöntä (*unanstendig*) käyttäytymistä a) julkisella paikalla tai b) sellaisen henkilön läsnä ollessa, joka ei ole antanut tekoon suostumustaan, tai tällaista henkilöä kohtaan. Rangaistukseksi tuomitaan sakkoa tai enintään yksi vuosi vankeutta. Säännöstä on oikeuskirjallisuudessa (Matningsdal, Norsk spesiell strafferett, 2010) todetun mukaan sovellettu esimerkiksi itsensäpaljastajiin ja tirkistelijöihin, ja se voi soveltua myös siveettömiin puheisiin.

Tanskan rikoslain 236 §:n mukaan rangaistaan sitä, joka säädyttömällä toiminnalla loukkaa säädyllisyyttä (*ved uanstændigt forhold krænker blufærdigheden*). Rangaistukseksi tuomitaan sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta. Jos kohteena on ollut alle 15-vuotias lapsi, enimmäisrangaistus on neljä vuotta vankeutta. Säännöksen on luonnehdittu (mietintö nro 1534) toimivan käytännössä yleislausekkeena, jota voidaan soveltaa kaikenlaiseen jollakin tavalla karkeaan seksuaaliseen toimintaan, joka on tuomioistuinten mielestä rangaistuksen arvoinen, mutta jota muut seksuaalirikoksia koskevat säännökset eivät kata.

Saksan rikoslainsäädännössä seksuaalirikoksia koskevat säännökset ovat rikoslain (*Strafgesetzbuch*) 13 luvussa. Siinä ei ole säännöstä, jonka voisi katsoa yleisesti säätävän rangaistavaksi seksuaalisesti häiritsevän käyttäytymisen. Lain 184 §:ään sisältyvä seksuaalisen teon määritelmä edellyttää teolta tiettyä tuntuvuutta. Sinällään 183 §:ssä säädetään sakolla tai enintään yhden vuoden vankeusrangaistuksella rangaistaviksi itsensä paljastamiseen liittyvät teot.

Suomen kannalta perinteisesti merkityksellisiä vertailuvaltioita ovat Ruotsi, Norja, Tanska ja Saksa. Seksuaalisen ahdistelun rangaistavaksi säätämisen yhteydessä (HE 216/2013 vp, s. 20/II–30) tarkasteltavina olivat kuuden muunkin valtion (Islanti, Itävalta, Ranska, Belgia, Yhdistynyt kuningaskunta ja Kanada) lainsäädännölliset ratkaisut. Kun otetaan huomioon edellä erikseen tarkastellut neljä valtiota, mitään yhtenäisiä lainsäädäntöratkaisuja tai -malleja ei ole havaittavissa.

3.5 Arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja

3.5.1 Raiskausrikokset ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Seksuaalirikoksista tuomittavat rangaistukset nousevat säännöllisin ajoin keskustelun kohteeksi. Usein tämä liittyy johonkin uutisoituun rikostuomioon, jonka rangaistuksen ei katsota ankaruudeltaan vastaavan ns. yleistä oikeustajua. Yksittäiset tuomiot eivät kuitenkaan kerro rangaistuskäytännön suurista linjoista. Lisäksi julkisuudessa käsiteltyjä juttuja koskevassa uutisoinnissa ei useinkaan kerrota tekotavasta ja olosuhteista, joissa rikos on tehty. Tämä johtuu usein asiakirjojen (mukaan lukien tuomio) salassapitoa koskevista määräyksistä, jotka on annettu uhrien suojelemiseksi. Syyksi luetun rikoksen nimike ei vielä kerro teon yksityiskohdista. Samankin rikosnimikkeen sisällä rikokset saattavat vaihdella merkittävästi tekotavoiltaan ja rangaistavuudeltaan. Tuomioistuimet ovat rangaistusta määrätessään sidottuja rikoslain 6 luvun säännöksiin, joiden mukaan rangaistukseen vaikuttavat moninaiset tekoon, tekijään ja uhriin liittyvät tapauskohtaiset olosuhteet. Määrätyt rangaistukset perustuvat riippumattomien tuomioistuinten lain säännösten puitteissa suorittamaan harkintaan.

Koska yksittäisiä tapauksia koskevista rangaistuksista ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä ja koska Tilastokeskuksen tilastoista ei ole saatavissa rikosten tekotapoja koskevia tietoja, merkittävimpien viime vuosina toteutettujen seksuaalirikosten rangaistuskäytäntöön vaikuttavien lainsäädäntömuutosten taustalla on ollut perusteellinen rangaistuskäytäntöä koskeva tutkimustieto. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus 2009 vaikutti osaltaan siihen, että vuonna 2011 lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus korotettiin neljään kuukauteen vankeutta ja sukupuoliyhteyden sisältävä teko sisällytettiin lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöön. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus 2012 oli tärkeä taustamateriaali vuonna 2014 toteutetussa raiskausrikoksia koskevassa lainsäädäntöuudistuksessa. Tutkimuksissa perehdyttiin muun ohessa siihen, millaisia rangaistuksia tuomitaan erilaisia tekotapoja käsittävistä hyväksikäyttö- ja raiskausrikoksista. Tutkimusten laatijoilla oli pääsy myös salassa pidettäviin tietoihin. Vastaavaa kattavaa tutkimustietoa ei ole nyt käytettävissä lainsäädäntömuutosten tekemisen jälkeiseltä ajalta, mikä jossakin määrin vaikeuttaa johtopäätösten tekemistä rangaistuskäytännöstä.

Seksuaalirikosten rangaistuskäytäntöä ei voida tarkastella erillisenä muiden rikosten rangaistuskäytännöstä. Huomioon on erityisesti otettava se rikosoikeuden yleisten oppien uudistamista koskevissa lainvalmistelutöissä (HE 44/2002 vp, s. 179) todettu seikka, että rangaistuskäytäntöjä selvitettäessä on tuomittujen rangaistusten havaittu yleensä liikkuvan asteikon keskivaiheen alapuolella. Rangaistusasteikon käytetyin osa tuntuu usein olevan asteikon ensimmäinen neljännes. Hallituksen esityksen mukaan

tämä kertoo rikosten käytännön ilmenemismuotojen jakauman vinoudesta: lieviä tapauksia on aina enemmän kuin törkeitä. Tämä koskee kaikkia rikoksia, siis myös seksuaalirikoksia.

Rangaistuksen lajin valintaan ja mittaamiseen vaikuttaa se, onko vastaajalla aikaisempia tuomioita ja jos on, minkälaisista rikoksista ne ovat. Rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan mukaan rangaistuksen koventamisperuste on tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Tämä koskee rikoslain 6 luvun 3 §:n 3 momentin nojalla sekä rangaistuksen mittaamista että rangaistuslajin valintaa.

Rikoksen uusimisella tarkoitetaan sitä, että tekijä on aikaisemmin tuomittu rikoksesta, joka rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan mukaisesti koventaa rangaistusta. Uusimisesta on tässä yhteydessä erotettava esimerkiksi se, että lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten kohdalla rikoksentekijä saattaa jatkaa rikoksen tekemistä pitkän aikaa tai ehtiä tehdä useampia rikoksia ennen kiinni jäämistään. Näissä tilanteissa aikaisempien tuomioiden puuttuessa niiden rangaistusta koventavaa vaikutusta uusimisen kautta ei ole. Tekojen pitkäaikainen kesto ja lukumäärä ovat kuitenkin tekijöitä, jotka voivat johtaa ankarampaan rangaistukseen.

Seksuaalirikosten uusimisesta on tietoa Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa 2009 (s. 80–85), jossa keskitytään samankaltaisten rikosten uusimiseen uusien tietyn ajan kulussa annettujen tuomioiden perusteella. Tutkimuksen johtopäätösten mukaan seksuaalirikosten uusimisriski on selkeästi pienempi kuin keskeisissä yleisissä rikoksissa (esimerkiksi rattijuopumus-, varkaus- ja huumausainerikokset). Samansuuntaiset tulokset ovat raiskausrikoksia koskien Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa 2012 (s. 56), jonka mukaan kolmanneksella tuomituista ei ollut rikosrekisterissä merkintää tekoa edeltävältä viideltä vuodelta ja yksi prosentti oli tuomittu rikoslain 6 luvun 5 §:n 5 kohdan nojalla. Seksuaalirikosten vähäisestä uusimisesta johtuen aikaisempien tuomioiden koventava vaikutus sen enempää rangaistuksen mittaamisen kuin rangaistuslajin valinnan kohdalla ei ole samalla tavalla merkittävä kuin esimerkiksi omaisuus- ja huumausainerikoksissa.

Rangaistusasteikkojen muutoksilla lainsäätäjä voi ohjata rangaistuskäytäntöä tiettyyn suuntaan, jos käytäntö kattavan rangaistuskäytäntöä koskevan tiedon perusteella havaitaan vinoutuneeksi tai jos käsitys teon rangaistusarvosta ja siihen liittyen paheksuttavuudesta on muuttunut. Rangaistusasteikkomuutoksia tehdään maltillisesti ja harvoin, yleensä laajempien uudistusten yhteydessä. Joskus ankarampia rangaistusasteikkoja on säädetty myös kansainvälisten velvoitteiden täytäntöönpanon yhteydessä, jolloin kansallista liikkumatilaa ja siihen liittyvää harkinnanvaraa ei ole. Rangaistusasteikkomuutosten oikeuskäytäntöä ohjaavaan vaikutukseen liittyy aina tietty

epävarmuus. Etukäteen on vaikea arvioida, miten oikeuskäytäntö asteikkomuutoksen tekemisellä muuttuu.

Jos rangaistuskäytännön muuttaminen ankarampaan suuntaan katsotaan perustelluksi, rangaistusasteikon muuttaminen ei ole ainoa rikoslainsäädännöllinen keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Siihen voidaan päästä myös siirtämällä tekoja lievemmin rangaistavan rikoksen nimikkeen alta ankarammin rangaistavan rikoksen nimikkeen alle. Tätä ilmentää esimerkiksi rikoslain 20 luvun 7 §:n 1 momentin muuttaminen vuonna 2011 siten, että sukupuoliyhteyden sisältävistä hyväksikäyttörikoksista tuli lähtökohtaisesti törkeitä lapsen seksuaalisia hyväksikäyttöjä.

Muiden valtioiden rangaistussäännöksistä rangaistusasteikot mukaan lukien ei ole tehtävissä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Rikosnimikkeet ja tunnusmerkistöt vaihtelevat. Sama koskee seuraamusjärjestelmiä ja rangaistuksen määräämistä koskevia säännöksiä. Rangaistussäännöksistä ei voi suoraan päätellä sitä, minkälaisia rangaistuksia käytännössä tuomitaan.

Rangaistusten asemaa seksuaalirikosten estämisessä ei ole syytä ylikorostaa. Tämä koskee niin rangaistusten yleisiä rikoksia estäviä vaikutuksia kuin jo tuomittuun rikoksentekijään kohdistuvia erityisiä uusien rikosten tekemistä estäviä vaikutuksia. Mitä tulee ensiksi mainittuihin vaikutuksiin, seksuaalirikokset eivät välttämättä ole luonteeltaan sellaisia rikoksia, joiden tekijät tekoon ryhtymistä edeltävässä vaiheessa kiinnittävät huomiota rikoksesta seuraavaan rangaistukseen tai sen ankaruuteen sikäli kuin heillä edes on niistä käsitystä tai riittävästi tietoa. Rikosten tekemistä edeltävässä mahdollisessa laskelmoinnissa suurempaa merkitystä saattaa olla esimerkiksi rikoksentekotilaisuuksilla ja kiinnijäämisriskillä. Lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten osalta merkitystä on myös esimerkiksi lasten kanssa säännöllisesti tekemisissä olevien henkilöiden rikostaustan tehokkaalla selvittämisellä.

Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten osalta kontrollijärjestelmä on merkittävästi tehostunut viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana. Rikosprosessiin päätyvien asioiden määrä on moninkertaistunut. Esimerkiksi poliisin tietoon tulleiden lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten määrä on kuusinkertaistunut vuosina 1980–2016. Tästä ei voida tehdä sitä johtopäätöstä, että rikosten tosiasiallinen kokonaismäärä olisi lisääntynyt. Tietoisuus lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten luonteesta (rikosten vahingolliset vaikutukset sekä piiloon jäämisen ja myöhäisen ilmitulon riski) on lisääntynyt, mikä on ilmennyt paitsi ilmoittamisalttiuden lisääntymisenä (mukaan lukien tietyille viranomaisille asetettu ilmoitusvelvollisuus) myös näiden rikosten selvittämistapojen tehostumisena.

Seksuaalirikosten estämisen näkökulmasta tärkeässä asemassa ovat seksuaalirikollisille annettava hoito ja ohjelmat, joilla edistetään rikoksentekijän rikoksetonta elämää

rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Rikosseuraamuslaitoksen alalla käytettävänä on muun ohessa STOP-ohjelma, jonka kohderyhmänä ovat seksuaalirikoksista ehdottomaan vankeuteen tuomitut. Ohjelma on ollut vankeinhoidossa käytössä vuodesta 1998 lähtien, nykyisin Riihimäen vankilassa. Ohjelmaan osallistuminen on vapaaehtoista ja edellyttää vähintään kahdeksan kuukauden vankilassaoloaikaa. STOP-ohjelmaan valitaan vankeja, joiden uusimisriski arvioidaan keskikorkeaksi tai korkeaksi. Ohjelman tavoitteena on muun ohessa seksuaalirikoksiin liittyvien ajatus- ja toimintamallien tiedostaminen ja työstäminen, uhreille koituvien haittojen kognitiivinen ja kokemuksellinen tiedostaminen sekä rikoksettoman elämän oleellisimpien taitojen ja keinojen opettelu ja harjoittelu.

Niille vankilassa oleville seksuaalirikollisille, jotka eivät täytä STOP-ohjelman valintakriteereitä, ja seksuaalirikoksiin syyllistyneille, jotka suorittavat tuomiotaan vapaudessa (yhdyskuntaseuraamuksiin tuomitut), on kehitetty Uusi suunta -ohjelma. Ohjelma on otettu käyttöön vuonna 2014 ja se on käytössä useissa suljetuissa laitoksissa, avolaitoksissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Uusi suunta -ohjelma soveltuu myös henkilöille, jotka eivät ole vielä syyllistyneet seksuaalirikoksiin, mutta jotka ovat huolissaan omasta ajattelustaan ja haluavat osallistua ennalta ehkäisevään kuntoutukseen.

Pelastakaa Lapset ry on yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen ja HUS:in kanssa kehittänyt omahoito-ohjelman sekä palveluohjausta nuorille ja aikuisille, jotka ovat huolissaan seksuaalisesta ajattelustaan tai käyttäytymisestään lapsia kohtaan. Ohjelman tavoitteena on tarjota tietoa ja tukea lapsiin kohdistuvan seksuaalisen kiinnostuksen ja siitä seuraavien ajatusten, tunteiden ja käyttäytymisen hallintaan.

Seksuaalirikoksiin syyllistyneiden lääkehoito on jo Suomessa otettu osaksi seuraamusjärjestelmää. Tätä koskevat säännökset ovat valvotusta koevapaudesta annetussa laissa (629/2013). Vangin vapauttamiseen liittyvän valvotun koevapauden ehdoksi voidaan asettaa, että seksuaalirikoksesta tuomittu vanki sitoutuu noudattamaan Rikosseuraamuslaitoksen lääkärin hänelle asettamia seksuaalirikoksen uusimisen ehkäisemiseksi tarkoitettua lääkehoitoa koskevia määräyksiä ja sitoutuu tällaisen lääkehoidon valvontaan. Lääkehoitoa koskevien määräysten noudattamisen lisäksi ehdoksi voidaan asettaa, että vanki sitoutuu noudattamaan psykososiaalista hoitoa ja tukea koskevia määräyksiä. Jos koevapauteen sijoitettu rikkoo velvollisuuksiaan, koevapaus voidaan peruuttaa määräajaksi tai kokonaan.

Rikosten paheksuttavuutta ja vahingollisuutta vastaavan rangaistustason ylläpitämisestä voidaan huolehtia ja yhtenäistä oikeuskäytäntöä edistää *tuomareille seksuaalirikoksista annettavalla koulutuksella sekä rangaistuskäytäntöä koskevan tutkimus- ym. tiedon keräämisellä*. Syytä on kiinnittää huomiota myös tuomioiden riittävään ja asianmukaiseen *perustelemiseen*, mikä sekin on osittain koulutuskysymys. Mitä pa-

remmin tuomio perusteellaan, sitä enemmän sen laatija joutuu samalla pohtimaan ratkaisunsa kestävyyttä ja sitä ymmärrettävämpi ratkaisu on myös ulkopuoliselle arvioijalle.

Lainsäädännön muutostarpeita arvioitaessa ja muutoksia valmisteltaessa on otettava huomioon ankarampaan oikeuskäytäntöön johtavien lainsäädäntömuutosten taloudelliset vaikutukset. Ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanokustannukset ovat vuonna 2015 olleet 64 970 euroa/vankivuosi (HE 103/2017 vp, s. 54). Jos henkilölle tuomitaan vuoden ehdoton vankeusrangaistus, vankeusrangaistuksen täytäntöönpano maksaa ensikertalaisen osalta noin 32 500 euroa (suorittaa puolet rangaistuksesta vankilassa) ja rikoksenuusijan osalta noin 43 300 euroa (suorittaa kaksi kolmasosaa rangaistuksesta vankilasta). Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisusta ”Rikollisuustilanne 2013” ilmenee (s. 420), että yhdyskuntapalvelu maksaa keskimäärin 34,08 euroa/tunti (lisäksi soveltuvuusselvitys 291 euroa) ja ehdollisen vankeuden valvonta 7,54 euroa/päivä.

3.5.2 Seksuaalinen ahdistelu

Seksuaalisen ahdistelun tunnusmerkistön mahdollista laajentamista harkittaessa on huomioon otettava eduskunnan lakivaliokunnan eri yhteyksissä (esimerkiksi LaVL 9/2004 vp ja LaVM 15/2005 vp) esiin nostamat rikoslainsäädännön käytölle asetettavat yleiset edellytykset:

- kaikelle rikoslainsäädännölle on oltava hyväksyttävä peruste
- on kyettävä osoittamaan painava yhteiskunnallinen tarve, joka edellyttää uuden rikostunnusmerkistön säätämistä
- säädettävän kriminalisoinnin tulee olla ennaltaehkäisevä
- tunnusmerkistön on oltava täsmällinen ja tarkkarajainen.

Näihin edellytyksiin liittyvät kriminalisointiperiaatteet, joiden mukaan rikosoikeutta tulee käyttää ainoastaan tärkeiksi katsottavien intressien suojaamiseksi, rikoslaki on viimeinen keino ja rangaistuksin saavutettavien etujen tulee olla niiden tuottamia haittoja suuremmat. Rangaistussäännös ei saa myöskään synnyttää ylipääsemättömiä tai mielivaltaisesti ratkaistavia näyttöongelmia. Rikoslakiin ei pidä myöskään ottaa säännöksiä, joiden noudattamisen valvonta on käytännössä mahdotonta ja jotka jo etukäteen voidaan arvioida tehottomiksi.

Kriminalisointiperiaatteiden mukaisesti rikosoikeuden keinot ovat viimesijaisia myös puututtaessa seksuaaliseen häirintään. Huomioon on otettava esimerkiksi se, missä määrin asenteisiin ja sitä kautta käyttäytymiseen voidaan vaikuttaa esimerkiksi valistus- ja kasvatustyöllä. Tasa-arvolain 7 §:ssä kielletään jo seksuaalinen häirintä, ja kiellon rikkominen voi johtaa 11 §:n mukaisen hyvityksen määräämiseen ja rikosoi-

keudelliseen vastuuseen työsyrjinnästä rikoslain 47 §:n 3 momentin nojalla. Seksuaalisesti häiritsevään käyttäytymiseen voidaan muutenkin puuttua useiden rangaistussäännösten soveltamisen kautta.

Seksuaalisen häirinnän rangaistavaksi säätämisen perusteltavuus rikoslainsäädännön käytölle asetettavien yleisten edellytysten ja kriminalisointiperiaatteiden valossa arvioitiin rikoslain 20 luvun 5 a §:n säätämisen yhteydessä (HE 216/2013 vp, erityisesti s. 50–52). Seksuaalisen häirinnän rangaistavaksi säätämiselle katsottiin olevan painava yhteiskunnallinen tarve. Tasa-arvolaki ja työturvallisuuslaki koskevat vain tiettyjä tilanteita, kuten työpaikoissa ja opiskeluympäristöissä tehtyjä tekoja. Hallituksen esityksessä tarvetta seksuaalisen häirinnän rangaistavaksi säätämiselle nähtiin myös rikosoikeusjärjestelmän oman sisäisen johdonmukaisuuden edellyttämästä syystä. Ei voitu pitää tarkoituksenmukaisena kunnianloukkausta ja pahoinpitelyä koskevien säännösten soveltamista tekoihin, joissa tekijän toiminta on luonteeltaan selkeästi seksuaalista, ei toisen kunniaa tai terveyttä vahingoittamaan pyrkivää. Uudesta rangaistussäännöksestä ei voitu hallituksen esityksen mukaan olettaa aiheutuvan merkittäviä haittoja. Perustuslakivaliokunta piti rikoslain 20 luvun 5 a §:n säätämisen yhteydessä perustuslain 7, 10 ja 22 §:n säännökset huomioon ottaen perusteltuna, että yksilöä suojataan säännösehdotuksessa tarkoitettua seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaa häirintää vastaan myös rikoslain keinoin (PeVL 6/2014 vp, s. 3/II).

Syynä tunnusmerkistön rajaamiselle kosketteluihin oli laillisuusperiaatteesta johtuva rikoksen tunnusmerkistön tarkkarajaisuusvaatimus, johon liittyvät haasteet ovat tässä tapauksessa merkittäviä. Tätä osoittaa se, että poikkeuksellisesti säännöksen eduskuntakäsittelyssä ei päädytty tarkentamaan ehdotettua rangaistussäännöstä niin, että se tarkkarajaisesti ja täsmällisesti olisi ilmentänyt hallituksen esityksen perusteluissa kuvattuja esimerkkitapauksia. Lakivaliokunta esimerkiksi totesi laillisuusperiaatteen asettamaan tarkkarajaisuuden vaatimukseen viitaten, että rikosoikeudellisessa seksuaalisen häirinnän määritelmässä ei ole mahdollista tukeutua tasa-arvolaissa jo olevaan seksuaalisen häirinnän määritelmään, joka jää hyvin avaraksi ja jossa viitataan muun muassa tietynlaiseen ilmapiiriin. Saamansa selvityksen perusteella lakivaliokunta piti myös ongelmallisena sitä, että säännöstä täsmennettäisiin esimerkkiluettelolla.

Ongelmat eivät liity pelkästään tunnusmerkistön kirjoitustapaan, vaan sen ilmentämään ja taustalla olevaan rajanvetoon sallittavan ja kielletyn käyttäytymisen välillä. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan muilta kosketteluun rinnastettavilta tekotavoilta tulisi edellyttää riittävää painavuutta, minkä vuoksi kysymys ei voisi olla esimerkiksi tulkinnanvaraisista, ehkä seksuaalisiksi tulkittavista huomautuksista. Esimerkiksi Ruotsissa omaksuttua kirjoitustapaa (”sanoin tai teoin häiritsee toista”) ei voida pitää laillisuusperiaatteen kannalta riittävän tarkkarajaisena.

Pelkästään sanallisella tasolla tapahtuviin rangaistavaksi säädettäviin tekoihin liittyy näyttöongelmia, mikä on otettava huomioon arvioitaessa mahdollisuuksia ainakaan merkittävästi saavuttaa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden turvaamiseen liittyviä tavoitteita. Tämä koskee erityisesti tekoja, joissa ainoana selvityksenä ovat tekijän ja teon kohteena olevan henkilön kertomukset siitä, mitä tilanteessa sanottiin. Kertomusten mahdollisiin ristiriitaisuuksiin voi vaikuttaa jo se, että sanottua ei tarkalleen muisteta. Toisaalta jos rikoksesta epäillyn sanomisista on olemassa jotakin dokumentaatiota (esimerkiksi viestejä), teko voi jo täyttää jonkin muun ankarammin rangaistavan rikoksen tunnusmerkistön.

Jo nykyisin seksuaalisena häirintänä rangaistavaksi säädettyyn koskettelun voi liittyä tulkintaongelmia, vaikka rangaistussäännöksen säätämisvaiheessa se arvioitiin laillisuusperiaatteen kannalta riittävän täsmällisesti rajatuksi. Sanallisten tekojen tavoin koskettelu voi tapahtua eri tavoin ja eri tarkoituksissa. Eduskunnan lakivaliokuntakin katsoi seksuaalisen ahdistelun rangaistavaksi säätämisen yhteydessä, että rangaistavuuden laajentaminen on suoritettavissa vasta, kun on nähtävissä, millaiselle vakavuusasteelle rangaistavuuden kynnys asettuu.

Pitkälle meneviä johtopäätöksiä on vaikea tehdä vasta kolme vuotta voimassa olleen rangaistussäännöksen toimivuudesta. Säännöksen lyhyeen voimassaoloaikaan liittyy myös se, että mitään selvitys- tai tutkimustietoa rangaistussäännöksen soveltamiskäytännöstä ei ole. Esimerkiksi vuonna 2015 toteutettu rikoslain 20 luvun 8 §:n (seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö) muuttaminen perustui oikeusministeriön teettämään selvitykseen seksinostokiellon toimivuudesta.

Rangaistuksia koskevista tilastotiedoista ei voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä rangaistussäännöksen toimivuudesta. Niistä on kuitenkin pääteltävissä, että vain melko pieni osa poliisin tietoon tulleista seksuaalisista ahdisteluista johtaa rangaistuksen määräämiseen. Toinen havainto on se, että vaikka rangaistus rangaistusasteikon perusteella voidaan määrätä rangaistusmääräys- tai sakkomenettelyssä, rangaistuksista siihen nähden huomattava osa on määrätty tuomioistuimessa. Tilastotiedoista ei voida päätellä, miksi näissä tapauksissa rangaistusmääräys- tai sakkomenettelyn käyttämisen edellytykset eivät ole täyttyneet.

3.6 Yhteenveto

3.6.1 Raiskausrikokset

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan raiskauksesta on tuomittava vankeutta vähintään yksi ja enintään kuusi vuotta. Rikoslain 20 luvun 1 §:n 3 momentin mukaan

jos raiskaus huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat on kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakava kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitetut teot, rikoksentekijä on tuomittava vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Rikoslain 20 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan törkeästä raiskauksesta on tuomittava vankeutta vähintään kaksi ja enintään kymmenen vuotta.

Raiskausrikoksia koskevaan lainsäädäntöön on tehty tällä vuosikymmenellä kahteen otteeseen muutoksia (2011 ja 2014). Lainsäädäntö on siis varsin tuoretta. Jälkimmäisellä kerralla raiskausrikoksia koskevien säännösten muutostarpeet arvioitiin laajasti hyödyntäen Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusta raiskausrikosten rangaistuskäytännöstä (Selvityksiä raiskausrikoksista. OM, Selvityksiä ja ohjeita 13/2012).

Tilastokeskuksen tietojen perusteella perustunnusmerkistön mukaisessa raiskauksessa rangaistuskäytäntö näyttää jossakin määrin siirtyneen ehdollisen vankeuden suuntaan, mikä liittynee vuonna 2011 tehtyihin muutoksiin (puolustuskyvyttömän hyväksikäyttö tuli kaikissa tilanteissa tehtynä raiskaukseksi). Viimeisintä muutosta (vähemmän vakavaksi katsottavan raiskauksen säätäminen rangaistavaksi rikoslain 20 luvun 1 §:n 3 momentissa) koskevat tiedot rangaistuskäytännöstä ovat vielä vähäisiä. Vasta yksittäisiä tuomioita näkyy Tilastokeskuksen tiedoissa. Lähtökohtana tulisi olla, että aikaisemmin muina seksuaalirikoksina (seksuaalinen hyväksikäyttö ja pakottaminen sukupuoliyhteyteen) käsiteltyjä tekoja ei automaattisesti pidetä vähemmän vakavina raiskauksina.

Vuosittaiset vaihtelut ehdollisten ja ehdottomien vankeusrangaistuksen osuuksissa ja viimeisimpään muutokseen liittyvien tietojen vähäisyys puhuvat sen puolesta, että on aihetta vielä seurata, miten rangaistuskäytäntö kehittyy. Tässä vaiheessa ei ole perusteita ehdottaa esimerkiksi lainsäädäntömuutoksia, joilla vaikutettaisiin ehdollisen ja ehdottoman vankeuden väliseen osuuteen. Raiskausrikosten samoin kuin lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten osalta tilanteen arviointia vaikeuttaa se, että nyt ei ole käytettävissä tutkimustietoa eri tavoin tehtyjä seksuaalirikoksia koskevasta rangaistuskäytännöstä.

Myös törkeää raiskausta koskevat lainsäädännön muutostarpeet arvioitiin viimeisten raiskausrikoksia koskevien muutosten tekemisen yhteydessä. Tuolloin törkeää raiskausta koskevaa rikoslain 20 luvun 2 §:ää muutettiin niin, että raiskauksen kohdistuminen alle 18-vuotiaaseen lisättiin teon törkeäksi tekeviin kvalifiointiperusteisiin. Törkeästä raiskauksesta tuomittavien rangaistusten vuosittainen määrä on vuodesta 2010 vuoteen 2016 viisinkertaistunut, mitä kvalifiointiperusteen lisääminen ainakin osittain selittänee. Jo vähimmäisrangaistuksesta johtuen törkeästä raiskauksesta tuomittava rangaistus on lähtökohtaisesti pitkä ehdoton vankeusrangaistus. Tilastokeskuksen tietojen perusteella rangaistusasteikkoon suhteutettuna rangaistuskäytäntö on ankaraa, joskin vuosittaisissa keskipituuksissa on huomattavaakin vaihtelua (esimerkiksi

vuonna 2015 ehdottoman vankeuden keskipituus oli hieman yli viisi vuotta kahdeksan kuukautta ja 2016 ehdottoman vankeuden keskipituus oli hieman yli neljä vuotta).

Ottaen huomioon rangaistuskäytännön ankaruus ja varsin tuore lainsäädännön muutostarpeiden arviointi myös törkeän raiskauksen osalta ei rangaistusasteikon muuttamiseen tai muuhun ankarampaan rangaistuskäytäntöön johtavaan säännösten muuttamiseen ole aihetta eikä perusteita.

3.6.2 Lapsiin kohdistuvat hyväksikäyttörikokset

Rikoslain 20 luvun 6 §:n 1 momentin mukaan lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta. Saman luvun 7 §:n 1 momentin mukaan törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on tuomittava vankeutta vähintään yksi ja enintään kymmenen vuotta.

Selvänä lähtökohtana voidaan pitää, että rangaistuskäytäntö on ankaroitunut vuoden 2011 lainsäädäntömuutosten seurauksena. Tuolloin tehtyjen lainsäädäntömuutosten vaikutus on jo näkynyt oikeuskäytännössä niin, että törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomittujen rangaistusten ja ehdottomien vankeusrangaistusten lukumäärä on kaksin- tai kolminkertaistunut siitäkin huolimatta, että muutosten vaikutukset eivät vielä välttämättä näy täysimääräisesti viime vuosien rangaistustilastoissa asioiden käsittelyaikataulun vuoksi. Lähtökohtaisesti voidaan kuitenkin olettaa, että tapauksissa, joissa rikoksen sisältämä seksuaalinen teko on sukupuoliyhteys, teot katsotaan oikeuskäytännössä pääsääntöisesti törkeiksi lapsen seksuaalisiksi hyväksikäytöiksi ja niistä tuomitaan ehdotonta vankeutta, jonka keskipituus on noin kolme vuotta vankeutta. Jos samalla täyttyy raiskauksen tunnusmerkistö, tekijä tuomitaan lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja raiskauksesta, käytännössä niiden törkeistä tekomuodoista.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus korotettiin vuonna 2011 neljään kuukauteen vankeutta. Vähimmäisrangaistuksen korottaminen edelleen ei vaikuta perustellulta, koska rangaistavuuden piiriin kuuluu hyvinkin erilaisia tekoja, muun ohessa puhtaasti sanallisia tekoja. Tämän vuoksi jo toteutettua vähimmäisrangaistuksen korotustakin sen tekemisen yhteydessä jossakin määrin arvosteltiin. Rangaistuskäytännöstä olevista tiedoista ei myöskään ilmene perustetta puuttua lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistukseen.

Arvioitaessa mahdollisia säädösmuutostarpeita on syytä kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön tekotapojen kirjo on laaja, mikä puhuu laajan rangaistusasteikon puolesta. Tekotapojen piiriin kuuluu lukuisasti muitakin seksuaalisia tekoja kuin sukupuoliyhte-

ys, jonka määritelmä on lisäksi aikaisemmin todetun mukaisesti laaja. Näiden rikosten piiriin kuuluvat myös teot, joihin ei liity tekijän ja uhrin välistä fyysistä kontaktia tai joissa rikoksentekijä ja uhri eivät ole edes samassa paikassa.

Rangaistusasteikoilla rikoksia suhteutetaan toisiinsa niiden vakavuuden ja vahingollisuuden ja niihin liittyen rikosten rangaistusarvon perusteella. Rikosten rangaistusasteikkojen täytyy olla niin yleisemmin rikoslain sisällä kuin seksuaalirikoksia koskevan 20 luvun sisällä sellaisia, että eri tekojen asteikot ovat keskenään asianmukaisessa suhteessa. Esimerkiksi lakivaliokunnassa vireillä olevan kansalaisaloitteen (KAA 3/2015 vp) mukaan lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistuksen tulisi olla sama kuin lapseen kohdistuneen törkeän raiskauksen kahden vuoden vähimmäisrangaistus. Raiskausrikoksessa rikoksentekijä käyttää hyväksi väkivaltaa tai sen uhkaa taikka asianomistajan puolustuskyvytöntä tilaa. Näitä seikkoja ei edellytetä lapsiin kohdistuvissa hyväksikäyttörikoksissa, vaan seksuaalisen teon tekeminen lapselle on sellaisenaan säädetty rangaistavaksi. Jos tekijä käyttää väkivaltaa tai asianomistajan tilaa päästäkseen sukupuoliyhteyteen alle 16-vuotiaan ja eräissä tilanteissa 16- tai 17-vuotiaan lapsen kanssa, hänet on tuomittava sekä (törkeästä) lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä että (törkeästä) raiskauksesta. Törkeä raiskaus tekona eroaa törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä myös siinä, että ensiksi mainitun sisältämä seksuaalinen teko on aina sukupuoliyhteys. Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö voi sen sijaan olla myös muu seksuaalinen teko.

Kuten vuoden 2011 lainsäädäntömuutosten yhteydessä korostettiin, lapsiin kohdistuvien hyväksikäyttörikosten osalta lähtökohtaisesti vakavimpia ovat sukupuoliyhteyden sisältävät teot. Tämä ei kuitenkaan koske pelkästään tuolloin tarkastelun kohteena olleita hyväksikäyttörikoksia, vaan myös lapsiin kohdistuvia raiskausrikoksia. On pidettävä erityisesti huolta siitä, että sukupuoliyhteyden sisältävistä teoista tuomitaan niiden vakavuutta vastaava rangaistus, mihin liittyy tarve varmistaa se, että rangaistusasteikot ovat riittävän laajoja. Tarve muutenkin huolehtia rangaistusasteikkojen riittävästä laajuudesta liittyy siihen, että lapsiin kohdistuvia hyväksikäyttörikoksia voidaan tehdä useilla ja vakavuudeltaan toisistaan poikkeavilla tavoilla.

3.6.3 Seksuaalinen ahdistelu

Seksuaalista ahdistelua koskevan pykälän säätämisen yhteydessä ilmenneet rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta koskevat ongelmat ovat merkittäviä. Jo nykyisen rangaistussäännöksen toimivuuteen liittyviä kysymyksiä herättää se, että poliisin tietoon tulleisiin tapauksiin nähden on määrätty varsin vähän rangaistuksia. Kuitenkaan nykyisen säännöksen soveltamiskäytännöstä ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä sen kohtuullisen lyhyen voimassaolon ja käytäntöä koskevan tutkimustiedon puuttumisen vuoksi. Tarvetta enemmälti arvioida uudelleen vuonna 2014 tehtyä lainsäädäntöratkaisua ei ole ilmennyt.

3.7 Mahdolliset toimenpiteet

3.7.1 Esitutkinnan tehostaminen

Rikosoikeudellisen järjestelmän toimivuuden ja uskottavuuden kannalta on olennaista, että etenkin vakavat rikokset saadaan selvitettyä ja sitä kautta tekijät vastuuseen teoistaan. Tämä koskee esimerkiksi raiskausrikoksia, jotka loukkaavat vakavasti seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja aiheuttavat uhrilleen usein pitkäkestoisia ja vakavia vahinkoja. Kuten aikaisemmin todettiin, vain huomattavan pieni osa poliisin tietoon tulleista raiskausrikoksista johtaa tuomioon. Tämä oletettavasti johtuu näytön puutteesta, mitä ilmentävät syyttäjän ratkaisukäytännöstä saatavat tiedot. Raiskausrikokset voivat olla selvityksen hankkimisen ja näytön arvioinnin kannalta haasteellisia. Osassa tapauksista tekijä saattaa jäädä tuntemattomaksi ja osassa keskeisenä todistusaineistona ovat asianosaisten toisistaan poikkeavat kertomukset. Tästä huolimatta on aihetta kiinnittää huomiota siihen, että raiskausrikosten tutkinnassa on käytännön tasolla *varmistettava esitutkinnan toimittaminen tehokkaalla tavalla*, mihin usein liittyy tutkinnan joutuisuus välittömästi epäillyn teon tapahtumisen jälkeen.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on korostanut useissa ratkaisuissaan valtion velvollisuutta huolehtia raiskausrikosten tehokkaasta tutkinnasta (esimerkiksi M.C. v. Bulgaria 4.12.2003, M.B. v. Romania 3.11.2011, D.J. v. Kroatia 24.7.2012 ja Tyagunova v. Venäjä 31.7.2012).

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen Rikollisuustilanne 2013 -katsauksesta ilmenevien tietojen perusteella voidaan laskea, että raiskausrikosten esitutkinnan kokonaiskustannukset ovat nykyään arviolta 3 miljoonaa euroa. Esitutkinnan tehostaminen merkitsisi näiden kustannusten kasvua.

3.7.2 Uusi suunta -ohjelma ja muu kuntoutus rangaistusten ulkopuolella

Ankarampaan rangaistuskäytäntöön johtavilla lainsäädäntömuutoksilla ei välttämättä mainittavasti estetä uusien seksuaalirikosten tekemistä. Rikosten tekemistä edeltävään vaiheeseen ei liity rikosten rangaistustasoa koskevaa ennakkolaskelmointia, toisaalta seksuaalirikoksiin jo syyllistyneet eivät heille tuomittavista rangaistuksista riippumatta mainittavasti uusi tekojaan. Tämän vuoksi on syytä kiinnittää erityistä huomiota sellaisiin toimivaksi osoittautuviin keinoihin, joilla voidaan estää tekijän syyllistyminen ensimmäiseen ja mahdollisesti ainoaksi jäävään seksuaalirikokseen.

Uusi suunta -ohjelma on tarkoitettu myös sellaisille henkilöille, jotka eivät ole vielä syyllistyneet seksuaalirikokseen. *Onkin tärkeää huolehtia siitä, että Uusi ta -ohjelma on esimerkiksi sellaisten henkilöiden saatavilla, jotka vasta pelkäävät syyllistyvänsä seksuaalirikoksiin.* Vähäisestä rikosten uusimisesta huolimatta ohjelman merkitystä on syytä korostaa myös niissä tilanteissa, joissa henkilö on tuomittu vapaudessa suoritettavaan rangaistukseen tai niin lyhyeen ehdottomaan vankeusrangaistukseen, että STOP-ohjelman käyttämisen edellytykset eivät täyty.

Ohjelman toteutuksen edellyttämä työmäärä on Rikosseuraamuslaitoksesta saatujen tietojen perusteella noin 48—96 h/asiakas. Lisäksi työaikaa tarvitaan koulutukseen, metoditukeen ja säännölliseen työnohjaukseen. Asiakasmäärä yhtä henkilötyövuotta kohden voi tällä perusteella olla enintään 20, jolloin toteutuskustannusten suuruusluokka on noin 3 000 e/asiakas. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on vuosittain epäiltynä noin 900 henkilöä ja syyksi lukevia tuomioita annetaan noin 250. Jos osallistujien lukumäärää haarukoidaan näillä perusteilla, voidaan laajentamisen kustannuksiksi arvioida noin 0,8—2,7 miljoonaa euroa.

Uusi suunta -ohjelman lisäämisen ohella olisi tärkeää lisätä *seksuaalineuvontaan, -terapiaan ja -kasvatukseen liittyvää osaamista ja palveluita sekä Rikosseuraamuslaitoksen sisällä että yhteiskunnan toimijoille yleensä*. Seksuaalirikosten riskiryhmille tarjottava kuntoutus on nykyään pääasiassa järjestöjen toiminnan varassa. Vapautuvien vankien kuntoutusjatkumon toteuttaminen edellyttäisi esimerkiksi seksuaaliterapiapalveluiden tarpeen arviointia, jolloin ne olisivat osa yleistä sosiaali- ja terveyspalveluiden kokonaisuutta.

3.7.3 Lainsäädäntömuutokset

Lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia ja raiskausrikoksia koskevat vuosien 2011 ja 2014 lainsäädäntömuutokset perustuivat kattaviin selvityksiin rangaistuskäytännöstä. Selvityksistä ilmeni, minkälaisia rangaistuksia tuomitaan minkälaisista hyväksikäyttörikoksista ja raiskausrikoksista. Nyt käytettävissä ei ole tällaista lainsäädäntömuutosten jälkeistä aikaa koskevaa tietoa, jota ei ole saatavissa pelkästään lukumääriin perustuvista tilastotiedoista. Tietoa ei ole esimerkiksi siitä, minkälaisia rangaistuksia törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan silloin, kun tekona on sukupuoliyhteys, eikä siitä, minkälaisia rangaistuksia tuomitaan lapsiin kohdistuvista raiskausrikoksista. Tiedonpuute vaikeuttaa merkittävästi tilanteen arviointia ja sen pohjalta mahdollisten lainsäädäntömuutosten oikeaa kohdentamista.

Ensisijaisesti tulisikin selvittää lainsäädäntömuutosten vaikutukset ja oikeuskäytäntö tilastoista ilmeneviä rikosten lukumäärätietoja laajemmin. Tämä koskee sekä raiskausrikoksia että lapsiin kohdistuvia hyväksikäyttörikoksia.

Jos tästä huolimatta halutaan hahmotella lainsäädäntömuutoksia, joilla rangaistuksia kiristettäisiin, on ajateltavissa eräitä lainsäädännön muutoskohteita, jotka toisaalta liittyvät lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tekotapojen laajaan kirjoon ja toisaalta tiettyjen lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten erityiseen paheksuttavuuteen ja vahingollisuuteen.

Yksi vaihtoehto on *lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistuksen korottaminen neljästä vuodesta kuuteen vuoteen vankeutta*. Tällöin voitaisiin arvioida nykyistä ankarammin törkeimpiä mainitun rikoksen piirin kuuluvia tekoja, jotka eivät esimerkiksi rikoslain 20 luvun 7 §:n edellyttämän kokonaisarvostelun perusteella täytä lapsen törkeän seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöä. Tällaisten tekojen piiriin voi kuulua nimenomaan sukupuoliyhteyden sisältäviä tekoja. Enimmäisrangaistuksen korottaminen antaisi laajemman rangaistusasteikon myötä mahdollisuuden ottaa nykyistä paremmin huomioon lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tekomuotojen erilaisuus ja nykyistä paremmin suhteuttaa rangaistus teon vakavuuteen. Vaikka rangaistusasteikkomuutoksen vaikutukset olisivat merkittävimmät vakavimpien tekojen kohdalla, enimmäisrangaistuksen nostosta rangaistusasteikon laajenemisen kautta aiheutuisi oletettavasti kautta linjan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rangaistuskäytännön ankaroitumista.

Toinen vaihtoehto on, että Ruotsin lainsäädännössä omaksutun mallin mukaisesti muodostettaisiin vain *yksi rikos koskemaan niitä törkeimpiä tapauksia, joissa nykyisin raiskaus- ja hyväksikäyttörikos yhtyvät eli säännöksiä sovelletaan samanaikaisesti*. Tässä yhteydessä on otettava huomioon Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimus 2009, jonka mukaan tapauksissa, joissa hyväksikäyttörikos ja (pakottamista sisältävä) raiskausrikos yhtyvät, tuomitaan rangaistukseksi vankeutta keskimäärin 5 vuotta 11 kuukautta. Kyseinen tieto on ajalta ennen vuosina 2011 ja 2014 tehtyjä lainsäädäntömuutoksia. Tieto vaikuttaa koskevan vain väkivallalla toteutettuja raiskausrikoksia.

Kyseisen rikoksen rikosnimike voisi olla esimerkiksi ”törkeä lapsen raiskaus” ja sen rangaistusasteikoksi voitaisiin säätää 4–12 vuotta vankeutta. Rikos kohdistuisi rikoslain 20 luvun 6 ja 7 §:n mukaisesti alle 16-vuotiaisiin ja eräissä tapauksissa 16- ja 17-vuotiaisiin uhreihin. Rikosnimike ja rangaistusasteikko kuvaisivat teon erityistä moitittavuutta ja erityisen ankaraa suhtautumista kyseisiin seksuaalirikoksiin. Koska kyseessä olisi raiskausrikoksen tekemisellä toteutettu sukupuoliyhteys haavoittuvaisen uhrin eli lapsen kanssa, rikoksen rangaistusasteikon tulisi mahdollistaa myös erittäin ankaran vankeusrangaistuksen tuomitseminen. Enimmäisrangaistus olisi sama kuin esimerkiksi rikoslain 21 luvun 1 §:n mukaan on tapolla. Rikoslain 7 luvun säännösten mukainen yhteinen enimmäisrangaistus törkeästä raiskauksesta ja törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on nykyisin 13 vuotta vankeutta. Rangaistuksen määräämisen kannalta vähimmäisrangaistus on kuitenkin enimmäisrangaistusta merkityk-

sellisempi. Jos tällaiseen uuteen rangaistussäännökseen päädytään, sen mahdollisia paikkoja rikoslain 20 luvussa ovat 3 § tai 7 b §.

Tuomitsemisen törkeää lapsenraiskausta koskevan säännöksen perusteella tulisi muidenkin rikosten törkeimpien tekomuotojen tavoin edellyttää, että tekoa on myös kokonaisuutena arvostellen pidettävä törkeänä. Tuolloin lainsoveltajalle jää harkinnanvaraa koskien esimerkiksi tapauksia, joissa on tavanomaisesta poikkeavia piirteitä. Jos tekoa ei arvioitaisi kokonaisuutena arvostellen törkeäksi, tekijä tulisi tuomita erikseen raiskausrikoksesta ja hyväksikäyttörikoksesta, mikä myös johtaa ankariin rangaistuksiin. Käytännössä kysymykseen ei tulisi tuomitseminen sekä törkeästä raiskauksesta että törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, koska törkeän lapsenraiskauksen tulisi kattaa teot, joissa näiden tekojen kokonaisuutena arvostellen törkeät tekomuodot yhtyvät. Lähtökohtaisesti kysymys on niin vakavien rikosten yhtymisestä, ettei myöskään perustunnusmerkistön soveltamiselle jommankumman teon osalta juuri jää tilaa.

3.7.4 Lainsäädäntömuutosten vaikutukset

Tarkempien tutkimustietojen puuttuessa esimerkkilaskelmat joudutaan perustamaan tilastotietojen pohjalta tehtyihin oletuksiin.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistus

Rikoslain 20 luvun 6 §:n mukaisen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön osalta vuonna 2016 tuomittiin 12 ehdotonta vankeusrangaistusta, joiden keskipituus oli 1 vuosi 5 kuukautta. Jos arvioidaan, että enimmäisrangaistuksen korottamisella neljästä vuodesta kuuteen vuoteen 12 ehdottomaan vankeusrangaistukseen tulisi 8 kuukautta lisää, joista tekijöiden ollessa pääsääntöisesti ensikertalaisia vankilassa suoritettaisiin puolet, vankilassa suoritettavaa aikaa tulisi lisää 48 kuukautta (4 vankivuotta). Enimmäisrangaistuksen korottamisesta oletettavasti seuraisi myös se, että jotkut nykyiset ehdolliset vankeudet (lähinnä yhdyskuntapalvelulla tehostetut) pidentyessään muuttuisivat ehdottomiksi. Jos näitä olisi viisi, ehdottoman vankeusrangaistuksen pituus olisi keskimäärin 2 vuotta vankeutta ja siitä vankilassa suoritettaisiin puolet, vankilassa suoritettavaa aikaa tulisi lisää 60 kuukautta (5 vankivuotta). Tällaisilla muuttujilla enimmäisrangaistuksen korotus olisi siis vaikutuksiltaan vuositasolla 9 vankivuotta eli noin 585 000 euroa (9 x 64 970 euroa). Arvio on varovainen siinä mielessä, että kaikki rikoksentekijät eivät ole välttämättä ensikertalaisia, jotka suorittavat rangaistuksestaan vankilassa vain puolet.

Ehdottomien vankeusrangaistusten lisääntyessä vähennyksenä voitaisiin jossakin määrin ottaa huomioon yhdyskuntapalvelun käytön vähentymisestä aiheutuvat kus-

tannukset, mutta oletettavasti ehdollisten vankeuksien pituuksien kasvaessa yhdyskuntapalvelua käytettäisiin ehdollisen vankeuden tehosteena muissa tapauksissa ja myös itsenäisenä seuraamuksena nykyistä enemmän. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ainoana rangaistuksena tuomittavan yhdyskuntapalvelun keskimääräinen pituus tunteina vuonna 2016 oli 175 tuntia. Ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena tuomittavan yhdyskuntapalvelun keskimääräinen tuntimäärä samana vuonna oli puolestaan 50 tuntia. Jos oletetaan, että enimmäisrangaistuksen korottamisen seurauksena tuomitaan viisi yhdyskuntapalvelurangaistusta enemmän kuin nykyisin, kustannusten vuosittainen nettolisäys on 31 275 euroa (5 x 175 tuntia x 34,08 euroa/tunti + 5 x 291 euroa (soveltuvuusselvityksen teettäminen)). Jos lisäksi oletetaan, että muutoksen seurauksena tuomitaan ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena viisi yhdyskuntapalvelurangaistusta enemmän kuin nykyisin, kustannukset ovat 9 975 euroa (5 x 50 tuntia x 34,08 euroa/tunti + 5 x 291 (soveltuvuusselvityksen teettäminen)).

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistuksen korottamisen *taloudelliset vaikutukset oikeusministeriön hallinnonalalle olisivat siten noin 0,6 miljoonaa euroa.*

Toimenpidettä voidaan suuntaa antavasti tarkastella kustannus—hyöty-analyysin avulla. Jos oletetaan lapsiuhritutkimusten tulosten mukaisesti että hyväksikäyttörikoksia tehdään vuosittain noin 1 500 ja että rikosten rangaistusjousto on aiempana kuvatuin perustein noin –0,1, voidaan korotuksen arvioida vähentävän lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä vuosittain noin 7 rikoksella. *Yhden rikoksen ehkäisemisen hinnaksi muodostuu näillä oletuksilla noin 70 000 euroa.*

Korotus on tällöin kustannus—hyöty-analyysin kannalta tarkoituksenmukainen, jos katsotaan, että yhteiskunnan on perusteltua käyttää yhden hyväksikäyttörikoksen ehkäisemiseen enemmän kuin 70 000 euroa. Jos taas yhden hyväksikäyttörikoksen haitat arvioidaan tätä pienemmiksi, ei muutosta ole kustannusten ja hyötyjen näkökulmasta perusteltua toteuttaa. Lisäksi on arvioitava, onko sama lopputulos (70 000 e/yksi ehkäisty rikos) mahdollista saavuttaa muilla keinoin edullisemmin tai perusoikeuksiin vähemmän puuttuvalla tavalla.

Se, kuinka paljon kunkin rikostyypin ehkäisyyn on perusteltua panostaa, on viime kädessä kriminaalipoliittinen päätös, jota käytettävien keinojen osalta rajoittaa kuitenkin muun muassa perusoikeuksien rajoitusedellytyksiin sisältyvä suhteellisuusvaatimus.

Summaa voidaan verrata esimerkiksi hyväksikäyttörikosten aineettomia vahinkoja koskevaan korvauskäytäntöön, jota on pidettävä rikosten ehkäisyyn liittyvän yhteiskunnallisen maksuhalukkuuden minimiarvona. Jos oletetaan yhden hyväksikäyttörikoksen aiheuttamaksi hyvinvoinnin menetykseksi vahingonkorvauskäytännön mukai-

sesti esimerkiksi 30 000 euroa, joka vastaa suurimpia rikoksesta tuomittavia vahingonkorvauksia, ei toimenpide ole yhteiskunnallisesti kannattava. Hyötyjen määräksi saadaan noin 200 000 euroa ja laskentakehikon mukaisesti haitat ylittävät hyödyt noin 300 000 eurolla. Yksi toimenpiteeseen sijoitettu euro tuottaisi vain 0,42 euron hyödyn.

Vertailun vuoksi voidaan todeta, että terveydenhuollossa katsotaan yleisesti, että yhteiskunnan on perusteltua maksaa yhdestä ns. laatupainotetusta lisäelinvuodesta (QALY) joitakin kymmeniä tuhansia euroja. Esimerkiksi Britanniassa tyypillisesti käytettävä kynnysarvo on 20 000—30 000 puntaa (n. 23 000—34 000 e) ja Yhdysvalloissa 50 000 dollaria (n. 40 000 e). Suomessa ei ole asetettu lisäelinvuoden kustannuksille tarkkaa kynnysarvoa. Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskus Fimean lääkkeiden HTA-neuvottelukunta on kuitenkin todennut 68 000 euron olevan hyväksyttävyyden ylärajoilla (20.10.2014). Terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto (PALKO) on puolestaan vastikään suositusluonnoksessaan katsonut, että lisäelinvuodesta ei ole harvinaisessa sairaudessakaan perusteltua maksaa useita satoja tuhansia euroja (suositusluonnos 19.12.2017, STM038:00/2017).

Törkeä lapsen raiskaus

Lapsen törkeän raiskauksen osalta voidaan varovaisesti arvioiden todeta, että asteikolla vankeutta 4—12 vuotta vankeusrangaistusten keston voitaisiin arvioida asettuvan noin 6 ½ vuoden keskirangaistukseen, mikä mahdollisesti nostaisi tuomittavan vankeusrangaistuksen keskiarvoa ainakin noin puolella vuodella. Jos arvioidaan, että kysymyksessä olevaan ikäryhmään kuuluviin uhreihin kohdistuvia raiskausrikoksia on vuodessa noin 15 ja jos muutoksesta aiheutuu 3 kuukauden lisäys vankilassa suoritettavaan aikaan, puhutaan vajaan neljän vankivuoden lisäyksestä (45 kuukautta), jolloin *vuosittain lisäkustannus olisi noin 244 000 euroa*. On kuitenkin huomattava, että tämä arvio on varovainen. Korotus keskirangaistukseen voi olla huomattavampikin ja kaikki rikoksentekijät eivät ole välttämättä ensikertalaisia, jotka istuvat rangaistuksestaan vankilassa vain puolet.

Jos oletetaan, että näissä rikoksissa todennäköisyys, jolla viranomaisten tietoon tullut rikos syyksiluetaan tuomioistuimessa, on lapsen törkeää seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan oikeuskäytännön mukaisesti noin 85 prosenttia ja että kaikista rikoksista noin 85 prosenttia ilmoitetaan poliisille (ks. edellä tiedot lapsiuhritutkimuksesta), voidaan arvioida että rikoksia tehdään vuosittain noin 20. Jos rangaistusjoustoksi oletetaan –0,1, voidaan korotuksen arvioida *vähentävän rikostapauksia vuosittain noin 0,17 rikoksella. Yhden rikoksen ehkäisemisen hinnaksi muodostuu noin 1,7 miljoonaa euroa.*

Korotus on tällöin kustannus—hyöty-analyysin kannalta tarkoituksenmukainen, jos katsotaan, että yhteiskunnan on perusteltua käyttää yhden tällaisen rikoksen ehkäisemiseen enemmän kuin 1,7 miljoonaa euroa. Jos yhden rikoksen haittakustannuksiksi arvioidaan esimerkiksi 60 000 euroa, joka ylittää keskimääräisen vahingonkorvauskäytännön, ei toimenpide ole yhteiskunnallisesti kannattava. Yksi toimenpiteeseen sijoitettu euro tuottaisi tällöin vain 0,04 euron hyödyn.

Yhteenveto

Mainituilla summilla *vankeusrangaistuksesta ja yhdyskuntapalvelusta aiheutuvat taloudelliset vaikutukset olisivat yhteensä noin 870 000 euroa vuodessa*. Kestäisi kuitenkin aikaa, ennen kuin näitä vaikutuksia alkaisi syntyä. Uutta ankarampiin rangaistuksiin johtavaa lainsäädäntöä voidaan soveltaa vasta sen voimaantulon jälkeen tehtyihin tekoihin. Lisäksi lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten paljastuminen saattaa tapahtua viiveellä. Rikosprosessi vie lisäksi aikansa, ja valitustapauksissa vasta hovioikeuden tuomio on täytäntöönpanokelpoinen. Todetut seikat tarkoittavat sitä, että taloudellisia vaikutuksia tuskin syntyy ennen vuotta 2020. Täysimääräisinä vaikutukset alkaisivat tuntua vasta sen jälkeisinä vuosina.

SEKSUAALIRIKOKSET: MAHDOLLISIA TOIMENPITEITÄ

- tehostetaan raiskausrikosten esitutkintaa (SM/poliisi; edellyttää lisärahoitusta, kustannukset nykyään n. 3 milj. e)
- tarjotaan Uusi suunta -ohjelmaa henkilöille, jotka eivät vielä ole syyllistyneet seksuaalirikoksiin (0,8—2,7 milj. e) ja laajennetaan muutoinkin seksuaalirikoksia ennaltaehkäiseviä palveluita ja kuntoutusta rangaistusjärjestelmän ulkopuolella (STM, maakunnat)
- ensisijaisesti selvitetään aikaisempien lainsäädäntömuutosten vaikutukset ja oikeuskäytäntö rikostilastoista ilmeneviä lukumäärätietoja laajemmin; toissijaisesti
    - korotetaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistus 4 vuodesta 6 vuoteen vankeutta (0,6 milj. e)
    - säädetään erillinen rangaistussäännös (*törkeä lapsen raiskaus*, rangaistusasteikko 4—12 vuotta vankeutta) tapauksiin, joissa nykyisin sovelletaan samanaikaisesti raiskausta ja lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevia säännöksiä (0,24 milj. e)

4 Väkivaltarikokset

4.1 Yleistä

Väkivaltarikoksiin kuuluvat ennen kaikkea rikoslain henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia koskevan 21 luvun 5—7 §:n säännökset pahoinpitelyrikoksista. Myös rikoslain 21 luvun ulkopuolella on lukuisia rangaistussäännöksiä, joissa väkivallan tekeminen tai henkilövahingon aiheuttaminen on osana rikostunnusmerkistöä tai voi liittyä rikoksen käytännön toteuttamiseen. Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi virkamiehen väkivaltainen vastustaminen, raiskaus ja ryöstö. Tässä tarkastelun keskiössä ovat kuitenkin rikoslain 21 luvun pahoinpitelyrikokset.

Rikoslain *pahoinpitelyä* koskevan 21 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan:

> Joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, on tuomittava *pahoinpitelystä* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Rangaistussäännöksen tunnusmerkistöstä ilmenee, että pahoinpitelyyn voidaan syyllistyä kahdella tavalla. Kysymys voi ensinnäkin olla ruumiillisen väkivallan tekemisestä toiselle eli pahoinpitelemisestä sanan yleiskielisessä ydinmerkityksessä. Toiseksi kysymys voi olla terveyteen liittyvien henkilövahinkojen aiheuttamisesta eli terveyden vahingoittamisesta, kivun aiheuttamisesta taikka tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan saattamisesta. Niissä kysymys on pahoinpitelysäännöksellä suojeltavan oikeushyvän eli terveyden suojaamisesta sitä loukkaavien henkilövahinkoseurausten tahalliselta aiheuttamiselta.

Törkeä pahoinpitely säädetään rikoslain 21 luvun 6 §:ssä rangaistavaksi seuraavasti:

Jos pahoinpitelyssä

1) aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila,

2) rikos tehdään erityisen raa'alla tai julmalla tavalla tai

3) käytetään ampuma- tai teräasetta taikka muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista välinettä

ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä pahoinpitelystä* vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Törkeää pahoinpitelyä koskeva rangaistussäännös vastaa rakenteeltaan useimpia muita rikoslain törkeiden rikosten tekomuotoja. Niinpä se on käsillä, kun toteutuvat 1) perustekomuodon edellytykset, 2) yksi tai useampi säännöksessä mainittu kvalifiointi- eli törkeysperuste sekä 3) kokonaistörkeysvaatimus.

Tässä luvussa on hyödynnetty Tilastokeskuksen syytettyjä, tuomittuja ja rangaistuksia koskevia tilastotietoja sekä muita relevantteja lähteitä kuten Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin (Krimo) rikollisuustilannetta ja seuraamusjärjestelmää koskevia vuosijulkaisuja sekä jossain määrin korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuja.

Jos henkilö on syyllistynyt useaan rikokseen ja hänet on näin ollen rikoslain 7 luvun säännösten mukaisesti tuomittu yhteiseen rangaistukseen, tuomiolauselmasta ilmenevät syyksiluetut rikokset ja tuomittu yhteinen rangaistus. Rangaistukset tilastoidaan lähtökohtaisesti päärikoksen eli törkeimpänä pidettävän rikoksen mukaan. Mediaanirangaistuksella tarkoitetaan sellaista rangaistusta, jonka alapuolelle (lievempinä) ja yläpuolelle (ankarampina) sijoittuu yhtä monta tuomiota. Alakvartiililla tarkoitetaan sellaista rangaistusta, jota lievempiä rangaistuksista on ollut 25 % ja ankarampia 75 %. Rangaistuksen yläkvartiililla tarkoitetaan puolestaan sellaista rangaistusta, jota lievempiä rangaistuksista on ollut 75 % ja ankarampia 25 %.

4.2 Väkivaltarikoksia koskevan lainsäädännön uudistaminen

Väkivaltarikokset ovat jatkuvasti olleet viranomaistoiminnan painopistealue. Suomessa on toteutettu lukuisia lainsäädännöllisiä uudistuksia, jotka ovat merkinneet rangaistusseuraamusten koventamista väkivaltarikoksissa.

Rangaistusten painopiste on Suomessa pitkällä aikavälillä siirtynyt omaisuusrikoksista väkivaltarikoksiin. Väkivaltarikoksista tuomitut vankeusrangaistukset ovat viimeisen 30 vuoden aikana yli kaksinkertaistuneet. Omaisuusrikoksista tuomittujen vankien määrä on puolestaan samalla laskenut neljännekseen.

Viime vuosina on seksuaalirikosten ohella kiristetty ennen kaikkea väkivaltarikosten rangaistuksia. Törkeästä pahoinpitelystä tuomitut vankeusrangaistukset ovat 2000-luvulla pidentyneet yli puolella vuodella, taposta tuomitut kahdella vuodella ja murhasta elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien vankien määrä on kolminkertaistunut.

Rikoslain kokonaisuudistuksessa tehtiin selvä linjaus rangaistusten painopisteestä. Omaisuusrikosten rangaistusasteikkoja lievennettiin, kun taas henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten asteikkoja ei lievennetty. Kysymyksessä oli tietoinen valinta, jolla väkivaltarikosten tuomittavuutta haluttiin korostaa. (Ks. uudistusten taustasta esimerkiksi HE 213/2000 vp:n yleisperustelut.)

Rikoslain 21 luvun henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset uudistettiin osana rikoslain kokonaisuudistuksen toista osittaisuudistuspakettia, jab säännökset tulivat voimaan 1.9.1995. Rikoslain 21 luvun säännökset muodostavat luontevan systemaattisen kokonaisuuden, jossa on säädetty rangaistavaksi tahallinen ja huolimattomuudesta johtunut kuoleman aiheuttaminen (tahalliset henkirikokset ja kuolemantuottamusrikokset), tahallinen ja huolimattomuudesta johtunut terveyden vahingoittaminen (pahoinpitely- ja vammantuottamusrikokset) sekä hengen ja terveyden vaarantamista tarkoittavat rikokset (vaaran aiheuttaminen, heitteillepano, pelastustoimen laiminlyönti, tappeluun osallistuminen).

Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset kuuluvat rikoslain perinteiseen ydinalueeseen. Tämä merkitsee sitä, että luvun keskeisten perusrikosten kuten tapon ja pahoinpitelyn sisältö on jo vuosikymmeniä ollut varsin vakiintunut. Vakavimmista henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista on säädetty rikoslain ankarimmat tai ankarimpiin kuuluvat rangaistukset. Vastaavasti ankarimmat rangaistukset tuomitaan tahallisista henkirikoksista ja törkeistä väkivaltarikoksista (sekä törkeistä seksuaali- ja huumausainerikoksista).

Törkeän pahoinpitelyn vähimmäisrangaistus korotettiin vuonna 2001 kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen vankeutta. Esityksen perusteluissa arvioitiin, että esitykseen sisältynyt alentuneesti syyntakeisten rangaistuksia koskeva ehdotus "lisää jonkin verran" vankeusrangaistusten täytäntöönpanon kustannuksia. Kustannusten arvioitiin kasvavan "myös sen vuoksi, että ainakin lyhimmät törkeistä pahoinpitelyistä tuomittavat vankeusrangaistukset pitenisivät ja yhdyskuntapalvelua ei enää voitaisi käyttää". (HE 213/2000 vp). Vaikutusarviota on sittemmin pidetty pahasti alimitoitettuina (esim. Lappi-Seppälä 2006, s. 201). Vajaa viisi vuotta esityksen voimaantulon jälkeen arvioitiin, että pahoinpitelyrikosten rangaistusten kustannukset olivat muutamassa vuodessa kasvaneet 9 miljoonaa euroa vuodessa, mistä 60—70 prosenttia on laskettavissa tiukentuneen rangaistuskäytännön tiliin (mt. s. 202). Muutos johti osaltaan osaltaan vankiloiden ylikuormitukseen sekä toiminnallisiin ja taloudellisiin ongelmiin.

Rangaistavuuden alan osalta lukuun tehtiin vuonna 2013 sekä periaatteellisesti että jo käytännössäkin merkittäväksi osoittautunut uudistus säätämällä rangaistavaksi törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu (RL 21:6 a; 435/2013).

Rikoslain 21 luvun säännösten käytännön sovellettavuuden kannalta merkitystä on myös syyteoikeusjärjestelyillä. Rikoslain 21 luvun säätämisen yhteydessä ja sen jälkeen esillä on ollut pahoinpitelyrikosten asema syyteoikeuden kannalta. Perustunnusmerkistön mukainenkin pahoinpitely on kaikilta osin virallisen syytteen alainen rikos. Vuonna 2011 sääntelyn soveltamista lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan, lähisuhdeväkivallan ja työpaikkaväkivallan osalta tehostettiin muuttamalla syyteoikeutta koskevaa sääntelyä lievässä pahoinpitelyssä (RL 21:16; 441/2011). Rikoslain 21 luvun syyteoikeutta koskevan 16 §:n 1 momentin mukaan syyttäjä saa nostaa syytteen lievästä pahoinpitelystä vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka teko on kohdistunut 1) kahdeksaatoista vuotta nuorempaan henkilöön, 2) tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen taikka 3) henkilöön hänen työtehtäviensä vuoksi eikä rikoksentekijä kuulu työpaikan henkilöstöön. Rikoslain 21 luvun rikoksista ainoastaan vammantuottamus on enää asianomistajarikos.

Erityisesti henkirikoksia ja törkeitä väkivaltarikoksia koskeva oikeustila on ankaroitunut myös rikosoikeuden yleisiä vastuuehtoja koskevan samoin kuin seuraamusjärjestelmää koskevien uudistusten vuoksi.

Yleisten vastuuehtojen sisällön muutoksista etenkin syyntakeisuusarvioinnissa ja -sääntelyssä tapahtuneet muutokset ovat varsin olennaisesti ankaroittaneet rikosoikeudellista vastuuta etenkin tahallisissa henkirikoksissa. Mielentilatutkimuksiin pohjautuva rikoksentekijän syyntakeisuutta koskeva arviointi on olennaisesti kiristynyt

1990-luvulta alkaen. Alentuneesti syyntakeisiksi katsotaan enää varsin harva, kun taas täysin syyntakeisia koskevien osuus on olennaisesti kasvanut. Kun 1990-luvun alkupuolella vankiloissamme oli noin 30 elinkautisvankia, on heitä nykyään runsaat 200 eli noin seitsenkertainen määrä. Syyntakeisuusarvioinnin kiristymistä on tukenut se rikoslain yleisten oppien uudistuksessa vuonna 2003 toteutettu lainsäädännöllinen muutos, että myös alentuneesti syyntakeinen voidaan tuomita täyteen rangaistukseen, eli murhassa elinkautiseen vankeuteen (515/2003; RL 3:4 ja 6:8).

Rangaistusjärjestelmän säännöksiä muutettaessa ja niiden muuttamista harkittaessa yhtenä varsin keskeisenä arviointiperusteena on tyypillisesti sääntelyn merkitys rikoslain 21 luvun rikosten näkökulmasta. Esimerkiksi vankeuslainsäädäntö oli kokonaisuudistuksen kohteena vuonna 2005, ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevat säännökset uudistettiin vuonna 2015. Viime vuosina kiinnostuksen kohteena ovat olleet muun muassa mahdollisuudet väkivalta- ja seksuaalirikosten tekijöiden vaarallisuuden ennustamiseen ja tällaisen ennusteen mukaiset toimenpiteet. Vaarallisia rikoksenuusijoita on koskenut oma täydentävä lainsäädäntönsä jo vuodesta 1932. Vankeuslainsäädännön uudistuksen yhteydessä vuonna 2005 rikoslain 2 c lukuun otettiin säännökset koko rangaistusajan suorittamisesta vankilassa ja uudistettiin tällaista rangaistusta suorittavien vapauttamismenettelyä koskeva sääntely. Hallituksen esitykseen 268/2016 vp perustuvat säännökset yhdistelmärangaistuksesta korvasivat 1.1.2018 alkaen koko rangaistusajan suorittamista vankilassa koskevat rikoslain säännökset. Yhdistelmärangaistus koostuu enintään rikoksesta tai rikoksista säädetyn enimmäisvankeusrangaistuksen osuudesta ja yhden vuoden valvonta-ajasta.

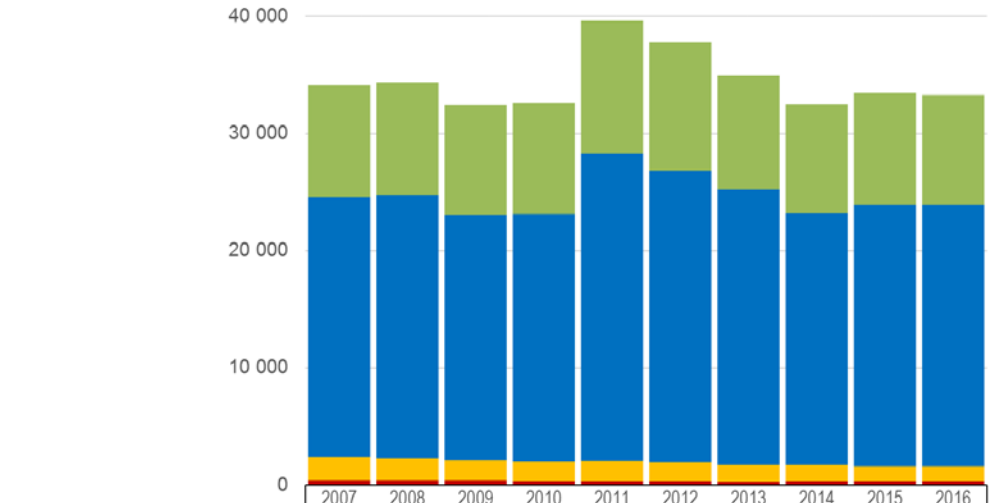
Juuri julkaistavassa ehdollisen vankeuden tehostamista pohtineen työryhmän mietinnössä ehdotetaan, että ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena tuomittavissa olevan yhdyskuntapalvelun tuntimäärä ostettaisiin 90 tunnista 120 tuntiin. Tällainen seuraamuskokonaisuus voi tulla kyseeseen juuri esimerkiksi väkivaltarikoksissa. Lisäksi ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena otettaisiin käyttöön rikoksen 21 vuotta täytettyään tehneiden osalta uusi valvontaseuraamus, joka voisi sisältää enintään 30 tuntia kuntoutusta tai avohoitoa. Kuntoutuksen tai hoidon tarve voisi varsin usein liittyä alkoholiongelmiin. Rangaistusjärjestelmän kehittäminen erityisesti kiinnittäen huomiota yhdyskuntaseuraamusten kehittämiseen vastaa esimerkiksi Euroopan neuvoston piirissä esitettyjä suosituksia (Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus (2017)3 eurooppalaisiksi säännöiksi yhdyskuntaseuraamuksista ja sanktioista). Alkoholi on puolestaan varsin keskeinen kotimaisen väkivaltarikollisuuden taustatekijä.

4.3 Rikollisuustilanne

Väkivaltarikollisuuden yleisyydestä ja kehityksestä saadaan tietoa uhritutkimuksista, joissa väestöltä kysytään väkivaltarikosten kohteeksi joutumisesta. Kyselytutkimusten avulla voidaan tavoittaa sekä poliisin tietoon tulleet väkivaltarikokset että piiloon jääneet rikokset, joita ei ole ilmoitettu poliisille.

Suomessa on tehty säännöllisiä, koko väestölle suunnattuja rikosuhritutkimuksia vuodesta 1980 alkaen. Vuosina 1980—2009 toteutettiin muutaman vuoden välein kansallinen uhritutkimus, vuodesta 2012 lähtien on toteutettu vuosittain uusi Kansallinen rikosuhritutkimus.

Vuonna 2016 noin kuusi prosenttia 15—74-vuotiaista suomalaista oli vuoden aikana joutunut läimäisyn tai sitä vakavamman väkivallan kohteeksi. Mitä tahansa fyysistä väkivaltaa oli kokenut noin 13 prosenttia (sisältää em. vakavamman väkivallan). Osuudet ovat vuosina 2012—2016 pysyneet suurin piirtein samoina. Fyysistä väkivaltaa kokeneiden osuus on ollut vakaa myös aikaisemmin. Vuosina 1988—2009 toteutetuissa kansallisissa uhritutkimuksissa väkivaltaa kokeneiden osuus oli 1988—2009 noin kuusi prosenttia. Tämä prosenttiosuus ei kuitenkaan ole vertailukelpoinen uudemman tutkimuksen kanssa. (Rikollisuustilanne 2016, s. 53—53.)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Lievä pahoinpitely (RL 21:7)	9 601	9 619	9 399	9 516	11 356	10 967	9 709	9 324	9 493	9 377
Pahoinpitely (21:5)	22 178	22 469	20 943	21 130	26 228	24 887	23 550	21 480	22 342	22 314
Törkeä pahoinpitely (21:6)	1 972	1 911	1 738	1 669	1 735	1 571	1 421	1 341	1 298	1 281
Henkirikoksen yritys (21:1—4, 2 mom.)	381	363	366	308	306	350	264	327	299	311

Kuva 4. Poliisin tietoon tulleet pahoinpitelyrikokset ja henkirikosten yritykset 2007—2016 (Tilastokeskus)

Myös poliisin tietoon tulleiden väkivaltarikosten määrä on pysynyt verrattain vakaana (kuva 4). Henkirikosten yrityksiä tulee vuosittain tietoon noin 300 (2016: 311), törkeitä pahoinpitelyitä noin 1500—2000 (2016: 1 592), pahoinpitelyitä noin 20 000—25 000 (2016: 22 800) ja lieviä pahoinpitelyitä noin 10 000 (2016: 9 377). (Tilastokeskus.) Törkeiden pahoinpitelyiden määrä on ollut laskusuunnassa. Perheväkivaltaa koskeva syyteoikeuden muutos vuonna 2011 lisäsi hetkellisesti sekä pahoinpitelyn perustunnusmerkistön että lievän pahoinpitelyn määriä, mutta pahoinpitelyiden kokonaismäärä on sittemmin vakiintunut samalle tasolle kuin ennen lainmuutosta.

4.4 Pahoinpitelyn rangaistuskäytäntö

Vuonna 2016 rikoslain 21 luvun 5 §:n 1 momentin mukainen pahoinpitely syyksiluettiin yleisissä alioikeuksissa 8 607 kertaa. Pahoinpitelystä tuomittiin päärikosperusteisesti, eli pahoinpitelyn muodostaessa rikoskokonaisuuden vakavimman rikoksen, 6 246 tapauksessa.

Näistä 6 246 tapauksesta päiväsakkorangaistukseen tuomittiin 3 855 tapauksessa ja määräaikaiseen vankeusrangaistukseen 2 294 tapauksessa.

Päiväsakkorangaistuksissa päiväsakkojen lukumäärän mediaani oli 45,0, alakvartiili 30,0 ja yläkvartiili 60,0 päiväsakkoa.

Määräaikaisista vankeusrangaistuksista ehdollisia oli 1 561 ja ehdottomia 465. Valvontarangaistus tuomittiin 15:ssä ja yhdyskuntapalvelu 253 tapauksessa. Ehdollisista vankeusrangaistuksista 1 478 oli ilman oheisrangaistuksia, 69 tapauksessa oli tuomittu ehdollisen vankeuden ohella sakko ja 14 tapauksessa yhdyskuntapalvelu.

Kaikkien pahoinpitelystä päärikosperusteisesti tuomittujen vankeusrangaistusten (n=2 294) mediaanipituus oli 3,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten (n=465) mediaanipituus 3,0 kuukautta. Kaikkien pahoinpitelystä tuomittujen vankeusrangaistusten yläkvartiili oli 5,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten yläkvartiili 6,0 kuukautta. (Tilastokeskus.)

4.5 Törkeän pahoinpitelyn rangaistuskäytäntö

Vuonna 2016 törkeä pahoinpitely syyksiluettiin alioikeuksissa 487 kertaa. Törkeästä pahoinpitelystä tuomittiin päärikosperusteisesti 438 tapauksessa. Näistä 428 tapauksessa tuomittiin määräaikainen vankeusrangaistus. Määräaikaisista vankeusrangais-

tuksista ehdollisia oli 203 ja ehdottomia 224. Ehdollisista vankeusrangaistuksista oli ehdollisia vankeusrangaistuksia ilman oheisrangaistusta 144 ja 15 oheissakolla ja 44 oheisyhdyskuntapalvelulla tehostettuja.

Kaikkien törkeästä pahoinpitelystä päärikosperusteisesti tuomittujen vankeusrangaistusten (n=428) mediaanipituus oli 18,5 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten (n=224) mediaanipituus oli 25,0 kuukautta. Kaikkien pahoinpitelystä tuomittujen vankeusrangaistusten yläkvartiili oli 25,5 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten yläkvartiili 32,0 kuukautta. (Tilastokeskus.)

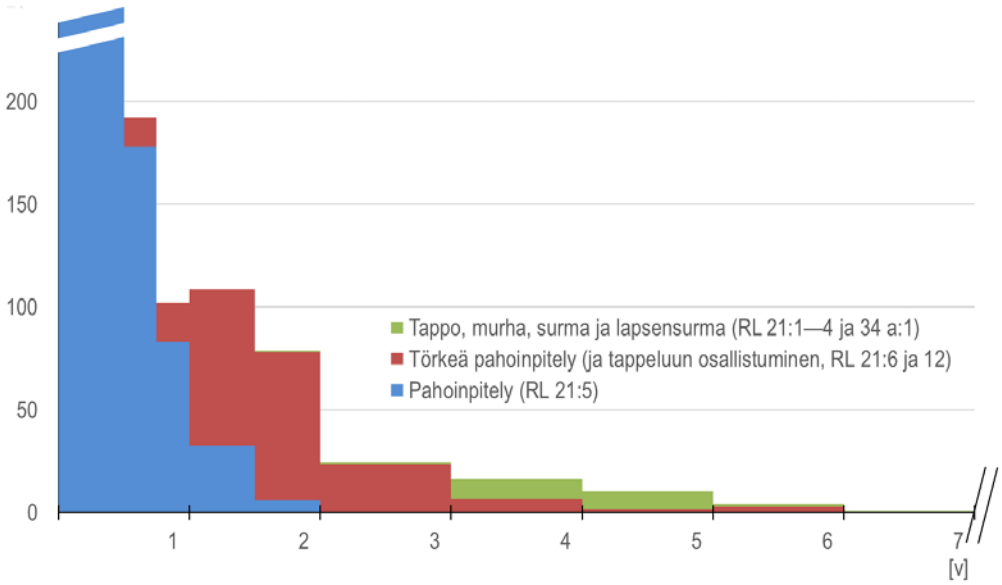
4.6 Arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja

Rangaistuksia koskevista tilastotiedoista ei voida tutkia sitä, mikä merkitys on ollut sillä, onko rangaistus tuomittu pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistön toisen väkivaltaista pitelemistä koskevan tekotavan vai henkilövahinkojen aiheuttamista koskevan tekotavan perusteella. Vastaavasti törkeää pahoinpitelyä koskevista tilastotiedoista ei selviä, mikä merkitys on mahdollisesti ollut sillä, minkä kvalifiointiperusteen tai -perusteiden toteutumisesta asiassa on ollut kysymys. Rangaistuksen määräämistä koskevan rikoslain 6 luvun 4 §:n perussäännön mukaisesti rangaistus on joka tapauksessa mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen sekä rikoksesta ilmenevään tekijän syyllisyyteen.

Perustunnusmerkistön mukainen pahoinpitely on varsin yleinen tuomioistuimissamme käsiteltävä rikos, ja sen rangaistuskäytäntö on vakiintunut ja yhtenäinen. Koska pahoinpitelyn rangaistusasteikko kattaa yhtäältä sakkorangaistuksen ja toisaalta enintään kahden vuoden vankeusrangaistuksen, tilastollista rangaistuskäytäntöä voidaan arvioida sekä sakkorangaistusten että vankeusrangaistusten osalta. Runsaassa puolessa päärikoksena tuomittavista pahoinpitelyistä rangaistuksena on päiväsakkorangaistus ja vajaassa kolmasosassa vankeusrangaistus. Pahoinpitelyn enimmäisrangaistuksen johdosta yksittäisestä pahoinpitelystä tuomittava vankeusrangaistus on tuomittavissa ehdollisena. Kun pahoinpitelystä tuomittujen ehdottomienkin vankeusrangaistusten yläkvartiili on 6,0 kuukautta, ei oikeuskäytäntö viittaa tarpeeseen tarkistaa rangaistusasteikkoa sen vuoksi, että asteikko loppuisi kesken. Oikeasuhtaisia rangaistuksia voidaan tuomita nykyisen rangaistusasteikon puitteissa. Yhteisen rangaistuksen määräämisen tilanteessa eli esimerkiksi silloin, kun uhreja on useita, on rangaistusasteikko vielä yksittäisestä rikoksesta säädettyä ankarampi.

Törkeä pahoinpitely syyksiluettiin maassamme 487 kertaa vuonna 2016. Törkeän pahoinpitelyn rangaistusasteikko on vankeutta 1—10 vuotta. Rikoksen enimmäisrangaistus 10 vuotta on lähellä tapon enimmäisrangaistusta (12 vuotta). Rikoksesta tuo-

mitaan tyypillisesti noin vajaan kahden vuoden vankeusrangaistuksia. Koska kysymyksessä on varsin pitkä vankeusrangaistus, rangaistuksen määräämisessä olennaisena kysymyksenä on yleensä myös vankeusrangaistuksen ehdollisuus tai ehdottomuus. Rangaistuskäytäntöä koskevat tilastot osoittavat, että rikoksessa päärikosperusteisesti tuomitut rangaistukset ovat jonkin verran yli puolessa tuomioista ehdottomia. Ehdollisen vankeusrangaistuksen ohessa on tuomittavissa oheisseuraamuksena sakko, yhdyskuntapalvelu tai nuorille rikoksentekijöille valvonta, mitä tehostamismahdollisuuksia oikeuskäytännössä myös hyödynnetään.

Kuva 5. Pahoinpitelystä, törkeästä pahoinpitelystä ja henkirikosten (yrityksistä) tuomitut vankeusrangaistukset 2016 (laskettu Tilastokeskuksen luvuista; ei sisällä 7 vuoden ja pidempiä rangaistuksia)

Kuvasta 5 ilmenee, että törkeästä pahoinpitelystä tuomittavat rangaistukset suhteutuvat varsin luontevasti yhtäältä ”alaspäin” lievempää tekomuotoa eli perustunnusmerkistön mukaista pahoinpitelyä koskevaan rangaistuskäytäntöön ja toisaalta ”ylöspäin” vielä törkeämpää tekoa eli jo surmaamistahallisuuden sisältävää tapon yritystä koskevaan rangaistuskäytäntöön (tapon yrityksen keskirangaistus on vajaan 4 vuoden luokkaa).

Käsiteltäessä törkeää pahoinpitelyä tulee usein harkittavaksi rajanveto tapon yrityksen ja törkeän pahoinpitelyn välillä. Tämän vuoksi törkeän pahoinpitelyn tapauksissa tuomittavaa rangaistusta harkitaan myös silmällä pitäen tapon yritystä koskevaa rangaistuskäytäntöä (esim. päähän potkimista ja murjomista koskeneessa tapauksessa KKO

2008:85, jossa koventamisperustetta soveltaen oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi katsottiin 6 vuotta 6 kuukautta vankeutta).

Kun pahoinpitelyn ja törkeän pahoinpitelyn rangaistusasteikot ovat osittain päällekkäiset pahoinpitelyn enimmäisrangaistuksen ollessa 2 vuotta vankeutta ja törkeän pahoinpitelyn vähimmäisrangaistuksen vuosi vankeutta, oikeasuhtainen rangaistus on voitu hyvin löytää myös tapauksissa, joissa on käyty rajaa sen suhteen, onko kyseessä pahoinpitely vai törkeä pahoinpitely (esim. KKO 2009:79, 2010:36 ja 2017:8).

Korkein oikeus on viime vuosina ennakkoratkaisuissaan perustellut aikaisempaa laajemmin myös rangaistuksen määräämistä ja mittaamista koskevia ratkaisujaan. Korkein oikeus on ratkaisuissaan lausunut, mitä on pidettävä kysymyksessä olevasta rikoksesta oikeudenmukaisena rangaistuksena. Korkein oikeus on näin ottanut kantaa myös alempien oikeusasteiden ratkaisukäytäntöön ja omilla ratkaisuillaan varmistanut tämän käytännön oikeudenmukaisuutta. Tällaisina ratkaisuina mainittakoon esimerkiksi KKO 2008:85, 2014:6, 2014:60, 2017:7 ja 2017:8.

Väkivaltarikoksissa on mahdollista, että henkilö tuomitaan tahallisesta pahoinpitelyrikoksesta ja tuottamuksellisesta kuoleman aiheuttamisesta. Rangaistustilastoista ei voida luotettavasti päätellä, mikä merkitys tällaisella rikosten yhtymisellä on ollut rangaistuksen määräämisessä. Joka tapauksessa kysymys on tällöin yhteisen rangaistuksen määräämisestä, jolloin yhteinen rangaistus määrätään asteikolta, joka on ankarampi kuin rikoskokonaisuuden ankarin enimmäisrangaistus. Rangaistusasteikot voidaan arvioida riittäviksi oikeasuhtaisen rangaistuksen mittaamiseen. Esimerkiksi luettaessa syyksi törkeä pahoinpitely ja törkeä kuolemantuottamus, mikä merkitsee lievempää syyksilukemista kuin tapporikoksessa, yhteisen vankeusrangaistuksen enimmäisrangaistus (13 vuotta) on jopa tapon enimmäisrangaistusta ankarampi.

4.7 Yhteenveto ja mahdolliset toimenpiteet

Rikosoikeudellisessa järjestelmässä on jo toteutettu rikoslain kokonaisuudistuksen tavoitteiden mukaisesti rangaistusten painopisteen siirto omaisuusrikoksista väkivaltarikoksiin.

Pahoinpitelyrikokset ovat luonteeltaan massarikoksia, joita luetaan vuosittain syyksi yli 10 000. Jos pahoinpitelyrikoksia koskevia rangaistusasteikkoja muutetaan, ovat vähäisetkin muutokset tämän vuoksi taloudellisilta vaikutuksiltaan huomattavia. Törkeän pahoinpitelyn vähimmäisrangaistusta koskeva edellinen muutos johti ennakoimattomiin taloudellisiin vaikeuksiin vankeinhoidolle. Ei ole käytössä selvitystä siitä, että

asteikkomuutoksista aiheutuvat kustannukset vastaisivat muutoksilla saavutettavia hyötyjä.

Edellä kuvattu viittaa siihen, että väkivaltarikosten rangaistusasteikkoja koskevat muutokset eivät ole ajankohtaisia. Sitä vastoin voidaan tunnistaa muita seuraamuksia koskevia toimenpiteitä, joilla voidaan ehkäistä väkivaltarikollisuutta.

Pahoinpitelyrikosten massaluonteen ja suuren lukumäärän vuoksi toimenpiteiden kustannustehokkuuden varmistamiseksi on tärkeää keskittyä *täsmätoimiin, joilla vaikutetaan ennen kaikkea kaikista vakavimpiin tapauksiin ja joissa myös uusintarikollisuuden riski on suurin*. Tältä osin on tärkeää uuden *yhdistelmärangaistuksen* käyttöönotto ja sitä koskevan lainsäädännön täytäntöönpanon turvaaminen. Myös ehdonalaiseen vapauttamiseen liittyvää *riskinarviointia* voitaisiin tarkastella.

Oikeustajututkimuksen tulokset viittaavat siihen, että kansalaiset eivät useissa rikoksissa pidä ehdollista vankeutta sellaisenaan riittävän tuntuvana seuraamuksena. Tutkimuksen mukaan kansalaiset kannattavat sitä vastoin yhdyskuntaseuraamusten nykyistä laajempaa käyttöä. Vielä tätäkin olennaisempaa seuraamusjärjestelmän kehittämisen kannalta on kuitenkin se, että ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä on nykyään verrattain suuri ero. Tästä syystä on tarpeen etsiä toimia, joilla *ehdollisen vankeuden vaikuttavuutta lisättäisiin*. Tämä olisi yhteensopivaa myös oikeustajututkimuksen tulosten kanssa. Näihin tarpeisiin on pyritty vastaamaan oikeusministeriön ehdollisen vankeuden tehostamista pohtineen työryhmän juuri julkaistavassa ehdotuksessa.

Seuraamusten lisäksi kuntoutusta tulisi olla tarjolla myös *seuraamusjärjestelmän ulkopuolella*.

4.7.1 Yhdistelmärangaistus

Yhteiskunnan turvallisuuden kannalta on ongelmallista, että kaikkein vaarallisimmiksi todetut vangit vapautuvat ilman vaihetta, jonka aikana heidän sopeutumistaan yhteiskuntaan seurataan ja joka valmentaa heitä rikoksettomaan elämään. Tämän vankiryhmän suhteellisen korkea uusimisalttius ja erityisesti uusittavien tekojen törkeys puoltavat valvonta-ajan käyttöönottoa.

Hallituskaudella on annettu yhdistelmärangaistusta koskeva lainsäädäntö. Kyse on uudenlaisesta rangaistuksesta, joka koostuu ehdottomasta vankeudesta ja välittömästi sitä seuraavasta vuoden mittaisesta valvonta-ajasta. Yhdistelmärangaistus voidaan tuomita vakavan rikoksen uusijalle, jota on pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle.

Yhdistelmärangaistus korvaa vankeusrangaistuksen, joka suoritetaan kokonaisuudessaan vankilassa. Yhdistelmärangaistuksen päämääränä on vähentää uusintarikollisuutta, ja siihen pakollisena kuuluva valvonta-aika mahdollistaa tuomitun asteittaisen ja hallitun siirtymisen yhteiskuntaan pitkän vankeusajan jälkeen. Nykyisin noin puolet koko rangaistusajan vankilassa suorittavat vangit vapautuvat vankilasta yhteiskuntaan täysin vailla tukea ja valvontaa.

Yhdistelmärangaistus voidaan tuomita samoista teoista, joista tähän mennessä on voitu tuomita suorittamaan koko rangaistusaika vankilassa. Niitä ovat esimerkiksi tappo, törkeä pahoinpitely, törkeä raiskaus, rikos ihmisyyttä vastaan, terroristisessa tarkoituksessa tehty rikos.

Yhdistelmärangaistukseen kuuluvan valvonta-ajan aikana vaaralliset rikoksenuusijat harjoittelevat vapaudessa oloa ja normaalia elämää valvottuina, ja he saavat tukea yhteiskuntaan sopeutumiseen. Valvonta-ajan sisältö määritellään muun muassa vangin yksilöllisen riskiarvion perusteella. Valvonta-aika on aina yksi vuosi. Rikoksen uusimisriski on suurin ensimmäisinä kuukausina vankeuden jälkeen. Ensimmäisen vapaudessa vietetyn vuoden jälkeen riski laskee. Valvonta-aika on osa tuomioita eikä siten edellytä tuomitun suostumusta.

Yhdistelmärangaistusta koskeva lainsäädäntö tuli voimaan 1 päivänä tammikuuta 2018.

4.7.2 Riskiarvioinnin tehostaminen ja ehdonalaisen vapauden valvonnan tiukentaminen

Seuraamusjärjestelmän tehostamiseksi on esitetty vakavaan väkivaltaan syyllistyneiden henkilöiden ehdonalaisen vapauden valvontaan asettamisen laajentamista. Esitys perustuu vakavan väkivallan vähentämistä pohtineen työryhmän mietintöön vuodelta 2012 (Mietintöjä ja lausuntoja 3/2012).

Uudistuksen myötä perustekomuotoisten väkivalta- ja seksuaalirikosten uusijoiden ja ensikertaa taposta tuomittujen henkilöiden todennäköisyyttä syyllistyä uuteen väkivaltarikokseen arvioitaisiin nykyistä systemaattisemmin. Edellä todetun väkivaltariskiarvioinnin kohteena olleista henkilöistä useita esitettäisiin myös määrättäväksi jäljellä olevaksi koeajaksi ehdonalaisen vapauden valvontaan.

Väkivaltariskiarvioinnin ja ehdonalaisen vapauden valvonnan käyttöalan laajentaminen edellyttää myös vankilassa toteutettavien väkivaltaiseen käyttäytymiseen vaikuttavien kuntouttavien toimintaohjelmien (OMA-ohjelma) käytön lisäämistä.

Yhtenä vaihtoehtona olisi myös mahdollista arvioida ehdonalaisen vapauden lykkäämisen käytön tehostamista.

Uudistuksen myötä perustekomuotoisten väkivalta- ja seksuaalirikosten uusijoiden ja ensikertaa taposta tuomittujen henkilöiden todennäköisyyttä syyllistyä uuteen väkivaltarikokseen arvioitaisiin nykyistä systemaattisemmin. Noin 150 henkilön väkivaltariskin arvioimisen katsotaan edellyttävän kuuden henkilötyövuoden (60 000 e/htv) lisäystä Rikosseuraamuslaitokselle, jolloin kustannukset kasvaisivat yhteensä 360 000 euroa vuodessa. Edellä todetun väkivaltariskiarvioinnin kohteena olleista henkilöistä useita esitettäisiin myös määrättäväksi ehdonalaisen vapauden valvontaan. Valvontaan asetettavien henkilöiden määrän kasvun on arvioitu edellyttävän kuuden henkilötyövuoden (47 000 e/htv) lisäystä Rikosseuraamuslaitokselle, jolloin kustannukset kasvaisivat yhteensä 280 000 euroa vuodessa. Väkivaltariskiarvioinnin ja ehdonalaisen vapauden valvonnan käyttöalan laajentaminen edellyttää myös vankilassa toteutettavien väkivaltaiseen käyttäytymiseen vaikuttavien kuntouttavien toimintaohjelmien käytön lisäämistä. Tämä edellyttäisi kolmen henkilötyövuoden (47 000 e/htv) lisäystä viidessä suljetussa vankilassa, jolloin kustannukset nousisivat yhteensä 700 000 euroa vuodessa. Ehdonalaista vapauttamista koskevan uudistuksen kokonaiskustannuksiksi on näin arvioitu yhteensä noin 1 340 000 euroa vuodessa.

4.7.3 Ehdollisen vankeuden tehostaminen valvonnalla ja yhdyskuntapalvelulla

Ehdollisen vankeuden tehostamista pohtinut oikeusministeriön työryhmä on valmistellut ehdotusta, jonka mukaan ehdollisen vankeuden oheisseuraamusjärjestelmää tehostettaisiin mahdollistamalla valvonnan tuomitseminen myös muille kuin nuorille rikoksentekijöille ja nostamalla ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena tuomittavissa olevan yhdyskuntapalvelun enimmäistuntimäärä 90 tunnista 120 tuntiin.

. Ehdotetut toimenpiteet lisäävät ehdollisen vankeusrangaistuksen vaikuttavuutta ja tuntuvuutta. Lisäksi ne vähentävät ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välistä korkeahkoksi koettua kynnystä.

Seuraamusjärjestelmän kehittäminen yhdyskuntaseuraamusten keinoin vastaa Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksessa eurooppalaisista säännöistä yhdyskuntaseuraamuksista ja toimenpiteistä (Recommendation CM/Rec (2017) 3 on the European Rules on community sanctions and measures) esitettyä. Se on myös yhteensopiva oikeustajututkimuksessa esiin tulevien kansalaisnäkemysten kanssa.

Toimenpiteiden vuosikustannuksiksi on arvioitu noin 3,2 miljoonaa euroa. Arvioidut kustannukset kohdistuvat osin myös sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalle.

4.7.4 Väkivaltarikoksiin syyllistyneiden kuntoutus

Viranomaisten tehtävänä on edistää rikoksiin syyllistyneiden ja rangaistukseen tuomittujen sijoittumista yhteiskuntaan rangaistuksen suorittamisen jälkeen, sekä tukea sellaisia taitoja ja ominaisuuksia, jotka ehkäisevät rikoksiin syyllistymistä jatkossa. Rikosseuraamusalalla on käytössä Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA), jonka avulla kehitetään kykyä tunnistaa ja kontrolloida omaa väkivaltaista käyttäytymistä sekä suuttumuksenhallintaohjelma SUHA henkilöille, jotka kokevat vaikeuksia suuttumuksen tai vihan tunteen hallinnassa ja joilla hallinnan menettäminen johtaa aggressiiviseen käyttäytymiseen.

Väkivaltarikosten uusimisen ehkäisyn kannalta olisi tärkeää lisätä vastaavanlaista ohjelmamuotoista toimintaa kuin rikosseuraamusalalla myös niille, jotka ovat syyllistyneet rikoksiin, mutta eivät päädy vankilaan. Erityisen tärkeää tämä olisi nuorille. Ohjelmien avulla voidaan myös tukea rikoksettomaan elämään siirtymistä ja jatkaa rangaistusten täytäntöönpanon aikana aloitettua työtä rangaistuksen suorittamisen jälkeen. Ohjelmia voidaan käyttää ehdollisen vankeusrangaistuksen tehosteena, osana valvontarangaistuksen, yhdyskuntapalvelun tai valvotun koevapauden toimeenpanoa tai osana ehdonalaisen vapauden valvontaa.

Tällä hetkellä ongelmana on, että palveluja tuottavat järjestöt hankerahoituksella ja niiden tarjonta on niukkaa, vain muutamille paikkakunnille sijoittunutta. Väkivaltarikollisille tarkoitettuja Aggredi-ohjelmia on käytössä Helsingissä, Kuopiossa ja Oulussa. *Valtakunnallisen kattavuuden takaamisessa ohjelmia pitäisi tarjota väestömääriltään suurimmissa maakunnissa.*

Yhden ohjelman toteuttaminen arvioitu vuosibudjetti on 150 000 euroa (kattaen kahden työntekijän henkilökulut ja toimintamäärärahat). Vuosibudjetti 10 ohjelmalle on 1,5 miljoonaa euroa.

Väkivaltarikoksille suunnattujen Aggredi-tyyppisten ohjelmien lisäksi tarvitaan kehittämistyötä ja valtakunnalliset standardit lähisuhdeväkivallan tekijöille tarkoitettuun työhön sekä tunne- ja turvataitokasvatusta kouluissa kaikille kansalaisille ja erityispanostusta oireileville ja lapsille ja nuorille, joilla on erityisiä vaikeuksia hallita tunteitaan.

VÄKIVALTARIKOKSET: MAHDOLLISIA TOIMENPITEITÄ

- pannaan täytäntöön yhdistelmärangaistusta koskeva lainsäädäntö
- tiukennetaan ehdonalaisen vapauden valvontaa (riskiarvioinnin tehostaminen mm. vakavien väkivalta- ja seksuaalirikosten uusijoilla sekä tiukennettu valvonta; 1,34 milj. e)
- tehostetaan ehdollista vankeutta valvonnalla ja yhdyskuntapalvelulla (3,2 milj. e, kustannukset kohdistuvat osin STM:n hallinnonalalle)
- kehitetään ja lisätään väkivaltarikollisille tarkoitettua Aggredi-tyyppistä ohjelmaa valtakunnallisesti (1,5 milj. e; STM, maakunnat)

5 Talousrikokset

Talousrikoksilla tarkoitetaan erilaisia taloudellisessa toiminnassa esiintyviä rikollisuuden muotoja. Talousrikoksiin luetaan erityisesti sellaiset taloudellisessa toiminnassa tehdyt rikokset, joissa on kysymys toimintaan liittyvien olennaisten velvollisuuksien rikkomisesta oikeudettoman taloudellisen hyödyn saamiseksi.

Talousrikosten ydinalueelle sijoittuvia, oikeuskäytännössä usein käsiteltäviä talousrikoksia ovat erityisesti kirjanpitorikokset, verorikokset ja velallisen rikokset. Talousrikoksina voidaan pitää myös muita elinkeinorikoksia kuin kirjanpitorikoksia, esimerkiksi yksityisen sektorin lahjusrikoksia samoin kuin salakuljetus- ja säännöstelyrikoksia, teollisoikeusrikoksia ja arvopaperimarkkinarikoksia samoin kuin petosrikoksia ja luottamusaseman väärinkäyttörikoksia sekä osakeyhtiölain 16 luvussa säänneltyjä osakeyhtiörikoksia. Muun muassa järjestäytyneen rikollisuuden toiminnassa taloudellisen hyödyn saamiseksi tehtäviin rikoksiin kuuluvat rahanpesurikokset. Ihmisten elinehtoihin laajemmin liittyvät esimerkiksi taloudellisen hyödyn saavuttamiseksi tehtävät ympäristörikokset.

Eräitä talouselämän väärinkäytöksiä kuten kartellien muodostamista sanktioidaan hallinnollisessa järjestyksessä. Eräillä alueilla kuten arvopaperimarkkinoilla ja verotuksessa väärinkäytöksiä sanktioidaan puolestaan yhtäältä rikosoikeudessa ja toisaalta hallinto-oikeudellisesti.

Merkittävä taloudellinen toiminta tapahtuu usein yhtiömuodossa, ja yhtiöt muodostavatkin usein talousrikoksen olennaisen toimintaympäristön. Talousrikokset saattavat koskea pitkiä ajanjaksoja ja niihin voi liittyä mutkikkaita järjestelyjä. Talousrikoksia koskevat juttukokonaisuudet voivat olla laajoja ja niihin liittyy usein laaja asiakirjakirjamateriaali. Talousrikoksissa syyttäminen ja tuomitseminen vaativat hyvää taloudellisen toiminnan ja sitä koskevan laajan normiston tuntemusta. Talousrikosten tutkinnan ja käsittelyn vaativuus merkitsevät usein pitkähköjä käsittelyaikoja ja huomattavia kustannuksia. Pisimmät käsittelyajat ovat törkeissä talousrikoksissa.

Taloudellinen toiminta on usein luonteeltaan rajat ylittävää. Talousrikos, jolla on kansainvälisiä liityntöjä, asettaa tutkinta-, syyttämis- ja tuomitsemistoiminnalle monessa suhteessa korkeampia vaatimuksia kuin puhtaasti kotimaiset vastaavat rikokset.

Käytännössä keskeisimpien talousrikosten eli kirjanpitorikosten, verorikosten ja velallisen rikosten ilmitulo liittyy olennaisesti viranomaisten tarkastustoimien kuten verotarkastusten määrään ja kohdentamiseen. Tarkastustoiminnan perusteella tehdyt rikosilmoitukset painottuvat vakaviin tapauksiin, mikä näkyy myös tuomiotilastoissa rikosten jakautumisessa perusmuotoisiin, törkeisiin ja lieviin tekomuotoihin. Veropetoksissa, lievissä veropetoksissa ja verorikkomuksissa merkittävää on lisäksi se, että henkilölle voidaan tämänkaltaisissa teoissa määrätä veron- tai tullinkorotus, jolloin asiaa ei käsitellä rikosoikeudellisessa järjestelmässä.

Talousrikokset ovat kuuluneet rikollisuutta koskevien julkisen vallan toimenpiteiden painopistealueelle jo ainakin 1990-luvulta lähtien. Tämä on koskenut muun muassa rikosprosessiketjun toiminnan tehostamista sekä taloudellisen hyödyn etsimistä ja poisottamista. Talousrikoksia koskevat lukuisat julkisen vallan toimet ovat koskeneet niin rikos- kuin muutakin lainsäädäntöä samoin kuin talousrikollisuuden torjuntaan ja rikosvastuun toteuttamiseen liittyviä käytännön tehostamistoimia, koulutusta, viranomaisyhteistyötä, viranomaisten välisiä yhteistyö- ja koordinaatioelimiä sekä ohjeistusta ja strategioita. Esimerkiksi talousrikosasioiden pitkiin käsittelyaikoihin kohdistuva arviointi ja toimenpiteet ovat merkittävä osa tällaisia tehostamistoimenpiteitä. Nyttemmin talousrikoksia koskevaa näkökulmaa on aiempaa voimakkaammin laajennettu myös harmaaseen talouteen, joka on talousrikollisuutta väljempi ja laajempi käsite ja kokonaisuus.

Monet kansainväliset sopimukset koskevat taloudellista rikollisuutta, esimerkiksi korruption torjuntaa, ja useissa Euroopan unionin instrumenteissa on taloudellista rikollisuutta koskevia määräyksiä. Ajankohtainen esimerkki tästä on jäljempänä tarkasteltava direktiivi Euroopan unionin taloudellisiin etuihin kohdistuvien petosten torjunnasta rikosoikeudellisin keinoin (nk. unionipetosdirektiivi, 2017/1371), jonka kansallista täytäntöönpanoa valmistelemaan oikeusministeriö on äskettäin asettanut työryhmän.

5.1 Tarkastelun lähtökohtia

Rikoslain 6 luvun 4 §:n rangaistuksen mittaamista koskevan yleisperiaatteen mukaan ”[r]angaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen”. Vastaavasti Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2012/C 326/02) laillisuusperiaatetta ja rikoksista määrättävien rangaistusten oikea-

suhteisuuden periaatetta koskevan 49 artiklan 3 kohdan mukaan ”[r]angaistus ei saa olla epäsuhteessa rikoksen vakavuuteen.”

Juha Sipilän strategisen hallitusohjelman (valtioneuvoston kanslia; hallituksen julkaisusarja 10/2015) sivulla 36 todetaan, että ”Suomessa oikeusturva toteutuu tehokkaasti ja rangaistukset vastaavat yleistä oikeustajua”. Ohjelman sivulla 37 puolestaan todetaan, että ”[v]armistetaan, että rikoksista annettavat rangaistukset ovat oikeudenmukaisessa suhteessa teon moitittavuuteen”.

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä 28.4.2016 kansalliseksi harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan strategiaksi 2016—2020 todetaan sivulla 7, että ”[a]rvioidaan talousrikosten rangaistusasteikkoja hallitusohjelmaa toteuttavan oikeustajututkimuksen valmistuttua”.

Seuraavassa tarkastellaan lähemmin käytännössä keskeisimpien talousrikosten törkeiden tekomuotojen rangaistuskäytäntöä. Näitä rikoksia ovat talousrikosten ydinalueeseen kuuluvat törkeä veropetos, törkeä kirjanpitorikos ja törkeä velallisen epärehellisyys. Lisäksi tarkastelussa ovat mukana muun muassa järjestäytyneeseen rikollisuuden toimintaan liittyvän rahanpesun törkeä tekomuoto ja oikeudetonta taloudellista hyötymistä koskevan perinteisen perusrikoksen, petoksen, törkeä tekomuoto.

Analyysissa keskitytään törkeisiin tekomuotoihin, koska talousrikoksia koskeva julkinen keskustelu koskee ennen kaikkea näiden rangaistuksia. Muun muassa eduskunnan tarkastusvaliokunta on edellyttänyt, että hallitus ryhtyy toimenpiteisiin törkeiden veropetosten ja muiden törkeiden talousrikosten enimmäisrangaistuksen koventamiseksi (EK 42/2010 vp). Lievempien tekomuotojen osalta on huomattava myös Oikeudenhoidon uudistamisohjelman (2013—2025) linjaukset, joiden mukaan hallinnollisten seuraamusten käyttöalaa laajennetaan.

Tarkastelussa on hyödynnetty Tilastokeskuksen syytettyjä, tuomittuja ja rangaistuksia koskevia tilastotietoja sekä muita relevantteja lähteitä kuten Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin (Krimo) rikollisuustilannetta ja seuraamusjärjestelmää koskevia vuosijulkaisuja sekä jossain määrin korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuja.

Jos henkilö on syyllistynyt useaan rikokseen ja hänet on näin ollen tuomittu yhteiseen rangaistukseen, tuomiosta ilmenevät syyksiluetut rikokset ja tuomittu yhteinen rangaistus. Rangaistukset tilastoidaan lähtökohtaisesti päärikoksen eli ankarimmin rangaistavan teon perusteella. Mediaanirangaistuksella tarkoitetaan sellaista rangaistusta, jonka alapuolelle (lievempinä) ja yläpuolelle (ankarampina) sijoittuu yhtä monta tuomiota. Rangaistuksen yläkvartiililla tarkoitetaan puolestaan sellaista rangaistusta, jota lievempiä rangaistuksista on ollut 75 % ja ankarampia 25 %.

5.2 Törkeä veropetos

RIKOSLAIN 29 LUKU 1 § — VEROPETOS

Joka

1) antamalla viranomaiselle verotusta varten väärän tiedon veron määräämiseen vaikuttavasta seikasta,

2) salaamalla verotusta varten annetussa ilmoituksessa veron määräämiseen vaikuttavan seikan,

3) veron välttämistarkoituksessa laiminlyömällä verotusta varten säädetyn velvollisuuden, jolla on merkitystä veron määräämiselle, tai

4) muuten petollisesti,

aiheuttaa tai yrittää aiheuttaa veron määräämättä jättämisen tai sen määräämisen liian alhaiseksi taikka veron aiheettoman palauttamisen, on tuomittava *veropetoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

RIKOSLAIN 29 LUKU 2 § — TÖRKEÄ VEROPETOS

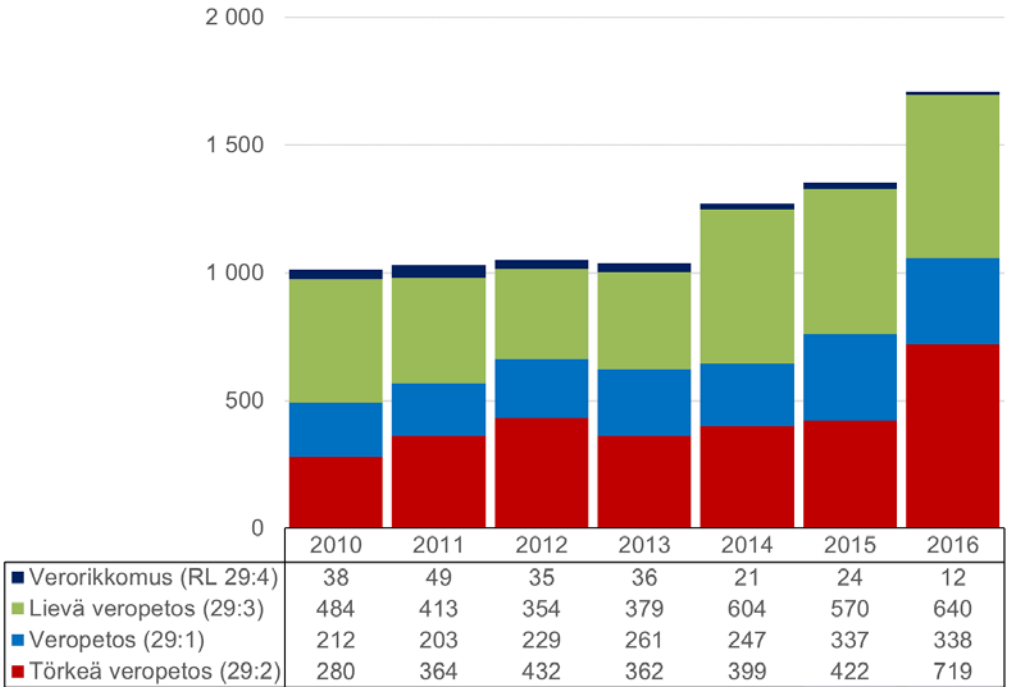
Jos veropetoksessa

1) tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä tai

2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti

ja veropetos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä veropetoksesta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Verorikoksia koskevilla rangaistussäännöksillä pyritään suojaamaan veronsaajan eli esimerkiksi valtion oikeutta verotulojen saamiseen ja näin yhteiskunnan taloudellisen toimintakyvyn perustaa. Törkeästä veropetoksesta (rikoslain 29 luvun 2 §) on rangaistusuhaksi säädetty vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Verorikkomus (RL 29:4)	38	49	35	36	21	24	12
Lievä veropetos (29:3)	484	413	354	379	604	570	640
Veropetos (29:1)	212	203	229	261	247	337	338
Törkeä veropetos (29:2)	280	364	432	362	399	422	719

Kuva 6. Poliisin tietoon tulleet veropetokset 2010—2016 (Tilastokeskus)

Esitutkintaviranomaisten tietoon tuli vuonna 2016 yhteensä 1 709 veropetosta ja -rikkomusta. Törkeitä veropetoksia näistä oli 719. Törkeiden veropetosten määrä kasvoi vuonna 2016 voimakkaasti edelliseen vuoteen verratuna (ks. kuva 6). (Tilastokeskus.)

Ilmi tulleiden verorikosten määrä riippuu voimakkaasti viranomaisvalvonnan laajuudesta ja suuntaamisesta. Pääosa rikoksista tulee poliisin tietoon Verohallinnon tekemien rikosilmoitusten perusteella. Viime vuosien kasvu selittyy ennen kaikkea veroviranomaisten aiempaa aktiivisemmalla tarkastustoiminnalla ja tarkastuskohteiden valinnalla. Vuosina 2014—2016 tehtiin selvästi enemmän verotarkastuksia ja harmaan talouden tarkastuksia kuin aiempina vuosina. Törkeiden veropetosten suhteellinen osuus on kasvanut, koska tarkastustoiminta on painottunut vakavaan talousrikollisuuteen. (Rikollisuustilanne 2016, s. 139—141.)

Vuonna 2016 törkeä veropetos syyksiluettiin yleisissä alioikeuksissa 347 kertaa. Törkeästä veropetoksesta tuomittiin päärikoksena, eli törkeän veropetoksen muodostaessa rikoskokonaisuuden vakavimman rikoksen, 77 tapauksessa.

Näistä 77 tapauksesta kaikissa henkilö tuomittiin määräaikaiseen vankeusrangaistukseen. Määräaikaisista vankeusrangaistuksista 71 oli ehdollisia ja 5 ehdottomia, ja

yhdessä ehdottoman vankeuden sijaan oli tuomittu yhdyskuntapalvelua. Ehdollisista vankeusrangaistuksista kaikki tuomittiin ilman oheissakkoa tai -yhdyskuntapalvelua.

Kaikkien törkeästä veropetoksesta päärikoksena tuomittujen vankeusrangaistusten (n=77) mediaanipituus oli 8,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten (n=5) mediaanipituus oli 13,0 kuukautta. Kaikkien törkeästä veropetoksesta tuomittujen vankeusrangaistusten yläkvartiili oli 11,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten yläkvartiili 27,0 kuukautta.

5.3 Törkeä kirjanpitorikos

RIKOSLAIN 30 LUKU 9 § — KIRJANPITORIKOS

Jos kirjanpitovelvollinen, tämän edustaja, kirjanpitovelvollisessa oikeushenkilössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä tai se, jonka tehtäväksi kirjanpito on toimeksiannolla uskottu,

1) laiminlyö liiketapahtumien kirjaamista tai tilinpäätöksen laatimista vastoin kirjanpitolainsäädännön mukaisia velvollisuuksia,

2) merkitsee kirjanpitoon vääriä tai harhaanjohtavia tietoja taikka

3) hävittää, kätkee tai vahingoittaa kirjanpitoaineistoa

ja siten vaikeuttaa oikean ja riittävän kuvan saamista kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta tai taloudellisesta asemasta, hänet on tuomittava *kirjanpitorikoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

RIKOSLAIN 30 LUKU 9 A § — TÖRKEÄ KIRJANPITORIKOS

Jos kirjanpitorikoksessa

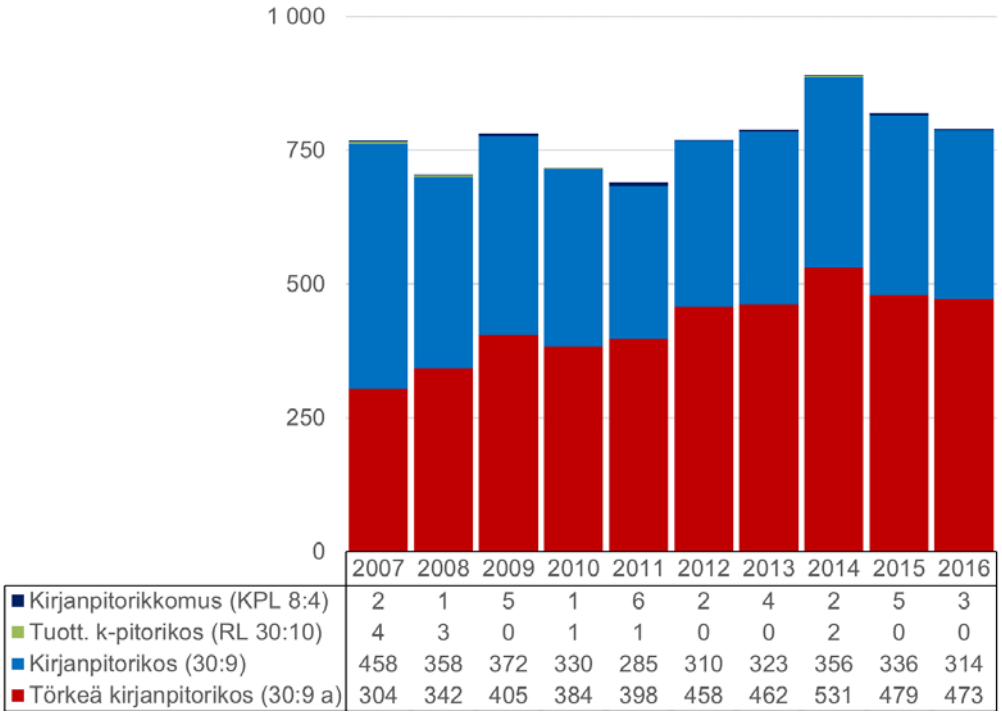
1) liiketapahtumien kirjaaminen tai tilinpäätöksen laatiminen laiminlyödään kokonaan tai olennaisilta osiltaan,

2) väärien tai harhaanjohtavien tietojen määrä on huomattavan suuri, ne koskevat suuria summia tai ne perustuvat sisällöltään vääriin tositteisiin taikka

3) kirjanpito hävitetään tai kätketään kokonaan tai olennaisilta osiltaan taikka sitä vahingoitetaan olennaisilta osiltaan

ja kirjanpitorikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä kirjanpitorikoksesta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Kirjanpitorikoksia koskevilla rangaistussäännöksillä pyritään suojaamaan kirjanpidon oikeellisuutta, sillä kirjanpito on taloudellisen toiminnan dokumentoinnin keskeinen väline. Kirjanpitorikokset ovat yleensä väline muiden taloudellisessa toiminnan tehtyjen rikosten kuten verorikosten tai velallisen rikosten peittämiseen.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kirjanpitorikkomus (KPL 8:4)	2	1	5	1	6	2	4	2	5	3
Tuott. k-pitorikos (RL 30:10)	4	3	0	1	1	0	0	2	0	0
Kirjanpitorikos (30:9)	458	358	372	330	285	310	323	356	336	314
Törkeä kirjanpitorikos (30:9 a)	304	342	405	384	398	458	462	531	479	473

Kuva 7. Poliisin tietoon tulleet kirjanpitorikokset 2007—2016 (Tilastokeskus)

Poliisin tietoon tulleiden kirjanpitorikosten määrä on viime vuosina pysynyt vakaana, noin 800 rikoksessa vuosittain (ks. kuva 7). Ilmi tulleiden rikosten määrä on yhteydessä viranomaisten valvontatoimintaan, koska huomattava osa rikoksista tulee ilmi verotarkastuksissa. (Rikollisuustilanne 2016, s. 141.)

Törkeästä kirjanpitorikoksesta (rikoslain 30 luvun 9 a §) on rangaistusuhaksi säädetty vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta.

Vuonna 2016 törkeä kirjanpitorikos syyksiluettiin yleisissä alioikeuksissa 488 kertaa. Törkeästä kirjanpitorikoksesta tuomittiin päärikoksena, eli törkeän kirjanpitorikoksen muodostaessa rikoskokonaisuuden vakavimman rikoksen, 395 tapauksessa.

Näistä 395 tapauksesta 392:ssa henkilö tuomittiin määräaikaiseen vankeusrangaistukseen. Määräaikaisista vankeusrangaistuksista 327 oli ehdollisia, 57 ehdottomia,

kahdeksassa oli tuomittu ehdottoman vankeuden sijaan yhdyskuntapalvelua, kahdessa tapauksessa oli tuomittu sakkoa ja yhdessä jätetty rangaistukseen tuomitsematta.

Mainituista 327 ehdollisesta vankeusrangaistuksesta 291 oli ehdollisia vankeusrangaistuksia sellaisenaan, ja 8 oheisrangaistuksena tuomitulla sakolla ja 28 oheisrangaistuksena tuomitulla yhdyskuntapalvelulla tehostettuja.

Kaikkien törkeästä kirjanpitorikoksesta päärikoksena tuomittujen vankeusrangaistusten (n=392) mediaanipituus oli 10,0 ja ehdottomien vankeusrangaistusten (n=57) mediaanipituus 24,0 kuukautta. Kaikkien törkeästä kirjanpitorikoksesta tuomittujen vankeusrangaistusten yläkvartiili oli 15,0 ja ehdottomien vankeusrangaistusten yläkvartiili 29,0 kuukautta.

5.4 Törkeä rahanpesu

RIKOSLAIN 32 LUKU 6 § — RAHANPESU

Joka

1) ottaa vastaan, käyttää, muuntaa, luovuttaa, siirtää, välittää tai pitää hallussaan rikoksella hankittua omaisuutta, rikoksen tuottamaa hyötyä tai näiden tilalle tullutta omaisuutta hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä tai peittääkseen tai häivyttääkseen hyödyn tai omaisuuden laittoman alkuperän tai avustaakseen rikoksentekijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset taikka

2) peittää tai häivyttää rikoksella hankitun omaisuuden, rikoksen tuottaman hyödyn taikka näiden tilalle tulleen omaisuuden todellisen luonteen, alkuperän, sijainnin tai siihen kohdistuvat määräämistoimet tai oikeudet taikka avustaa toista tällaisessa peittämisessä tai häivyttämisessä,

on tuomittava *rahanpesusta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

RIKOSLAIN 32 LUKU 7 § — TÖRKEÄ RAHANPESU

Jos rahanpesussa

1) rikoksen kautta saatu omaisuus on ollut erittäin arvokas tai

2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti,

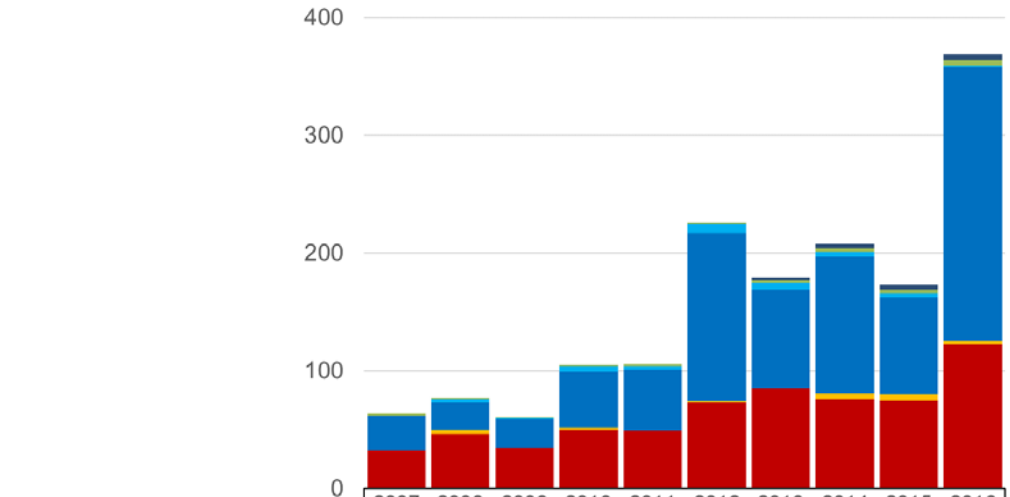
ja rahanpesu on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä rahanpesusta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi

vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Rahanpesu on perinteisiä kätkemisrikoksia muistuttava rikos, jossa erityisesti omaisuus-, varallisuus ja talousrikostunnusmerkistöjen tarjoamaa rikosoikeudellista suojaa täydennetään säätämällä rangaistavaksi myös rikoksella saatuun omaisuuteen kohdistuvat hyödyn tai omaisuuden laitonta saantotapaa koskevat peittelytoimet.

Törkeästä rahanpesusta (rikoslain 32 luvun 7 §) on säädetty poikkeuksellisesti enimmäisrangaistukseksi kuusi vuotta vankeutta. Rangaistusasteikko on näin vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta. Tämä noudattaa omaksuttua linjaa, jonka mukaan rahanpesua koskevien rangaistussäännösten asteikot ovat perinteisten kätkemisrikosten asteikkoja ankarampia.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Rahanpesurikkomus (RL 32:10)	0	0	0	0	0	0	2	4	4	5
Tuottamuksellinen rahanpesu (32:9)	2	1	1	1	2	1	2	3	3	5
Rahanpesun yritys (32:6.2)	0	3	1	5	3	8	6	4	4	1
Rahanpesu (32:6)	30	23	24	47	52	143	84	116	82	233
Salahanke törk. r-pesun tek. (32:8)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Törkeän rahanpesun yritys (32:7.2)	0	4	0	2	0	1	0	5	5	2
Törkeä rahanpesu (32:7)	32	46	35	50	49	73	85	76	75	123

Kuva 8. Poliisin tietoon tulleet rahanpesurikokset 2007—2016 (Tilastokeskus)

Poliisin tietoon tulleiden rahanpesurikosten määrä on vaihdellut voimakkaasti viime vuosina. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin Rikollisuustilanne 2016 -

katsauksesta ilmenee, että muutosten taustatekijänä ovat muun muassa Rahanpesun selvittelykeskuksen tilastointitapojen muutokset ja muuttuneet ilmoituskäytännöt.

Vuonna 2016 törkeä rahanpesu syyksiluettiin yleisissä alioikeuksissa 39 kertaa. Törkeästä rahanpesusta tuomittiin päärikosperusteisesti, eli törkeän rahanpesun muodostaessa rikoskokonaisuuden vakavimman rikoksen, 38 kertaa.

Näistä 38 tapauksesta 37:ssä henkilö tuomittiin määräaikaiseen vankeusrangaistukseen, yhdessä tapauksessa aikaisempaa rangaistusta pidettiin rikoslain 7 luvun nk. kohtuullistamissäännösten perusteella riittävänä rangaistuksena. Määräaikaisista vankeusrangaistuksista 32 oli ehdollisia, 3 ehdottomia ja 2 tapauksessa tuomittiin ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan yhdyskuntapalvelua. Kaikki 32 ehdollista vankeusrangaistusta tuomittiin sellaisenaan eli ilman oheisrangaistuksia.

Kaikkien törkeästä rahanpesusta päärikoksena tuomittujen vankeusrangaistusten mediaanipituus oli 6,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten mediaanipituus 4,0 kuukautta. Kaikkien törkeästä rahanpesusta tuomittujen vankeusrangaistusten yläkvartiili oli 9,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten yläkvartiili oli 26,0 kuukautta.

5.5 Törkeä petos

RIKOSLAIN 36 LUKU 1 § — PETOS

Joka, hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä taikka toista vahingoittaakseen, erehdyttämällä tai erehdystä hyväksi käyttämällä saa toisen tekemään tai jättämään tekemättä jotakin ja siten aiheuttaa taloudellista vahinkoa erehtyneelle tai sille, jonka eduista tällä on ollut mahdollisuus määrätä, on tuomittava *petoksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Petoksesta tuomitaan myös se, joka 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa dataa syöttämällä, muuttamalla, tuhoamalla tai poistamalla taikka tietojärjestelmän toimintaan muuten puuttumalla saa aikaan tietojenkäsittelyn lopputuloksen vääristymisen ja siten aiheuttaa toiselle taloudellista vahinkoa.

Yritys on rangaistava.

RIKOSLAIN 36 LUKU 2 § — TÖRKEÄ PETOS

Jos petoksessa

1) tavoitellaan huomattavaa hyötyä,

2) aiheutetaan huomattavaa tai erityisen tuntuvaa vahinkoa,

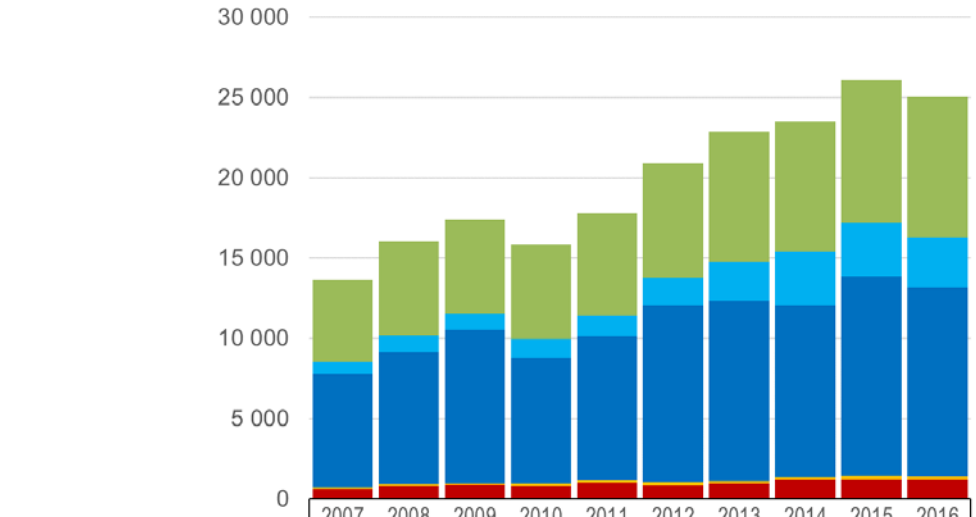
3) rikos tehdään käyttämällä hyväksi vastuulliseen asemaan perustuvaa erityistä luottamusta tai

4) rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen erityistä heikkoutta tai muuta turvatonta tilaa

ja petos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä petoksesta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Petos on asianmukaista vaihdantaa suojaava perinteinen rangaistussäännös. Törkeästä petoksesta (rikoslain 36 luvun 2 §) on rangaistukseksi säädetty vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Lievä petos (RL 36:3)	5 072	5 849	5 857	5 884	6 401	7 162	8 049	8 110	8 892	8 805
Petoksen yritys (36:1.3)	775	1 052	1 043	1 187	1 257	1 728	2 449	3 323	3 333	3 104
Petos (36:1)	7 082	8 198	9 529	7 832	8 987	11 004	11 237	10 731	12 408	11 734
Törkeän petoksen yritys (36:2.2)	84	138	112	155	128	195	141	151	242	209
Törkeä petos (36:2)	619	815	873	802	1 021	857	959	1 200	1 216	1 213

Kuva 9. Poliisin tietoon tulleet petosrikokset 2007—2016 (Tilastokeskus)

Vuonna 2016 poliisin tietoon tuli 25 065 rikoslain 36 luvun 1—3 §:ssä tarkoitettua petosrikosta. Petosrikokset ovat 2000-luvulla lisääntyneet selvästi (ks. kuva 9). Kehitys on päinvastainen kuin muussa omaisuusrikollisuudessa, joka puolestaan on vähentynyt. Kasvun eräänä syynä on verkkoasioinnin laajentuminen ja sen myötä verk-

kokauppaan liittyvien huijausten ja verkkourkinnan yleistyminen. (Ks. Rikollisuustilanne 2016, s. 124.)

Vuonna 2016 törkeä petos syyksiluettiin yleisissä alioikeuksissa 447 kertaa. Törkeästä petoksesta tuomittiin päärikosperusteisesti, eli törkeän petoksen muodostaessa rikoskokonaisuuden vakavimman rikoksen, 316 kertaa.

Näistä 316 tapauksesta 313:ssa henkilö tuomittiin määräaikaiseen vankeusrangaistukseen ja kolmessa katsottiin aikaisempi rangaistus rikoslain 7 luvun kohtuullistamissäännösten perusteella riittäväksi seuraamukseksi. Määräaikaisista vankeusrangaistuksista 227 oli ehdollisia, 71 ehdottomia ja 15 tapauksessa tuomittiin ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan yhdyskuntapalvelua.

227 ehdollisesta vankeusrangaistuksesta 207 oli ehdollisia rangaistuksia sellaisenaan, 7 tapauksessa tuomittiin ehdollisen vankeuden ohella sakko ja 13 tapauksessa yhdyskuntapalvelu.

Kaikkien törkeästä petoksesta päärikoksena tuomittujen vankeusrangaistusten mediaanipituus oli 8,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten mediaanipituus 12,0 kuukautta. Kaikkien törkeästä petoksesta tuomittujen vankeusrangaistusten yläkvartiili oli 12,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten yläkvartiili oli 22,0 kuukautta.

5.6 Törkeä velallisen epärehellisyys

RIKOSLAIN 39 LUKU 1 § — VELALLISEN EPÄREHELLISYYS

Velallinen, joka

1) hävittää omaisuuttaan,

2) ilman hyväksyttävää syytä lahjoittaa tai muuten luovuttaa omaisuuttaan,

3) siirtää omaisuuttaan ulkomaille saattaakseen sen velkojiensa ulottumattomiin taikka

4) lisää perusteettomasti velvoitteitaan

ja siten aiheuttaa maksukyvyttömäksi tulemisensa tai oleellisesti pahentaa maksukyvyttömyyttään, on tuomittava *velallisen epärehellisyydestä* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

RIKOSLAIN 39 LUKU 1 A § — TÖRKEÄ VELALLISEN EPÄREHELLISYYS

Jos velallisen epärehellisyydessä

1) tavoitellaan huomattavaa hyötyä,

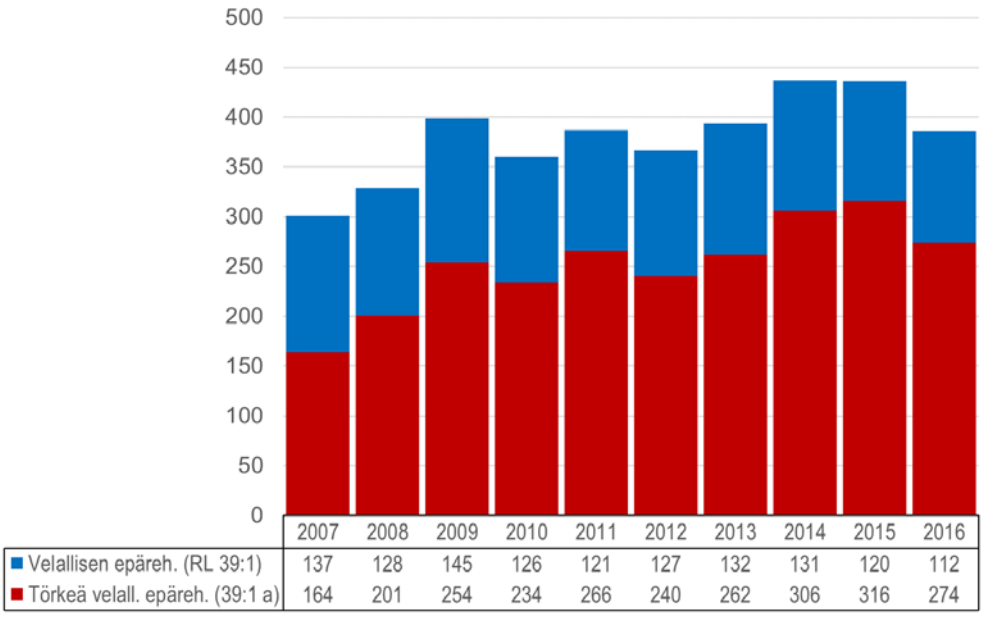
2) aiheutetaan huomattavaa tai erityisen tuntuvaa vahinkoa velkojille tai

3) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti

ja velallisen epärehellisyys on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä velallisen epärehellisyydestä* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Velallisen epärehellisyyttä koskevilla säännöksillä suojellaan taloudellisen toiminnan asianmukaisuutta ja velkojien asemaa velallisen sitä loukkaavia väärinkäytöksiä vastaan.

Törkeästä velallisen epärehellisyydestä (rikoslain 39 luvun 1 a §) on rangaistukseksi säädetty vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Velallisen epäreh. (RL 39:1)	137	128	145	126	121	127	132	131	120	112
Törkeä velall. epäreh. (39:1 a)	164	201	254	234	266	240	262	306	316	274

Kuva 10. Poliisin tietoon tulleet velallisen epärehellisyydet 2007—2016 (Tilastokeskus)

Vuonna 2016 poliisin tietoon tuli 386 velallisen epärehellisyysrikosta. Velallisten rikosten määrä on viime vuosina pysynyt jokseenkin vakaana (ks. kuva 10). Määrä on yhteydessä ennen kaikkea konkurssien lukumäärään. (Ks. Rikollisuustilanne 2016, s. 141—142.)

Vuonna 2016 törkeä velallisen epärehellisyys luettiin syyksi yleisissä alioikeuksissa 254 kertaa. Törkeästä velallisen epärehellisyydestä tuomittiin päärikoksena, eli törkeän velallisen epärehellisyyden muodostaessa rikoskokonaisuuden vakavimman rikoksen, 113 kertaa.

Näistä 113 tapauksesta kaikissa henkilö tuomittiin määräaikaiseen vankeusrangaistukseen. Määräaikaisista vankeusrangaistuksista 103 oli ehdollisia, 8 ehdottomia ja kahdessa tapauksessa oli ehdottoman vankeuden sijaan tuomittu yhdyskuntapalvelua. 103 ehdollisesta vankeusrangaistuksesta 99 oli ehdollisia vankeusrangaistuksia sellaisenaan, ja yhdessä tapauksessa ehdollista vankeusrangaistusta oli tehostettu oheissakolla ja kolmessa tapauksessa yhdyskuntapalvelulla.

Kaikkien törkeästä velallisen epärehellisyydestä päärikoksena tuomittujen vankeusrangaistusten mediaanipituus oli 8,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten mediaanpituus 21,0 kuukautta. Kaikkien törkeästä velallisen epärehellisyydestä tuomittujen vankeusrangaistusten yläkvartiili oli 12,0 kuukautta ja ehdottomien vankeusrangaistusten yläkvartiili 24,5 kuukautta.

5.7 Talousrikosten oheisseuraamuksia

Talousrikoksia tehdään yleensä oikeudettoman taloudellisen hyödyn saamiseksi. Tällainen hyöty voi olla tulojen tai varallisuuden lisääntymistä taikka normaalisti syntyvien kulujen välttämistä. Talousrikoksiin liittyykin usein rikoksella saadun taloudellisen hyödyn menettämistä valtiolle eli hyötykonfiskaatiota koskeva vaatimus. Hyötykonfiskaation taustalla on ajatus siitä, että rikoksen ei tule kannattaa. Taloudellisen hyödyn menettäminen on lähtökohtaisesti rikoksen pakollinen seuraamus, ja mahdollisuudet tämän seurauksen kohtuullistamiseen ovat varsin rajalliset (rikoslain 10 luvun 10 §). Menettämisseuraamukseen tuomitaan rikoksesta hyötynyt tekijä tai osallinen tai se, jonka puolesta tai hyväksi rikos on tehty. Tällainen taho voi olla myös oikeushenkilö.

Rikoksiin, joista on enimmäisrangaistukseksi säädetty vähintään neljä vuotta vankeutta, kuten tässä tarkastelluissa törkeissä talousrikoksissa, ja eräisiin muihin tyypillisesti taloudellista hyötyä tuottaviin rikoksiin, liittyy lisäksi mahdollisuus rikoslain 10 luvun 3 §:ssä säädettyyn laajennettuun hyödyn konfiskaatioon. Laajennetussa hyödyn kon-

fiskaatiossa voidaan tuomita menetetyksi muukin rikollisesta toiminnasta peräisin oleva omaisuus kuin se, jota jutun rangaistusvaatimus tarkoittaa.

Hyötykonfiskaatiota koskevaa sääntelyä on tarkistettu hiljattain (356/2016).

Taloudelliseen rikokseen voi liittyä turvaamistoimiluonteinen liiketoimintakielto. Liiketoimintakiellon käyttö oli takavuosina melko vähäistä, mutta nykyään sen vaatiminen liiketoiminnassa tehtyä rikosta koskevassa rikosprosessissa on selvästi tavallisempaa kuin aiemmin. Liiketoimintakieltoa koskevaa sääntelyä on vastikään uudistettu siten, että valvontaviranomaisille annettiin oikeus pyytää liiketoimintakiellon edellytysten tutkimista (HE 269/2016 vp).

Koska nämä rikoksen seuraamukset vaikuttavat rikoksen seuraamuskokonaisuuden tuntuvuuteen, ne voidaan poikkeustilanteissa nk. sanktiokumulaation välttämiseksi ottaa talousrikosten rangaistuksen määräämisessä huomioon rikoslain 6 luvun 7 §:ssä lähemmin rajatuin edellytyksin.

5.8 Arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja

Tarkasteltujen talousrikosten törkeiden tekomuotojen syyksiluetut lukumäärät ovat melko lailla samaa luokkaa siten, että vuonna 2016 tuomioistuimessa syyksiluettujen rikosten määrät törkeässä veropetoksessa, törkeässä kirjanpitorikoksessa, törkeässä petoksessa ja törkeässä velallisen epärehellisyydessä olivat 254:n ja 488:n välillä. Myös päärikosperusteinen tuomioiden määrä oli vastaavasti melko yhtenäinen suhteessa syyksiluettujen rikosten määrään, lukuun ottamatta törkeää veropetosta, jossa päärikosperusteinen tuomioiden määrä oli vain 77 mutta syyksiluettujen rikosten määrä 347. Törkeää veropetosta koskevissa juttukokonaisuuksissa on siis usein kysymys yhtä useammasta törkeästä veropetoksesta (tai törkeitä veropetoksia on suhteellisesti enemmän rikoskokonaisuuksissa, joissa päärikos on muu kuin törkeä veropetos). Tämäntyyppiset erot liittyvät osin rikosten yksiköintiin eli siihen, millä perusteilla tietyn menettelyn katsotaan toteuttavan yhden ja milloin taas useamman rikoksen edellytykset, taikka saman rikoksen edellytykset yhden tai useamman kerran. Törkeä rahanpesu erosi muista tarkastelluista törkeistä talousrikoksista siten, että syyksiluettuja rikoksia oli vain noin kymmenesosa (39) muiden rikosten määristä, ja rahanpesurikos oli lähes aina juttukokonaisuutensa päärikos.

Ottaen huomioon, että tarkastelluista törkeistä talousrikoksista vähimmäisrangaistukseksi on säädetty neljä kuukautta vankeutta, on odotettua, että erittäin suuri osa rangaistuksista on ollut määräaikaisia vankeusrangaistuksia. Poikkeustilanteita silmällä pitäen rikoslain 6 luvun 8 §:n 4 momentissa säädettyä mahdollisuutta tuomita määrä-

aikaisen vankeusrangaistuksen asemesta sakkorangaistus on hyödynnetty varsin harvoin, mikä on yhteensopivaa tämän poikkeussäännöksen tarkoituksen (ration) kanssa ja ilmentää tarkastelluista rikoksista säädetyn vähimmäisrangaistuksen asianmukaisuutta.

Vankeusrangaistuksista selvä enemmistö on tuomittu ehdollisina. Törkeissä petoksissa ja törkeissä kirjanpitorikoksissa ehdottomien vankeusrangaistusten suhteellinen osuus on selvästi suurempi kuin muissa tarkastelluissa törkeissä talousrikoksissa. Tämä voi etenkin törkeän petoksen osalta liittyä mahdolliseen aikaisempaan rikoshistoriaan. Vastaajan aikaisemmilla rikoksilla on varsin keskeinen merkitys rangaistuksen määräämisessä, erityisesti siihen liittyvissä lajivalintakysymyksissä.

Monimutkaisissa ja laajoissa talousrikoskokonaisuuksissa kokonaiskäsittelyajat rikosepäilyn ja tuomion välillä voivat muodostua pitkiksi. Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevat periaatteet huomioon ottaen tämä voidaan ottaa huomioon määräämällä jossain määrin tavanomaista lievempi rangaistus (ks. esim. KKO 2016:39 ja 2017:41). Tämäntyyppiset seikat eivät käy ilmi tilastollisessa tarkastelussa.

Päärikosperusteisten vankeusrangaistusten mediaanilla ja yläkvartiililla mitattuna näiden törkeiden talousrikosten rangaistusprofiili on varsin samankaltainen. Kaikissa vankeusrangaistuksissa vankeusrangaistusten mediaani sijoittuu 6,0 ja 10,0 kuukauden välille, kun taas vankeusrangaistusten yläkvartiili on 9,0—15,0 kuukautta. Kaikkien näistä rikoksista tuomittujen vankeusrangaistusten ankaruustaso vankeuden pituudella mitattuna on siten varsin samankaltainen.

Tarkastelluista törkeistä talousrikoksista päärikosperusteisesti tuomituissa ehdottomissa vankeusrangaistuksissa vankeusrangaistuksen mediaani on ollut 4,0—24,0 kuukautta — harvat rahanpesutapaukset pois lukien 12,0—24,0 kuukautta — ja vankeusrangaistusten yläkvartiili 22,0—29,0 kuukautta.

Rangaistustasoa koskeva peruskuva on edelleen varsin yhtenäinen, joskin hajontaa esiintyy jonkin verran enemmän kuin tarkasteltaessa näissä rikoksissa tuomittuja kaikkia vankeusrangaistuksia. Tämä liittyy osin siihen, että ehdottomien vankeusrangaistusten lukumäärät ovat törkeässä veropetoksessa, törkeässä rahanpesussa ja törkeässä velallisen epärehellisyydessä melko pieniä. Joka tapauksessa törkeimmissäkin tapauksissa ehdottomien vankeusrangaistusten yläkvartiili on 2—2,5 vuoden luokkaa, joten kyseisistä rikosten törkeistä tekomuodoista säädetyt rangaistusasteikot ovat myös enimmäisrangaistuksiltaan varsin hyvin riittävät.

Ehdollisten vankeusrangaistusten osuus kaikista tuomituista vankeusrangaistuksista kyseisissä rikoksissa on varsin suuri. Tämä on hyvin yhteensopivaa sen ehdollisen

vankeusrangaistuksen vaikuttavuutta koskevien tutkimusten perustuloksen kanssa, että noin kolmelle neljästä ehdollinen vankeusrangaistus jää lajissaan ainoaksi. Ehdollinen vankeusrangaistus, josta asianomaiselle tulee muun muassa merkintä rikosrekisteriin, on myös kustannusnäkökulmasta varsin perusteltu rangaistus.

Ehdollista vankeutta voidaan tehostaa oheisseuraamuksilla (oheisseuraamuksena tuomittava sakko ja oheisseuraamuksena tuomittava yhdyskuntapalvelu). Mahdollisuutta oheisrangaistusten käyttöön hyödynnetäänkin jonkin verran myös törkeissä talousrikoksissa.

Korkein oikeus on viime vuosina antanut useita ennakkoratkaisuja rangaistuksen määräämisestä talousrikoksissa. Näistä voidaan mainita esimerkiksi ratkaisut KKO 2011:93, 2013:92, 2013:93, 2015:52 ja 2017:41.

5.9 Yhteenveto ja mahdolliset toimenpiteet

Törkeiden talousrikosten tyyppirangaistusasteikko on rikoslaissa vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta. Tämä merkitsee, että yksittäisestäkin törkeästä talousrikoksesta on tuomittavissa enimmäisrangaistus, joka on yhtä ankara kuin tapon yrityksen keskimääräinen rangaistus.

On lisäksi varsin yleistä, että tuomiossa on yhtä useampia syyksiluettuja rikoksia. Esimerkiksi kahdesta törkeästä veropetoksesta voidaan tuomita enintään 7 vuoden yhteinen rangaistus, joka puolestaan on jo varsin lähellä taposta säädettyä vähimmäisrangaistusta (8 vuotta).

Julkaistua oikeuskäytäntöä koskevat tiedot, rangaistuskäytäntöä koskevat tilastotiedot tai oikeustajututkimuskaan eivät keskeisissä talousrikoksissa anna aihetta rangaistusasteikkojen muutoksille. Nykyiset asteikot ovat myös suhteessa siihen, että EU:n unionipetosdirektiivissä on oikeasuhtaiseksi rangaistustasoksi katsottu 4 vuoden vähin enimmäisrangaistus.

Edellä todettu ei siten viittaa yleiseen tarpeeseen tarkistaa talousrikosten rangaistusasteikkoja. Sitä vastoin voidaan tunnistaa *yksittäisiä talousrikoksia koskevia toimenpiteitä, joita käsitellään tarkemmin seuraavassa.*

Sikäli kun erityisesti oikeustajututkimuksen perusteella katsottaisiin voivan olla aihetta rangaistusten jonkinlaiseen muuttamiseen tutkimuksessa käsitellyn tyyppitapauksen kaltaisissa tapauksissa, tällainen muutos koskisi rangaistuslajin valintaa ja merkitsisi

sitä, että lajivalinnassa tulisi nykyistä selvästi enemmän hyödyntää *muita seuraamusvaihtoehtoja kuin ehdotonta vankeutta*.

Näin on mahdollista toimia jo nykyisen sääntelyn perusteella. Oikeusministeriössä on kuitenkin lisäksi valmisteilla *ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksia* koskeva lainsäädäntöhanke. Toteutuessaan tämä lainsäädäntöhanke merkitsee ehdollisen vankeuden oheisseuraamusjärjestelmän täydentämistä siten, että ehdollisen vankeusrangaistuksen vaikuttavuutta lisätään yhdyskuntaseuraamuksen keinoin. Tämä on varsin hyvin linjassa oikeustajututkimuksen sekä taloudellista rikollisuutta koskevan arvioinnin että sen tutkimuksesta muutoinkin ilmenevän preferenssin kanssa, jossa ei korostu ehdottoman vankeuden lisääminen vaan muun muassa yhdyskuntaseuraamusten roolin vahvistaminen.

Oikeusministeriössä on myös hiljattain asetettu työryhmä valmistelemaan *unionipetosdirektiivin* kansallista täytäntöönpanoa. Tuossa yhteydessä tarkastellaan eri lainsäädäntövaihtoehtoja muun muassa direktiivissä esitetyn enimmäisrangaistusvaatimuksen toteuttamiseksi. Oletettavaa on, että direktiivin perusteella tehtävät lainsäädäntömuutokset merkitsevät rangaistavan toiminnan alan laajentumista ja rangaistusasteikkojen ankaroitumista. Myös *maksuvälinepetoksia koskevan direktiivin* täytäntöönpano merkitsee todennäköisesti lukuisia muutoksia maksuvälinepetosten rangaistusasteikkoihin. Lisäksi arvioitavaksi voitaisiin ottaa *arvopaperimarkkinoita koskevan tiedottamisrikoksen törkeän tekomuodon* säätäminen.

Oikeushenkilöiden rangaistusvastuun osalta perusteltua voi olla tutkia syitä sen soveltamisen suhteelliseen niukkuuteen. Yhteisösakon euromäärän korottaminen on vireillä hallituksen esityksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 2 a ja 9 luvun muuttamisesta sekä pysäköinninvalvonnasta annetun lain 3 §:n muuttamisesta (HE 1/2016 vp) perusteella.

5.9.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Vuonna 1995 otettiin käyttöön uusi seuraamustyyppi, oikeushenkilön rangaistusvastuu (yhteisösakko). Aluksi yhteisösakon käyttö oli harkinnanvaraista. Sakon määrääminen tuli pakolliseksi vuonna 2003.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu koskee niitä rikostyyppejä, joiden osalta niin on erikseen säädetty. Näiden rikoslajien määrä oli aluksi melko vähäinen, mutta nykyään tällaisia rikoslajeja on varsin monta. Useat kansainväliset velvoitteet, erityisesti EU:n instrumentit, ovat edellyttäneet oikeushenkilön rangaistusvastuun laajentamista. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia vaatimuksia esitetään vuosittain kuitenkin varsin vähän.

Taloudellisessa rikollisuudessa oikeushenkilön rangaistusvastuu on vastikään säädetty törkeän kirjanpitorikoksen seuraamukseksi (213/2017). Tämä merkitsi talousrikoksia koskevassa seuraamusjärjestelmässä varsin suurta muutosta, sillä yhteisöjen piirissä tehtyjen syyksiluettujen törkeiden kirjanpitorikosten vuosittainen määrä on suurempi kuin kaikkia seuraamuksen alaan kuuluvia rikoslajeja koskevien yhteisösakkovaatimusten vuosittainen lukumäärä yhteensä.

Uudistuksen käytännön merkityksestä ei ole vielä käytettävissä seurantatietoa. Voi olla perusteltua tutkia syitä oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisen suhteelliseen niukkuuteen.

5.9.2 EU:n taloudellisiin etuihin kohdistuvia petoksia koskeva direktiivi

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2017/1371 unionin taloudellisiin etuihin kohdistuvien petosten torjunnasta rikosoikeudellisin keinoin, niin kutsuttu unionipetosdirektiivi, on annettu 5.7.2017. Direktiivin noudattamisen edellyttämät lait on annettava viimeistään 6.7.2019. Oikeusministeriö on asettanut direktiivin toimeenpanoa valmistelevan työryhmän 1.11.2017. Työryhmän toimikausi päättyy 30.4.2018.

Direktiivin 3 artiklassa säädetään unionin taloudellisiin etuihin vaikuttavista petoksista ja direktiivin 4 artiklassa muista unionin taloudellisiin etuihin liittyvistä rikoksista. Direktiivissä on virkamiestä, unionin virkamiestä ja kansallista virkamiestä koskevat määritelmäsäännökset. Direktiivin mukaan henkilö, joka on lainsäädännöllisessä virassa kansallisella, alueellisella tai paikallisella tasolla, rinnastetaan kansalliseen virkamieheen. Tämän vuoksi direktiivin täytäntöönpanossa tulee muun ohessa arvioitavaksi, miten direktiivin virkamiehiä koskevat rangaistussäännökset tulevat kansanedustajien osalta täytetyiksi, koska näitä tekoja koskevat rikoslain virkamiehiä koskevat rangaistussäännökset eivät sovellu kansanedustajiin.

Direktiivissä säädetään luonnollisille henkilöille määrättävistä seuraamuksista. Jäsenvaltioiden on toteutettava tarvittavat toimenpiteet sen varmistamiseksi, että direktiivissä tarkoitetuista rikoksista määrättävä enimmäisrangaistus on vähintään neljän vuoden vankeus, jos niistä aiheutuu merkittävää vahinkoa tai etua. Rikoksista aiheutunut vahinko tai etu on oletettava merkittäväksi silloin, kun kyse on yli 100 000 eurosta. Eräistä rikoksista aiheutunut vahinko tai etu on aina oletettava merkittäväksi. Viimeksi mainituissa rikoksissa on kyse arvonlisäveroihin kohdistuvista petoksista, joita direktiivi koskee vain siltä osin kuin ne ovat yhteydessä vähintään kahden jäsenvaltion alueeseen ja niistä aiheutuu vähintään 10 miljoonan euron vahinko.

Direktiivin velvoitteiden vuoksi tarkasteltaviksi tulevat ainakin rikoslain 29 luvun verorikoksia ja avustusrikoksia koskevat säännökset, rikoslain 32 luvun 6 §:ssä tarkoitettu rahanpesu, rikoslain 36 luvun 5 §:ssä tarkoitettu luottamusaseman väärinkäyttö, lahjusrikoksia koskevat rikoslain 16 ja 40 luvun säännökset sekä tietyt muut rikoslain 40 luvun virkarikossäännökset.

Nykyiset rikoslain säännökset eivät alustavan arvion perusteella täysin kata kaikkia direktiivissä kuvattuja tekoja, ja toisaalta kaikista edellä mainituista rikoksista ei ole säädetty direktiivin edellyttämää 4 vuoden enimmäisrangaistusta esimerkiksi säätämällä erikseen kyseisen rikoksen törkeästä tekomuodosta. Arvioitavaksi tulee näin ollen ensiksikin, minkä säännösten ja minkälaisilla muutoksilla katetaan mahdolliset rangaistavuuden katvealueet, ja toiseksi, minkä säännösten puitteissa toteutetaan vaatimus neljän vuoden enimmäisrangaistuksesta, jos rikostyypistä ei sellaista ole jo säädetty.

Alustavan arvion perusteella direktiivi edellyttää rikoslakiin ainakin seuraavia tai muita samaan lopputulokseen johtavia rangaistusten ankaroittamista käytännössä tarkoittavia muutoksia. Avustuksen väärinkäytöstä (rikoslain 29 luvun 7 §) tulee mahdollisesti säätää törkeä tekomuoto, jonka enimmäisrangaistuksen tulee olla vähintään 4 vuotta. Direktiivin perusteella saatetaan myös joutua laajentamaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta. Lisäksi harkittavana ovat veropetoksen (rikoslain 29 luvun 1 §) tunnusmerkistön laajentaminen arvonlisäveroihin kohdistuvien petosten osalta, törkeän tekomuodon säätäminen luottamusaseman väärinkäytölle (rikoslain 36 luvun 5 §) tai virka-aseman väärinkäyttämisen (rikoslain 40 luvun 7 §) soveltamisalan laajentaminen ja yritysasteelle jääneiden tekojen rangaistavuuden laajentaminen.

Unionipetosdirektiivin toimeenpanon yhteydessä tehtäväksi tulevat muutokset rangaistusasteikoissa merkitsisivät rikoslain ankaroitumista ja koskisivat Euroopan unionin taloudellisiin etuihin kohdistuvien rikosten ohella luonnollisesti myös tunnusmerkistöjen edellytykset täyttäviä kansallisia rikostapauksia.

5.9.3 Maksuvälinepetoksia koskeva direktiivi

Maksuvälinepetoksia koskevilla rangaistussäännöksillä (rikoslain 37 luvun 8-11 §) pyritään suojaamaan maksuliikenteen varmuutta ja turvallisuutta. Maksuvälinepetoksena rangaistavaa on maksuvälineen luvaton käyttäminen tai luovuttaminen taikka tilin katteen tai sovitun enimmäisluottorajan ylitys tunnusmerkistössä säädetyllä tavalla. Maksuvälineen oikeudeton käyttö on rangaistavaa ilman edellytystä, että ketään erehdytetään tai että kellekään aiheutuu vahinkoa. Esimerkiksi pelkkä yritys nostaa rahaa varastetulla pankkikortilla on maksuvälinepetos. Määritelmäsäännöksen (rikoslain 37 luvun 12 §) nojalla rangaistussäännökset koskevat sekä perinteisiä aineellisia

että tietoverkossa käytettäväksi soveltuvia maksuvälineitä kuten verkkopankkitunnuksia.

Maksuvälinepetoksesta on säädetty rangaistukseksi sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta. Törkeästä maksuvälinepetoksesta vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään neljä vuotta.

Viranomaisten tietoon tulleiden maksuvälinepetosten määrä on kasvanut viime vuosina huomattavasti. Vuonna 2016 poliisin tietoon tuli 15 100 rikosta, joka oli 39 prosenttia edellisvuotta enemmän. Kasvuun voidaan olettaa vaikuttaneen tietotekniikan kehittymisen tuomat rikoksentekomahdollisuudet. Vuonna 2016 maksuvälinepetos syyksiluettiin yleisissä alioikeuksissa 737 kertaa ja törkeä maksuvälinepetos 104 kertaa. Maksuvälinepetoksen perusmuodon normaalirangaistus on keskimäärin 46 päiväsakon määräinen sakko (41 %). Törkeästä maksuvälinepetoksesta tuomitaan vankeutta (ehdotonta tai ehdollista). Keskirangaistukset ovat tällöin 7—10 kuukautta. Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittiin maksuvälinepetoksesta 44 tapauksessa ja törkeästä maksuvälinepetoksesta 18 tapauksessa. Tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten keskimääräinen pituus oli maksuvälinepetoksesta 5 kuukautta ja törkeästä maksuvälinepetoksesta 12,6 kuukautta.

Komissio on syksyllä 2017 tehnyt ehdotuksen direktiiviksi muihin maksuvälineisiin kuin käteisrahaan liittyvien petosten ja väärennysten torjunnasta (maksuvälinerikosdirektiivi). Ehdotettu direktiivi sisältää vähimmäissäännökset maksuvälineisiin liittyvien petosten ja väärennysten säätämisestä rangaistavaksi ja näiden rikosten rangaistuksista. Direktiivillä korvattaisiin vastaavanlaista sääntelyä sisältävä neuvoston puitepäätös 2001/413/YOS, jonka velvoitteita Suomen lainsäädäntö jo vastaa (HE 2/2003 vp). Tarkoituksena on päivittää puitepäätöksen vanhentuneet rikosoikeudelliset säännökset teknologian kehitystä vastaaviksi.

Direktiiviehdotuksessa määritellyt maksuvälineisiin kohdistuvat teot ovat rikoslain nojalla rangaistavia maksuvälinepetoksina tai muina rikoksina, esimerkiksi väärennysrikoksina (rikoslain 33 luku), kätkemisrikoksina (32 luku), varkaus- ja kavallusrikoksina (28 luku) sekä tieto- ja viestintärikoksina (38 luku). Direktiivi velvoittaisi säätämään rangaistavaksi maksuvälineitä koskevia valmistelu- ja yritystekoja sekä virtuaalivaluuttoja koskevia tekoja rikoslaissa nykyään säädettyä laajemmin.

Direktiivi velvoittaisi säätämään rikoksista enimmäisrangaistukset, jotka ovat pääosin edellä viitatuissa rikoslain säännöksissä säädettyjä korkeammat. Ehdotuksessa määriteltyjen rikosten normaaleista tekomuodoista tulisi säätää enimmäisrangaistukseksi vähintään kolme vuotta vankeutta. Rikoslaissa maksuvälinepetoksesta ja muista direktiivin velvoitteita vastaavista rikoksista on säädetty enimmäisrangaistukseksi vankeutta yleensä kaksi vuotta, eräistä teoista puolitoista tai yksi vuosi. Direktiiviehdotuk-

sen rikoksentekovälineitä koskevista teoista tulisi säätää enimmäisrangaistukseksi vähintään kaksi vuotta vankeutta. Rikoslaissa vastaavista rikoksista on säädetty enimmäisrangaistukseksi vankeutta yksi vuosi tai kuusi kuukautta. Ehdotuksen mukaan vakavammista teoista tulisi säätää enimmäisrangaistukseksi vähintään viisi vuotta vankeutta. Rikoslaissa vain osasta tällaisista teoista on säädetty ankarammin rangaistavat törkeät tekomuodot, joiden enimmäisrangaistus on useimmissa tapauksissa neljä vuotta vankeutta.

Direktiiviehdotuksen neuvottelut neuvoston työryhmässä on aloitettu syyskuussa 2017. Neuvoston yleisnäkemys saavutetaan mahdollisesti keväällä 2018. Direktiivin voi tässä tapauksessa olettaa olevan voimassa viimeistään keväällä 2019. Direktiivin edellyttämien kansallisten täytäntöönpanotointen määräaika olisi komission ehdotuksen mukaisesti 24 kuukautta sen voimaantulosta.

Direktiivi tulee mahdollisesti edellyttämään rikoslaissa säädettyjen rikostunnusmerkistöjen laajentamista ja rangaistusten korottamista. Jos direktiivi toteutuisi komission ehdottamalla tavalla, tulisi maksuvälinepetoksen enimmäisrangaistus korottaa kahdesta vuodesta kolmeen vuoteen ja törkeän maksuvälinepetoksen enimmäisrangaistus neljästä vuodesta viiteen vuoteen. Lisäksi eräiden muiden maksuvälineisiin kohdistuvien tekojen enimmäisrangaistuksia tulisi korottaa pääasiallisesti yhdellä vuodella.

5.9.4 Arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos

Rikoslain 51 luvun 5 §:ssä säädetään rangaistavaksi arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos. Rikoksesta tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi muun muassa se, joka tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta rahoitusvälineen markkinoinnissa tai vaihdannassa antaa rahoitusvälineeseen liittyviä totuudenvastaisia tai harhaanjohtavia tietoja tai jättää asianmukaisesti antamatta arvopaperiin liittyvän tiedon, joka arvopaperimarkkinalaissa velvoitetaan antamaan ja joka on omiaan olennaisesti vaikuttamaan arvopaperin arvoon.

Toisin kuin muissa arvopaperimarkkinarikoksissa, tiedottamisrikokselle ei ole säädetty törkeää tekomuotoa. Lakivaliokunta on pitänyt tärkeänä (LaVL 8/2016 vp, s. 9), että törkeää tiedottamisrikosta koskevan säännöksen tarvetta arvioidaan.

Oikeuskäytäntö ei viittaa tarpeeseen tarkistaa tiedottamisrikoksen rangaistusasteikkoa. Käräjäoikeuksissa on vuosina 2005—2016 hyväksytty vain kaksi tiedottamisrikosta koskevaa syytettä. Kummatkin johtivat keskimäärin 40 päiväsakon rangaistukseen. 63 syytekohtaa ja 4 yhteisösakkovaatimusta on hylätty, kahden syytekohdan osalta asia on rauennut (lähde: Tilastokeskus, Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset -

tilasto). KKO on käsitellyt tiedottamisrikosta kahdessa julkaistussa ratkaisussaan (KKO 2013:53 ja 2009:1). Ratkaisussa KKO 2013:53 rangaistukseksi määrättiin 50 päiväsakkoa, ratkaisussa KKO 2009:1 tuomittiin yhteisenä rangaistuksena kolmesta tiedottamisrikoksesta ja yhdestä törkeästä sisäpiirintiedon väärinkäytöstä 2 v 4 kk vankeutta (kaksi vastaajaa) sekä 100 000 euron yhteisösakko.

Ankarimpina rangaistuksina voitaneen pitää tapauksessa KKO 2009:1 annettuja vankeustuomioita. Rangaistuksen mittaamista koskevissa perusteluissa KKO totesi muun muassa, että tapauksessa horjutettiin erittäin vakavasti yhtiön osakkeen hinnanmuodostuksen perusteita (kohta 16) ja teot yhdessä sisäpiirintiedon väärinkäyttöä koskevan rikoksen kanssa vaaransivat merkittävästi luottamusta arvopaperimarkkinoihin (kohta 17). Rikoksia pidettiin erittäin suunnitelmallisina (kohta 18) ja syyllisyyttä korosti tekijöiden erityisen vastuullinen asema yhtiön ylimpinä muodollisen ja tosiasiallisen määräysvallan käyttäjinä (kohta 19). Lisäksi ankaroittavana seikkana otettiin huomioon rikoksella tavoitellun ja saadun hyödyn erittäin suuri määrä, joka osoitti erityisen suurta syyllisyyttä. Kumpikin tekijä oli myynyt osakkeita noin 62,2 miljoonalla eurolla, josta noin 7,8 miljoonaa euroa oli rikoksella tavoiteltua hyötyä (kohdat 20—23).

Kuvaus osoittaa, että ankarammalle rangaistusasteikolle ei ainakaan oikeuskäytännön perusteella ole tarvetta. Korkeimmassa oikeudessa käsiteltävänä olleessa tapauksessa yhteisen vankeusrangaistuksen enimmäisrangaistus oli 7 vuotta vankeutta. Vaikka tekoja pidettiin vakavina ja intressi oli useita miljoonia euroja, oli tuomittu rangaistus vain kolmasosa rikosten yhteisestä enimmäisrangaistuksesta. Asteikko ei siis lopu kesken, eikä vakavienkaan rikosten sovittamista nykyisin käytössä olevaan asteikkoon voida pitää ongelmallisena.

Tiedottamisrikosta koskevassa keskustelussa on viitattu myös näyttöongelmiin ja markkinoiden manipulointia koskevaan sääntelyyn kuten siihen, että markkinoiden manipulointia koskevan törkeän tekomuodon soveltaminen on voinut olla vaikeaa ja että osakeannin yhteydessä tapahtuva tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti ei välttämättä luontevasti istu manipulointia koskevan säännöksen soveltamisalaan. Tältä osin on huomattava, että rikoslaissa tulee välttää useiden päällekkäisten tai tosiasiallisesti päällekkäisten tunnusmerkistöjen säätämistä. Markkinoiden manipulointia koskevan säännöksen soveltamisvaikeudet eivät siten ole peruste säätää arvopaperimarkkinoita koskevalle tiedottamisrikokselle törkeä tekomuoto, vaan ovat pikemminkin peruste sitä vastaan.

Toisaalta törkeän tekomuodon säätämistä saattaisi puoltaa arvopaperimarkkinarikosten välinen vertailu: tiedottamisrikos saattaa eräissä tapauksissa rinnastua vahingollisuudeltaan muihin arvopaperimarkkinarikoksiin. Tiedottamisrikos kohdistuu tyypillisesti laajaan joukkoon sijoittajia ja yhtiön osakkeenomistajia ja voi näin aiheuttaa laajamittaista välitöntä taloudellista vahinkoa usealle eri taholle (esimerkiksi tiedonantovel-

vollisuus osakeannin yhteydessä). Tämän lisäksi tiedottamisrikokset ovat omiaan vähentämään markkinoita kohtaan tunnettua luottamusta ja myös heikentämään markkinoiden tehokkuutta ja kansainvälistä kilpailukykyä. Tiedottamisrikokset voivat myös vaikuttaa sijoittajien, mukaan lukien kotitalouksien, halukkuuteen sijoittaa ja säästää varojaan arvopaperimarkkinoilla. Törkeimmät teot ja niistä seuraava epäluottamus saattavat aiheuttaa vakavia seurausvaikutuksia myös arvopaperimarkkinoiden ulkopuolella.

Arvioinnissa on kiinnitettävä huomiota myös rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvään korostettuun täsmällisyysvaatimukseen. Tiedottamisrikoksen perustunnusmerkistö on hyvin lavea, eikä törkeä tekomuoto voine kohdistua sellaisenaan kaikkiin perustunnusmerkistön tekotapoihin. Soveltamisalaa olisi tämän vuoksi olennaisesti rajattava kvalifiointiperusteissa.

TALOUSRIKOKSET: MAHDOLLISIA TOIMENPITEITÄ

- korotetaan yhteisösakon asteikkoa (HE 1/2016 vp)
- arvioidaan arvopaperimarkkinoita koskevan tiedottamisrikoksen törkeän tekomuodon tarvetta (*törkeä arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos*); päävastuullisena VM, yhteistyössä OM:n kanssa
- pannaan täytäntöön EU:n taloudellisiin etuihin kohdistuvia petoksia koskeva direktiivi (PIF):
    - säädetään avustuksen väärinkäyttöä koskeva törkeä tekomuoto (*törkeä avustuksen väärinkäyttö*)
    - kiristetään luottamusaseman väärinkäyttöä tai virka-aseman väärinkäyttöä koskevaa sääntelyä
    - laajennetaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta
    - arvioidaan veropetossäännösten riittävyyttä muun muassa arvonlisäveron osalta
- pannaan täytäntöön tuleva maksuvälinepetosdirektiivi, joka on toistaiseksi neuvotteluvaiheessa
    - korotetaan eräiden maksuvälineisiin liittyvien rikosten enimmäisrangaistuksia

6 Rattijuopumusrikokset

6.1 Rattijuopumus ja törkeä rattijuopumus

6.1.1 Lainsäädäntö

Rattijuopumus säädetään rangaistavaksi rikoslain 23 luvussa seuraavasti:

> Joka kuljettaa moottorikäyttöistä ajoneuvoa tai raitiovaunua nautittuaan alkoholia niin, että hänen verensä alkoholipitoisuus ajon aikana tai sen jälkeen on vähintään 0,5 promillea tai että hänellä tällöin on vähintään 0,22 milligrammaa alkoholia litrassa uloshengitysilmaa, on tuomittava *rattijuopumuksesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.
>
> Rattijuopumuksesta tuomitaan myös se, joka kuljettaa moottorikäyttöistä ajoneuvoa tai raitiovaunua käytettyään huumausainetta niin, että hänen veressään on ajon aikana tai sen jälkeen käytetyn huumausaineen vaikuttavaa ainetta tai sen aineenvaihduntatuotetta. Tämän momentin säännöstä ei kuitenkaan sovelleta, jos mainittu aine tai aineenvaihduntatuote on peräisin lääkevalmisteesta, jota kuljettajalla on ollut oikeus käyttää.
>
> Rattijuopumuksesta tuomitaan niin ikään se, joka kuljettaa moottorikäyttöistä ajoneuvoa tai raitiovaunua käytettyään muuta huumaavaa ainetta kuin alkoholia taikka tällaista ainetta ja alkoholia niin, että hänen kykynsä tehtävän vaatimiin suorituksiin on huonontunut.

Luvun 2 § sisältää törkeää tekomuotoa koskevan säännöksen:

> Jos rattijuopumuksessa
>
> 1) rikoksentekijän veren alkoholipitoisuus on vähintään 1,2 promillea tai hänellä on

vähintään 0,53 milligrammaa alkoholia litrassa uloshengitysilmaa, tai

2) rikoksentekijän kyky tehtävän vaatimiin suorituksiin on tuntuvasti huonontunut taikka

3) rikoksentekijä on käyttänyt muuta huumaavaa ainetta kuin alkoholia tai tällaista ainetta ja alkoholia niin, että hänen kykynsä tehtävän vaatimiin suorituksiin on tuntuvasti huonontunut,

ja olosuhteet ovat sellaiset, että rikos on omiaan aiheuttamaan vaaraa toisen turvallisuudelle, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä rattijuopumuksesta* vähintään 60 päiväsakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

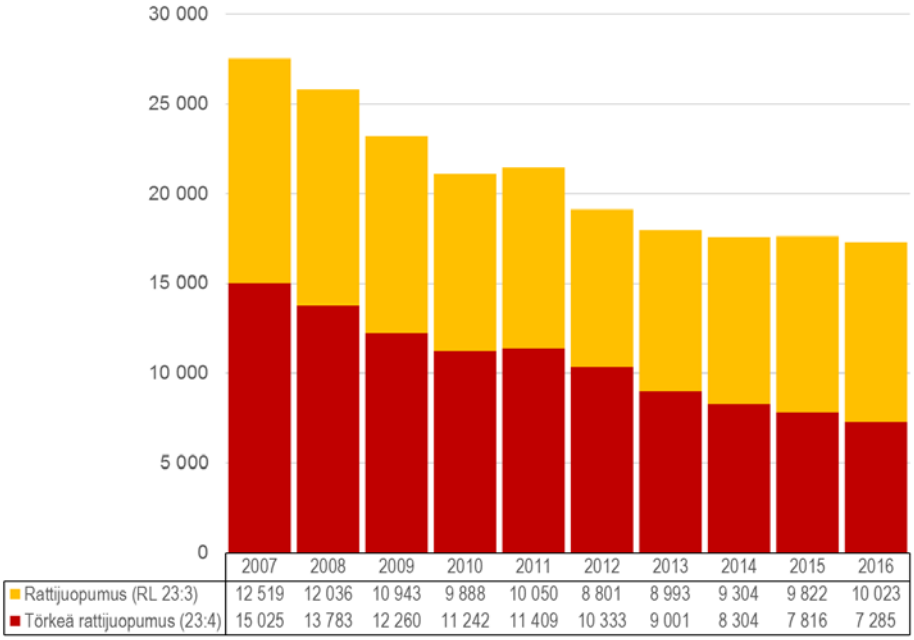
Rikosten suojelukohteena on liikenneturvallisuus, jolla tarkoitetaan lähinnä liikenteeseen osallistuvien hengen ja terveyden suojaa (ks. HE 32/1997 vp). Säännökset kattavat sekä alkoholirattijuopumuksen että huumaantuneena ajamisen samoin kuin ajamisen alkoholin ja muun huumaavan aineen yhteisvaikutuksen alaisena. Huumaavalla aineella tarkoitetaan myös suorituskykyä heikentävää lääkettä (ks. määritelmäsäännös 12 §:n 2 kohta)

6.1.2 Rikollisuustilanne

Tietoa rattijuopumuksen yleisyydestä saadaan ns. ratsiatutkimuksista, joita on tehty Uudellamaalla vuodesta 1979 lähtien ja koko maassa vuodesta 1990. Tutkimuksissa puhallutetaan kaikki tarkastuspisteen ohi ajavat kuljettajat, joten tulos ei riipu poliisin valvontatoiminnan laajuudesta. Poliisin tietoon tulleiden rattijuopumusrikosten lukumäärä vaihtelee vuosittain sen mukaan, kuinka paljon rattijuopumusvalvontaa harjoitetaan. Tämän vuoksi rattijuopumusrikollisuuden todellista kehitystä ei voida arvioida yksinomaan ilmitulleiden rikosten määrien pohjalta.

Koko maan kattavissa tutkimuksissa rattijuopumukseen syyllistyneiden osuus on ollut pitkään laskussa. Vuonna 2016 tehdyssä tutkimuksessa 0,13 prosenttia kuljettajista ylitti rattijuopumuksen promillerajan (=160/124451).

Tienvarsitutkimuksia tehdään myös Euroopan laajuisina. Vuonna 2012 eli viimeisimmässä tutkimuksessa, jonka maakohtaiset tiedot on julkistettu, Suomessa 0,18 prosenttia kuljettajista syyllistyi alkoholirattijuopumukseen ja 0,01 prosenttia kuljettajista oli käyttänyt huumausaineita. Kaikissa tutkituissa maissa vastaaavat osuudet olivat keskimäärin 1,1 prosenttia ja 0,2 prosenttia. Rattijuopumus on siten Suomessa selvästi vähäisempää kuin useissa muissa Euroopan maissa. Vuoden 2012 tutkimuksessa Suomessa oli kaikista vähiten rattijuoppoja liikennevirrassa.

Kuva 11. Poliisin tietoon tulleet rattijuopumusrikokset 2007—2016 (2010—2016 myös tulli ja Rajavartiolaitos; Tilastokeskus)

Poliisin tietoon on viime vuosina tullut vuosittain noin 10 000 rattijuopumuksen perustunnusmerkistön täyttävää tekoa ja noin 7 000 törkeää rattijuopumusta (ks. kuva 11). Myös poliisin tietoon tulleiden tapausten määrä on ollut laskussa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana tapausten määrä on vähentynyt noin 40 prosenttia. Törkeiden rattijuopumusten osuus on samalla pienentynyt. Rakenne on muuttunut siten, että huumausainetapausten osuus on kasvanut ja alkoholitapausten osuus vähentynyt.

Tilastoitu rattijuopumusrikollisuus on vähentynyt myös suhteessa tilastoituun alkoholinkulutukseen, liikennesuoritteeseen ja autokantaan (ks. Rikollisuustilanne 2016, s. 168 ja 272).

6.1.3 Rangaistuskäytäntö

Rattijuopumuksen perustunnusmerkistöstä määrätään pääsääntöisesti sakkorangaistus. Vuonna 2016 sakkojen osuus tuomioista, joissa rattijuopumus oli ainoana tai päärikoksena, oli 91,2 prosenttia (5 711). Kun perustunnusmerkistön mukainen rattijuopumus oli ainoana rikoksena, määrättiin sakkorangaistus lähes aina (99,2 %). Vuonna 2016 rattijuopumuksesta määrättiin keskimäärin 48 päiväsakkoa.

Törkeän rattijuopumuksen tyyppirangaistus on 1—5 kuukauden mittainen ehdollinen vankeus (74 % tapauksista). Ehdolliseen vankeuteen liitetään lähes aina (98 %) tehosteeksi oheissakko. Vuonna 2016 ehdotonta vankeutta tuomittiin 9,3 prosentissa tapauksista (588), yhdyskuntapalvelun ja valvontarangaistusta osuus oli yhteensä 13 prosenttia.

Tilastot eivät sisällä tapauksia, joissa rattijuopumuksella on aiheutettu toisen henkilön kuolema, joista lisää jäljempänä.

Varsinaisen rikosoikeudellisen seuraamuksen lisäksi rattijuopumusrikokseen syyllistynyt määrätään ajokorttilain mukaan ajokieltoon. Jos ajokieltoon määrättävä sitä pyytää, hänelle voidaan tietyin edellytyksin määrätä alkolukolla valvottu ajo-oikeus.

6.2 Kuolemaan johtaneet rattijuopumusrikokset

6.2.1 Lainsäädäntö

Jos rattijuopumusrikos johtaa sivullisen henkilön kuolemaan, tuomitaan rikoksentekijä rattijuopumusrikoksen (ja mahdollisen liikenneturvallisuuden vaarantamisrikoksen) ohella pääsääntöisesti kuolemantuottamuksesta tai törkeästä kuolemantuottamuksesta.

Rikoslain 20 luvun 8 §:n mukaan kuolemantuottamuksesta tuomitaan se, joka huolimattomuudellaan aiheuttaa toisen kuoleman. Rikoksen törkeää tekomuotoa koskevan säännöksen (9 §) soveltamisen edellytyksenä on, että kuolema aiheutetaan törkeällä huolimattomuudella ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Kuolemantuottamuksen perustunnusmerkistön rangaistusasteikko on sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta, törkeän tekomuodon asteikko vankeutta vähintään 4 kuukautta ja enintään 4 vuotta. Rangaistusasteikoilla on kuitenkin harvoin itsenäistä merkitystä, koska käytännössä kuolemantuottamus tulee tyypillisesti rangaistavaksi jonkin muun rikoksen ohella. Rangaistusasteikko määräytyy tällöin yhteistä rangaistusta koskevien rikoslain 7 luvun säännösten mukaisesti.

Rangaistusasteikot eräissä rattijuopumus- ja kuolemantuottamusrikosten yhdistelmissä esitetään seuraavassa taulukossa. Rangaistusasteikon ankaruuteen vaikuttaa ennen kaikkea se, sovelletaanko tekoon kuolemantuottamuksen perustunnusmerkis-

töä vai törkeää tunnusmerkistöä. Enimmäisrangaistus vaihtelee sovellettavien säännösten mukaan 2,5 vuodesta aina 9 vuoteen saakka.

		Lisäksi liikenne-turvallisuuden vaarantaminen	Lisäksi törkeä liikenne-turvallisuuden vaarantaminen
Rattijuopumus + kuole-mantuottamus	1—240 ps, 14 pv—2 v 6 kk	1—240 ps, 14 pv—3 v	30—240 ps, 14 pv—4 v
Törkeä rattijuopumus + kuolemantuottamus	60—240 ps, 14 pv—4 v	60—240 ps, 14 pv—4 v	60—240 ps, 14 pv—4 v
Rattijuopumus + törkeä kuolemantuottamus	4 kk—6 v 6 kk	4 kk—7 v	4 kk—8 v 6 kk
Törkeä rattijuopumus + törkeä kuolemantuottamus	4 kk—8 v	4 kk—8 v 6 kk	4 kk—9 v

Jos kuolema aiheutetaan tahallaan, tuomitaan tekijä rattijuopumuksen ohella tahallisesta henkirikoksesta eli rikoslain 21 luvussa tarkoitetusta taposta (1 §), murhasta (2 §) tai surmasta (3 §). Tällöin vähimmäisrangaistus on kaikissa tilanteissa vähintään 4 vuotta vankeutta, ankarimmillaan elinkautinen vankeus.

		Lisäksi liikenneturvallisuuden vaarantaminen	Lisäksi törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen
Rattijuopumus + surma	4 v—10 v 6 kk	4 v—11 v 1 kk	4 v —12 v 7 kk
Törkeä rattijuopumus + surma	4—12 v	4 v—12 v 10 kk	4—13 v
Rattijuopumus + tappo	8 v—12 v 6 kk	8 v—13 v 2 kk	8 v —14 v 8 kk
Törkeä rattijuopumus + tappo	8—14 v	8 v—14 v 11 kk	8—15 v
Rattijuopumus + murha	elinkautinen	elinkautinen	elinkautinen
Törkeä rattijuopumus + murha	elinkautinen	elinkautinen	elinkautinen

6.2.2 Rikollisuustilanne

Liikennekuolemien määrä on viime vuosina Suomessa ollut vuosittain noin 250—300 henkilöä. Rattijuopumusonnettomuuksissa on 2010-luvulla kuollut vuosittain 41—74 henkilöä, joka on 17—25 % kaikista liikennekuolemista.

Rattijuopumusonnettomuuksissa kuolee tyypillisesti rattijuoppo itse. Näitä tapauksia on noin kolme neljännestä rattijuopumukseen liittyvistä kuolemista. Matkustajia tai sivullisia on viime vuosina kuollut vuosittain noin 11—20. Heistä kokonaan sivullisia on ollut vuosittain 0—8 henkilöä. Tapauksissa, joissa kuolee matkustajia tai sivullisia, noin joka toisessa tapauksessa myös rattijuoppo itse menehtyy onnettomuudessa.

Poliisin tietoon tulleiden kuolemantuottamusten määrä on 2000-luvulla alentunut. Poliisin tietoon tulleet rattijuopumuksen yhteydessä tapahtuneet kuolemantuottamusrikokset ovat vähentyneet 2010-luvulla noin viidenteen osaan siitä, miten paljon näitä rikoksia oli 1980-luvulla. Kun vuosina 1980—1989 rattijuopumuksen yhteydessä tapahtuneita kuolemantuottamuksia tuli poliisin tietoon vuosittain keskimäärin 34, oli määrä vuosina 2010—2016 enää 7 rikosta vuodessa. (Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti ja Tilastokeskus.)

6.2.3 Rangaistuskäytäntö

Eduskunta edellytti rattijuopumusta koskevan kansalaisaloitteen (KAA 3/2014 vp) käsittelyn yhteydessä, että hallitus laatii selvityksen rattijuopumuksen rangaistuskäytännöstä. Selvityksessä tulee erityisesti kiinnittää huomiota kuolemantapauksiin päätyneiden rattijuopumusten rangaistuskäytäntöön ja vähimmäis- ja enimmäisrangaistuksiin (EK 56/2014 vp).

Helsingin yliopiston yhteydessä toimiva Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti on oikeusministeriön pyynnöstä selvittänyt rattijuopumuksiin liittyvien kuolemantuottamusten rangaistuskäytäntöä (Niemi, Hannu & Saarinen, Ville, 2017. Rattijuopumus- ja kuolemantuottamusrikosten yhdistelmästä määrätyt rangaistukset. Selvitysmuistio 23.10.2017. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.).

Vuosina 1999—2015 annettiin yhteensä 242 rattijuopumusrikoksen ja kuolemantuottamusrikoksen käsittävää rikostuomiota. Tuomituista 75 prosenttia sai rangaistuksen törkeästä rattijuopumuksesta ja 45 % tapauksista luettiin syyksi sekä törkeä kuolemantuottamus että törkeä rattijuopumus. Viimeksi mainituissa tapauksissa (n=108) 56 prosenttia vastaajista tuomittiin ehdottomaan vankeuteen, 2 % yhdyskuntapalveluun ja 43 % ehdolliseen vankeuteen. Ehdottoman vankeuden keskipituus oli vajaat 2 vuotta (22 kk), ehdollisen vankeuden 1 v 4 kk. Ehdollista vankeutta tehostetaan pääsääntöisesti joko yhdyskuntapalvelulla tai oheissakolla.

Ehdotonta vankeutta tuomitaan erityisesti tapauksissa, joissa tekijä on rattijuopumuksen uusija. Tällöin vankilarangaistusta voidaan käyttää, vaikkei teko olisi tekotyypin sisällä erityisen törkeä ja vaikka tuomittava vankeusrangaistus olisi lyhytkin. Törkeimmissä tapauksissa tuomitaan myös hyvin pitkiä vankeusrangaistuksia: rangais-

tuskäytäntö on käytännössä ulottunut sakkorangaistuksesta aina viiteen vuoteen vankeutta.

Selvityksestä ilmenee, että rangaistuksen ankaruuden kannalta erityisen merkityksellinen on kuolemantuottamuksen törkeysarvostelu. Rangaistustaso on siis olennaisesti ankarampi, jos kuolemantuottamus arvioidaan törkeäksi, kun taas rattijuopumuksen törkeysarvostelulla on rangaistukseen pienempi vaikutus.

Kuolemantuottamuksia luetaan syyksi myös muiden rikosten kuin rattijuopumuksen yhteydessä. Tällöin kuolemantuottamuksen normaalirangaistuslaji on sakkorangaistus. Rattijuopumuksen ja kuolemantuottamuksen yhdistelmän rangaistustaso on siten verrattain ankara rikostyypin yleiseen rangaistustasoon nähden. Rattijuopumuksen yhteydessä kuolemantuottamusrikoksesta tuomitaan lähes aina (97,5 % vuosina 1999—2015) vankeusrangaistus. Tämä tarkoittaa myös, että rattijuopumuksen ja kuolemantuottamuksen yhdistelmästä rangaistaan selvästi ankarammin kuin selvin päin aiheutetuista liikennekuolemista, joissa enemmistö rangaistuksista on sakkoja.

Selvityksessä verrataan myös kuolemantuottamus- ja rattijuopumusrikoksen rangaistustasoa muihin rikoslajeihin. Selvityksen mukaan törkeän kuolemantuottamuksen ja rattijuopumusrikoksen rangaistukset asettuvat raiskauksen ja törkeän pahoinpitelyn tasolle, kuolemantuottamuksen perustunnusmerkistön rangaistukset puolestaan omaisuusrikosten törkeiden tekomuotojen tasolle.

6.3 Arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja

Rattijuopumusten rangaistustason kannalta olennainen kysymys on ennen kaikkea rattijuopumuksen perustunnusmerkistön ja törkeän rattijuopumuksen välinen rajanveto. Rajanvedon kannalta merkityksellinen tunnusmerkistötekijä on puolestaan törkeän rattijuopumuksen promilleraja. Se määrittää rajanvetoa sakon ja vankeuden välillä, jota on pidettävä rangaistuskäytännön kannalta keskeisenä.

Ensinnäkin voidaan kiinnittää huomiota siihen, että rikollisuuskehitykseen perustuvia syytä muuttaa promillerajoja ei ole: rattijuopumusonnettomuudet ovat vähentyneet ja alkoholia nauttineiden osuus liikennevirrassa on laskenut. Sekä rattijuopumusonnettomuuksissa kuolleiden että loukkaantuneiden määrä on 2000-luvulla ollut laskussa. Yleensä rattijuoppo kuolee onnettomuudessa itse, kokonaan sivullisia uhreja kuolee vuosittain alle 10. Myös poliisin tietoon tulleet rattijuopumusrikokset ovat vähentyneet, ja rattijuopumus on vähentynyt suhteessa autokantaan, liikennesuoritteeseen ja alkoholin kulutukseen. Rattijuopumus on Suomessa kansainvälisesti verrattuna harvinais-

ta, ja kuolleisuus rattijuopumusonnettomuuksissa selvästi EU-/EFTA-maiden keskiarvoa matalampi.

Jos promillerajaa tarkastellaan liikennekäyttäytymiseen liittyvien riskien kannalta, voidaan todeta että nykyinen törkeän rattijuopumuksen promilleraja on liikenneonnettomuusriskin kannalta perusteltu. Lähes kaikissa kuolemaan johtaneissa onnettomuuksissa alkoholipitoisuus ylittää törkeän rattijuopumuksen rajan (1,2 ‰).

Rattijuopumuksen promillerajojen vaikutuksia liikennekäyttäytymiseen on selvitetty sekä kotimaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa. Yleisen (0,5 ‰) tai törkeän (1,2 ‰) promillerajan muuttamisen turvallisuushyödyistä ei kuitenkaan ole selvää näyttöä. Esimerkiksi törkeän rattijuopumuksen promillerajan alentamisella vuonna 1994 ei ollut havaittavaa vaikutusta rattijuopumuksen esiintymiseen. Myöskään Ruotsista ja Norjasta saadut kokemukset eivät tue sitä ajatusta, että promillerajan laskeminen vähentäisi rattijuopumusrikollisuutta kokonaisuutena. Muutos johtaisi ainoastaan rikosoikeudellisen järjestelmän kustannusten kasvuun ilman liikenneturvallisuusvaikutuksia. Suomen nykyinen rattijuopumuksen promilleraja vastaa EU-/EFTA-maiden valtavirtaa.

6.4 Yhteenveto ja mahdolliset toimenpiteet

Rikollisuustilanne, rattijuopumukseen liittyvät liikenneonnettomuusriskit ja rattijuopumussääntelyä koskeva tutkimusnäyttö eivät edellä kuvatuin tavoin viittaa tarpeeseen tarkistaa törkeän rattijuopumuksen promillerajaa. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin selvityksen mukaan törkeän kuolemantuottamuksen ja rattijuopumusrikoksen rangaistukset asettuvat raiskauksen ja törkeän pahoinpitelyn tasolle, ja törkeän rattijuopumuksen, törkeän kuolemantuottamuksen ja liikenneturvallisuuden törkeän vaarantamisen yhdistelmästä voidaan tuomita 9 vuotta vankeutta.

Rangaistustason muutoksille ei siten vaikuta olevan perusteita. Rattijuopumuksen ehkäisyn kannalta on kuitenkin tärkeää pyrkiä *vähentämään uusintarikollisuutta*. Tähän tavoitteeseen voidaan pyrkiä seuraamusjärjestelmän osalta muun muassa kehittämällä *ehdollisen vankeuden sisältöä*. Tällaiset toimet ovat yhteensopivia myös oikeustajututkimuksen tulosten kanssa, joiden mukaan väestö kannattaa yhdyskuntaseuraamusten nykyistä laajempaa käyttöä.

Rattijuopumukseen liittyviä rikostilanteita voidaan puolestaan pyrkiä vähentämään oikeusjärjestelmän avulla esimerkiksi muuttamalla *tieliikennelainsäädäntöä* ja *alkolukkoja koskevaa sääntelyä* sekä tehostamalla rattijuopumuksesta epäiltyjen *hoitoonohjausta*.

Hallituksen esityksessä tieliikennelaiksi (180/2017 vp) ehdotetaan, että liikenteenvalvoja voisi kieltää ja tarvittaessa estää moottorikäyttöisen ajoneuvon kuljettajaa kuljettamasta ajoneuvoa, jos tämän havaitaan nauttineen alkoholia, mutta ei ole todennäköisiä syitä epäillä rattijuopumusrikosta. Ajo voitaisiin estää siihen saakka, kunnes kuljettajan elimistössä ei enää olisi havaittavaa määrää alkoholia. Käytännössä valvontatoimet kohdistuisivat 0,2—0,5 promillen humalatilassa ajoneuvoa kuljettaviin henkilöihin. Esitys on vireillä eduskunnassa.

Uusi alkolukkolaki tuli voimaan 30 päivänä joulukuuta 2016. Uudistuksen tavoitteena oli lisätä alkolukkojen käyttöä ajokiellon vaihtoehtona ja laskea alkolukko-ohjelman hintaa. Rattijuopumusten ehkäisemiseksi tulisi harkita alkolukkoja koskevan uudistustyön jatkamista jo toteutetun uudistuksen suuntaviivojen mukaisesti siten, että alkolukko-ohjelman kustannukset laskisivat edelleen.

Eduskunta on edellyttänyt (EK 56/2014 vp), että hallitus tehostaa nuorten rattijuopumuksesta epäiltyjen päihdetilanteen kartoitusta ja siihen liittyviä jatkotoimia. Tältä osin on tärkeää varmistaa Tie selväksi -mallin toteuttaminen sosiaali- ja terveydenhuollon ohjauksen yhteydessä SOTE-uudistuksen tultua voimaan.

6.4.1 Ehdollisen vankeuden tehostaminen valvonnalla

Seuraamusjärjestelmän sisällä tärkeänä rattijuopumusta koskevana toimenpiteenä voidaan pitää ehdotuksia ehdollisen vankeuden tehostamiseksi.

Oikeusministeriön työryhmässä on valmisteltu ehdotusta, jonka mukaan rikoslain ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamuksia koskevaa järjestelmää täydennettäisiin säätämällä rikoksen 21 vuotta täytettyään tehneille uudeksi oheisseuraamukseksi valvonta. Rikoksentekijä voitaisiin tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi valvontaan yhden vuoden kolmen kuukauden ajaksi, jos tämä olisi tekijän aikaisempi rikollisuus, hänen henkilökohtaiset olonsa ja rikokseen johtaneet seikat huomioon ottaen tarpeen uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Valvonnan sisällöstä ja täytäntöönpanosta säädettäisiin yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetussa laissa. Valvonta voisi nykyisen alle 21-vuotiaana rikoksen tehneiden valvonnan tapaan sisältää valvojan ja tuomitun säännöllisiä tapaamisia ja sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia. Rikoksen 21 vuotta täytettyään tehneellä valvonta voi lisäksi sisältää enintään 30 tuntia osallistumista Rikosseuraamuslaitoksen hyväksymällä tavalla julkisen tai yksityisen palveluntuottajan järjestämään kuntoutukseen tai avohoitoon. Tämä osa valvontaseuraamusta edellyttäisi seuraamukseen tuomittavan suostumusta.

Ehdollisen vankeuden oheisseuraamusjärjestelmää kehittämällä voidaan lisätä ehdollisen vankeusrangaistuksen vaikuttavuutta ja tuntuvuutta. Seuraamusjärjestelmän kehittäminen yhdyskuntaseuraamusten keinoin vastaa Euroopan neuvoston piirissä esitettyä suositusta.

Toimenpiteiden vuosikustannuksiksi on arvioitu noin 3,2 miljoonaa euroa. Arvioidut kustannukset kohdistuvat osin myös sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalle.

RATTIJUOPUMUS: MAHDOLLISIA TOIMENPITEITÄ

- tehostetaan ehdollista vankeutta valvonnalla (3,2 milj. e, kustannukset kohdistuvat osin STM:n hallinnonalalle; mainittu jo edellä, sisältää yhdyskuntapalvelua koskevan muutoksen)
- saatetaan voimaan ajon keskeyttämistä koskeva säännös HE 180/2017 vp:n mukaisesti (LVM)
- jatketaan alkolukkoja koskevaa uudistamistyötä jo toteutetun lainmuutoksen suuntaviivojen mukaisesti (alennetaan alkolukko-ohjelman kustannuksia; LVM)
- varmistetaan Tie selväksi -mallin toteuttaminen sosiaali- ja terveydenhuollon ohjauksen yhteydessä (STM, maakunnat)

7 Yhteenveto

Muistion perusteella voidaan tunnistaa useita mahdollisia toimenpiteitä, joiden toteuttamismahdollisuuksia ja vaikutuksia voitaisiin arvioida erillisissä lainvalmisteluhankkeissa. Osa toimenpiteistä edellyttää poikkihallinnollista yhteistyötä (mm. STM, SM ja LVM). Siltä osin kuin toimenpiteiden kustannuksia on alustavasti tässä muistiossa kyetty arvioimaan, ovat kustannukset yhteensä vähintään 8—10 miljoonaa euroa.

SEKSUAALIRIKOKSET

- tehostetaan raiskausrikosten esitutkintaa (SM/poliisi; edellyttää lisärahoitusta, kustannukset nykyään n. 3 milj. e)
- tarjotaan Uusi suunta -ohjelmaa henkilöille, jotka eivät vielä ole syyllistyneet seksuaalirikoksiin (0,8—2,7 milj. e) ja laajennetaan muutoinkin seksuaalirikoksia ennaltaehkäiseviä palveluita ja kuntoutusta rangaistusjärjestelmän ulkopuolella (STM, maakunnat)
- ensisijaisesti selvitetään aikaisempien lainsäädäntömuutosten vaikutukset ja oikeuskäytäntö rikostilastoista ilmeneviä lukumäärätietoja laajemmin; toissijaisesti
    - korotetaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistus 4 vuodesta 6 vuoteen vankeutta (0,6 milj. e)
    - säädetään erillinen rangaistussäännös (*törkeä lapsen raiskaus*, rangaistusasteikko 4—12 vuotta vankeutta) tapauksiin, joissa nykyisin sovelletaan samanaikaisesti raiskausta ja lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevia säännöksiä (0,24 milj. e)

VÄKIVALTARIKOKSET

- pannaan täytäntöön yhdistelmärangaistusta koskeva lainsäädäntö
- tiukennetaan ehdonalaisen vapauden valvontaa (riskiarvioinnin tehostaminen mm. vakavien väkivalta- ja seksuaalirikosten uusijoilla sekä tiukennettu valvonta; 1,34 milj. e)
- tehostetaan ehdollista vankeutta valvonnalla ja yhdyskuntapalvelul-

la (3,2 milj. e, kustannukset kohdistuvat osin STM:n hallinnonalalle)
- kehitetään ja lisätään väkivaltarikollisille tarkoitettua Aggredi-tyyppistä ohjelmaa valtakunnallisesti (1,5 milj. e; STM, maakunnat)

TALOUSRIKOKSET

- korotetaan yhteisösakon asteikkoa (HE 1/2016 vp)
- arvioidaan arvopaperimarkkinoita koskevan tiedottamisrikoksen törkeän tekomuodon tarvetta (*törkeä arvopaperimarkkinoita koskeva tiedottamisrikos*); päävastuullisena VM, yhteistyössä OM:n kanssa
- pannaan täytäntöön EU:n taloudellisiin etuihin kohdistuvia petoksia koskeva direktiivi (PIF):
    - säädetään avustuksen väärinkäyttöä koskeva törkeä tekomuoto (*törkeä avustuksen väärinkäyttö*)
    - kiristetään luottamusaseman väärinkäyttöä tai virka-aseman väärinkäyttöä koskevaa sääntelyä
    - laajennetaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta
    - arvioidaan veropetossäännösten riittävyyttä muun muassa arvonlisäveron osalta
- pannaan täytäntöön tuleva maksuvälinepetosdirektiivi, joka on toistaiseksi neuvotteluvaiheessa
- korotetaan eräiden maksuvälineisiin liittyvien rikosten enimmäisrangaistuksia

RATTIJUOPUMUSRIKOKSET

- tehostetaan ehdollista vankeutta valvonnalla (3,2 milj. e, kustannukset kohdistuvat osin STM:n hallinnonalalle; mainittu jo edellä, sisältää yhdyskuntapalvelua koskevan muutoksen)
- saatetaan voimaan ajon keskeyttämistä koskeva säännös HE 180/2017 vp:n mukaisesti (LVM)
- jatketaan alkolukkoja koskevaa uudistamistyötä jo toteutetun lainmuutoksen suuntaviivojen mukaisesti (alennetaan alkolukko-ohjelman kustannuksia; LVM)
- varmistetaan Tie selväksi -mallin toteuttaminen sosiaali- ja terveydenhuollon ohjauksen yhteydessä (STM, maakunnat)

Liite: Oikeustajututkimuksen tuloksia

Raiskaus

Oikeustajututkimuksen neljäntenä tapauksena oli pakottamalla tapahtunut sukupuoliyhteys nukkuvan kanssa. Tapauskuvaus kuului seuraavasti:

> Johanna oli ollut viettämässä baari-iltaa naispuolisen ystävänsä kanssa. Johanna nautti illan ja yön aikana paljon alkoholia. Hän tutustui baarissa erääseen Jarkkoon, joka oli illan aikana liittynyt tyttöjen seuraan. Johanna ja Jarkko joivat yhdessä useita drinkkejä ja suutelivat toisiaan. Jarkko joi illan aikana Johannaa enemmän. Seurue lähti samalla taksilla Johannan ystävättären asunnolle neljän jälkeen aamulla. Asunnolla Johanna nukahti tai sammui lattialle pedatulle patjalle Jarkon viereen. Johannalla oli yöasuna alushousut, housut, toppi ja neule.
>
> Aamulla Jarkko riisui molempien housut ja aloitti sukupuoliyhdynnän Johannan kanssa. Johanna heräsi yhdynnän aikana, kielsi Jarkkoa jatkamasta, mutta Jarkko piti vastustelevaa Johannaa käsistä kiinni ja jatkoi yhdyntää loppuun saakka.
>
> Jarkolla ei ole aiempia rikosrekisterimerkintöjä.
>
> Minkä rangaistuksen antaisit Jarkolle? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

Tyypillinen rangaistuslaji tuomarikyselyssä oli ehdollinen vankeus, jota kannatti lähes puolet tuomareista. Väestöhaastattelussa tyypillisin rangaistus oli puolestaan ehdoton vankeus, jota kannatti lähes puolet väestöstä. Tuomiot näyttivät kuitenkin hajoavan molemmissa aineistoissa melko paljon: tuomareista lähes kolmannes oli ehdottoman vankeusrangaistuksen kannalla, toisaalta väestöstä enemmän kuin viidennes kannatti ehdollista vankeusrangaistusta.

Tarkasteltaessa ehdottomien tuomioiden pituuksia, tuomarit antoivat keskimäärin ankarampia tuomioita kuin kansalaiset. Ehdottomaan vankeuteen päätyneistä tuomareista vajaat puolet olisi mitannut 2 vuoden—2 vuoden 11 kuukauden mittaisen rangaistuksen ja muut olisivat mitanneet rangaistuksen alemmalta rangaistusväliltä. Väestökyselyssä hajontaa oli enemmän. Eniten kannatusta sai 1 vuoden—1 vuoden 11 kuukauden mittainen vankeusrangaistus, jonka valitsi runsas viidennes väestöstä.

Niistä tuomareista, jotka antoivat ehdollisen tuomion, lähes 90 prosenttia määräsi tuomion pituudeksi yli 12 kuukautta. Väestö ehdotti tyypillisesti 3—12 kuukauden mit-

taista rangaistusta, mutta tuomioiden pituuden hajonta oli myös tätä seuraamusta koskien väestöhaastattelussa selvästi suurempi kuin tuomarikyselyssä.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Oikeustajututkimuksen toisena tapauksena oli sukupuoliyhteys lapsen kanssa. Tapauskuvaus kuului seuraavasti:

Peruskoulun kahdeksatta luokkaa käyvä Mirjami, 14, ja erilaisia ravintola-alan töitä tekevä Toni, 22, olivat tutustuneet netissä seuranhakusivustolla. Toni oli ottanut yhteyttä Mirjamin ilmoituksen perusteella. Molemmilla oli profiilissaan todelliset tiedot iästään. Osapuolet olivat muutamia kertoja ensin yhteydessä netin kautta. Yhteydenpito jatkui myöhemmin kahdenkeskisenä keskusteluna tekstiviestien välityksellä. Viestittely muuttui melko nopeasti seksuaalisväritteisemmäksi, Tonin ollessa tässä aktiivinen osapuoli.

Jonkin ajan kuluttua Toni ehdotti tapaamista molempien tuntemassa kahvilassa. Kahvilasta he siirtyivät Tonin asunnolle kuuntelemaan musiikkia. Tässä tapaamisessa osapuolten välinen kanssakäyminen rajoittui suutelemiseen sekä kosketteluun vaatteiden päältä. Toni ehdotti myös sukupuoliyhteyttä, mutta Mirjami ei tähän suostunut.

Toni ehdotti seuraavalle viikolle uutta tapaamista hänen asunnollaan. Tämän jälkeen osapuolet tapasivat kolmesti Tonin asunnolla ja olivat kullakin kerralla sukupuoliyhteydessä keskenään. Näiden tapaamisten jälkeen Mirjami tuli asiassa katumapäälle ja kertoi Tonille tahtovansa lopettaa tapaamiset. Tähän myös osapuolten välinen yhteydenpito loppui. Mirjami kertoi myös tapahtuneesta kouluterveydenhoitajalle, joka teki asiasta rikosilmoituksen.

Tonilla ei ole aiempia rikosrekisterimerkintöjä.

Minkä rangaistuksen antaisit Tonille? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

Sekä tuomarikyselyssä että väestöhaastattelussa tyypillisin rangaistus oli ehdollinen vankeus. Tuomarikyselyssä ehdollinen vankeus oli selvästi suosituin rangaistuslaji (runsaat 70 prosenttia tuomioista), mutta väestöhaastattelussa käytettiin sekä ehdollista vankeutta lievempiä että sitä ankarampia rangaistuksia. Ehdotonta vankeutta olisi tuominnut runsas kymmenesosa tuomareista ja runsas viidesosa väestöstä.

Tarkasteltaessa ehdollisten ja ehdottomien vankeusrangaistusten pituuksia voidaan havaita, että tuomarit määräsivät pidempiä ehdollisia ja ehdottomia rangaistuksia kuin kansalaiset. Mitä tulee ehdollisiin vankeusrangaistuksiin, yli puolet tuomareista olisi tuominnut yli 12 kuukauden mittaisen rangaistuksen ja yli puolet väestöhaastatteluun osallistuneista olisi tuominnut 3—12 kuukauden mittaisen rangaistuksen. Ehdottoman vankeusrangaistuksen valinneista tuomareista yli puolet olisi mitannut 2 vuoden—2

vuoden 11 kuukauden mittaisen rangaistuksen. Ehdottoman vankeuden osalta väestöltä suurin piirtein samanlaisen kannatuksen (vajaa viidennes vastaajista) sai neljä rangaistusväliä: 1—4 kuukautta vankeutta, 5—8 kuukautta vankeutta ja 1 vuosi—1 vuosi 11 kuukautta ja 2 vuotta—2 vuotta 11 kuukautta. Sekä ehdollisten että ehdottomien tuomioiden pituuden hajonta oli väestöhaastattelussa selvästi suurempi kuin tuomarikyselyssä.

Väkivaltarikokset

Oikeustajututkimuksen seitsemästä tapauksesta kaksi koski väkivaltarikoksia. Ensimmäinen niistä koski väkivaltaa julkisella paikalla (s. 10—12):

> Mikko oli istunut baarissa pidemmän aikaa ja pelannut automaateilla juoden samalla muutaman oluen. Poistuessaan baarista Mikko ohitti pöydässä istuvan miesjoukon, jonka kuullen Mikko sanoi: ”Kaljupäät eivät pääse taivaaseen”.
>
> Pöydässä istuvat nousivat ylös. Seurasi sanaharkka, jonka jälkeen kaikki lähtivät ulos selvittämään välejään osin painien. Tilannetta seurannut ravintolan omistaja erotti keskenään painivat Mikon ja pöydästä nousseen Roopen. Hän kehotti Mikkoa menemään kotiinsa ja ohjasi Roopen takaisin sisälle ravintolaan.
>
> Mikon poistuessa kohti kotiaan Roope lähti hänen peräänsä ja löi tätä Leatherman-monitoimityökaluun sisältyvällä veitsellä vasemman kylkikaaren kohdalle vatsaan sekä vasempaan takareiteen. Lyönnistä aiheutui 10 senttimetrin pituinen pinnallinen haava vatsaan sekä kuuden senttimetrin syvyinen haava vasemmalle takareiteen.
>
> Roope on tuomittu aiemmin vuonna 2010 samana vuonna tehdystä pahoinpitelystä 60 päivän ehdolliseen vankeusrangaistukseen, jonka koeaika on päättynyt ennen nyt tehtyä tekoa.
>
> Minkä rangaistuksen antaisit Roopelle? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

Tuomareista vajaat 50 % ja väestöstä noin 55 % olisi tuominnut teosta ehdotonta vankeutta ja loput tätä lievempiin seuraamuksiin. Loput jakaantuivat ehdollisen vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten kesken tuomarien tuomitessa enemmän edellisiä ja väestön jälkimmäisiä. Ehdottomissa vankeuksissa tuomareista noin 45 % olisi tuominnut haarukassa 1 v—1 v 11 kk, noin 25 % haarukassa 2 v—2 v 11 kk ja noin 15 % haarukassa 3 v—4 v 11 kk. Yhteensä tämä osuus on noin 85 %. Väestöstä puolestaan olisi vastaavissa aikaväleissä tuominnut noin 20, 15 ja 5 % eli yhteensä noin 40 %. Vajaat 50 % väestöstä olisi tuominnut tätä lievemmin eli väleillä 1—4 kk, 5—8 kk tai 8—11 kk. Noin 7 % olisi tuominnut välillä 5-8 vuotta vankeutta. Voidaan näin ollen todeta, että väestö olisi keskimäärin tuominnut teosta lyhyempiä ehdottomia

vankeusrangaistuksia kuin tuomarit, joskin väestön tuomioiden hajonta oli myös tässä tapauksessa melko suuri.

Tutkimuksen s. 17—19 käsitelty tapaus koski väkivaltaa lähisuhteessa:

Taru ja Antti olivat seurustelleet muutaman kuukauden ja pariskunta asui Tarun vuokra-asunnossa. Antti oli kirjoilla vanhempiensa asunnossa toisella paikkakunnalla. Taru opiskeli ammattiopistossa ja Antti työskenteli rakennusapumiehenä pienessä rakennusliikkeessä. Molemmat käyttivät vapaa-aikanaan melko runsaasti alkoholia.

Eräänä päivänä Taru vietti aikaansa ystävättärensä kanssa alkoholia nauttien. Hän kertoi ystävälleen huolistaan ja varsinkin suhteestaan Anttiin, joka ei Tarua tyydyttänyt. Antin kanssa oli ollut monenlaista riitaa ja Tarusta tuntui, että hän halusi lopettaa suhteen. Ystävän neuvo oli, että kannattaa ottaa heti asia puheeksi Antin kanssa.

Tarun palattua illalla kaupungilta kotiin Antti oli tullut asuntoon. Taru sanoi Antille, että tämän olisi parasta heti pakata tavaransa ja poistua asunnosta sekä antaa avaimet takaisin. Tilanne äityi kovaksi riidaksi. Taru alkoi pakata Antin tavaroita kassiin ja vaati avaimiaan. Riita päättyi lopulta siihen, että Antti löi Tarua kaksi kertaa kasvoihin ja toisella kerralla Taru kaatui maahan. Tämän jälkeen Antti poistui asunnosta ja meni kaverinsa luo yöksi.

Tapahtuman jälkeen Taru soitti useille ystävilleen ja kertoi tapahtumista. Eräs ystävistä oli kovin huolissaan Tarun tilanteesta ja soitti tapahtuneesta poliisille. Lääkärintarkastuksessa Tarun vammoiksi todettiin mustunut silmä ja henkinen ahdistus.

Antilla ei ole aiempia rikosrekisterimerkintöjä.

Minkä rangaistuksen antaisit Antille? Voit valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

Tuomareista vajaa 60 % olisi tuominnut sakkorangaistuksen, runsaat 30 % ehdollisen vankeusrangaistuksen, noin 5 % ehdollisen vankeuden oheissakolla tehostettuna. Vähäisessä määrin olisi tuomittu yhdyskuntapalvelua tai ehdotonta vankeutta. Väestöstä muutama prosentti olisi jättänyt rangaistukseen tuomitsematta, sakkoa olisi tuominnut runsaat 25 %, ehdollista vankeutta runsaat 30 %, ehdollisen ja oheissakon noin 5 %, yhdyskuntapalvelua runsaat 20 %, valvontarangaistuksen noin 7 % ja ehdottoman vankeusrangaistuksen noin 7 %. Tuomareilla lajivalintana oli siis sakkorangaistus tai ehdollinen vankeusrangaistus, mahdollisesti oheissakolla tehostettuna. Väestöllä puolestaan hajonta rangaistuslajin valinnassa oli melko suurta keskittyen kuitenkin suurelta osin tuomareiden tavoin sakkorangaistukseen ja ehdolliseen vankeusrangaistukseen, mutta sisältäen merkittävästi myös yhdyskuntapalvelua ja jopa ehdottoman vankeusrangaistuksen valintaa. Ehdollisen vankeuden pituudessa väestö olisi tuominnut keskimäärin pidempiä ehdollisia vankeusrangaistuksia. Sakkorangaistuksen ankaruudessa tuomareiden ja väestön arviot olivat samaa luokkaa.

Tulokset eivät ilmennä ongelmia rikoksista säädetyissä rangaistusasteikoissa. Väestön ratkaisuissa hajonta on suurempaa ja yhdyskuntaseuraamukset painottuvat enemmän kuin tuomarien ratkaisuissa.

Talousrikokset

Oikeustajututkimuksessa väestön käsityksiä asianmukaisesta rangaistuksesta tutkittiin talousrikosten osalta verojen vilpillistä välttämistä koskevan tapauksen (s. 21—22) avulla, jossa henkilö oli saanut osin kirjanpitoa manipuloimalla laitonta taloudellista hyötyä verotuksessa yhteensä noin 450 000 euron edestä. Kyse oli näin törkeää kirjanpitorikosta ja törkeää veropetosta koskeva tapaus.

Ehdottoman vankeuden kannalla oli tuomareista 69,8 % ja kansalaisista 32,3 %. Selvä enemmistö kansalaisista olisi valinnut ehdotonta vankeutta lievemmän seuraamuslajin. Kysyttäessä vielä ehdottoman vankeuden pituudesta yli 70 % tuomareista olisi tuominnut 1 v—1 v 11 kk haarukkaan sijoittuvan rangaistuksen. Kansalaisista tällä kannalla noin 30 %. Muutoin kansalaiset kannattivat varsin tasaisesti 1—4 kk, 5—8 kk, 8—11 kk ja 2 v—2 v 11 kk pituisia rangaistuksia. Jonkin verran valittiin rangaistusaluetta 5—8 v. Lisäksi muutama vastaaja olisi tuominnut ehdotonta vankeutta 9—12 v tai yli 12 v.

Rattijuopumus

Oikeustajututkimuksessa selvitettiin väestön ja tuomarien käsityksiä tapauksesta, jossa vastaaja tuomittiin törkeästä rattijuopumuksesta (1,29 promillea). Sama henkilö oli tuomittu törkeästä rattijuopumuksesta myös aiemmin ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Tuomarikyselyssä tyypillinen rangaistus oli ehdollinen vankeus ja oheissakko. Väestöhaastattelussa tyypillinen rangaistus oli yhdyskuntapalvelua, mutta hajonta oli suurta.

Lähteitä

Aaltonen, Mikko & Hinkkanen, Ville, 2014. Katuväkivaltatyön vaikuttavuus. Helsinki-Mission Aggredi-ohjelman arviointi. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, verkkokatsauksia 40/2014.

Abrams, David S., 2012. Estimating the deterrent effect of incarceration using sentencing enhancements. American economic journal: applied economics, 4/2012 (vol. 4), s. 32—56.

Buonanno, Paolo & Raphael, Steven, 2013. Incarceration and incapacitation: evidence from the 2006 Italian collective pardon. American economic review 6/2013 (vol. 103), s. 2437—2465.

Elonheimo, Henrik, 2010. Nuorisorikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu. Turun yliopiston julkaisuja 299/2010.

Ensomaa, Katariina, 2009. Ylisukupolvittaisen parisuhdeväkivallan ja alkoholinkäytön yhteys parisuhdeväkivaltaan Vaihtoehto väkivallalle -ryhmään osallistuneilla miehillä ja hoito-ohjelman tuloksellisuus. Pro gradu -tutkielma. Psykologian laitos.

Fagerlund, Monica; Peltola, Marja; Kääriäinen, Juha; Ellonen, Noora & Sariola, Heikki, 2014. Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013. Lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110.

Helland, Eric & Tabarrok, Alexander, 2007. Does three strikes deter? A nonparametric estimation. Journal of human resources 2/2007 (vol. XLII), s. 309—330.

Hinkkanen, Ville, 2009. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92.

Holmqvist, Lena ym. Brottsbalken. En kommentar. Kap. 1—12. Norstedts juridik.

Hyvärinen, Salla & Hautamäki, Jari, 2013. Katkaise väkivalta. Lähisuhde- ja perheväkivaltarikoksesta epäillyn ohjaaminen esitutkinnasta väkivaltaa katkaisevaan palveluun. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Ohjaus 2013:10. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110163/URN_ISBN_978-952-245-922-0.pdf?sequence=1>

Johnson, Rucker & Raphael, Steven, 2012. How much crime reduction does the marginal prisoner buy? Journal of law and economics 2/2012 (vol. 55), s. 275—310.

Kekki, Tuula, 2011. "Poliisi on puuttunut päihteiden käyttöösi — tee sinä samoin". Tie selväksi -hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisuja, THL 12/2011. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085257>

Koehler, JA; Lösel, F; Akoensi, TD & Humphreys, DK, 2013. A systematic review and meta-analysis on the effects of young offender treatment programs in Europe. Journal of experimental criminology 1/2013 (vol. 9), s. 19—43.

Lappi-Seppälä, Tapio, 1987. Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 173.

Lee, David S. & McCrary, Justin, 2009. The deterrence effect of prison: dynamic theory and evidence. National Bureau of Economic Research, working paper.

Lee, David S. & McCrary, Justin, 2017. The deterrence effect of prison: dynamic theory and evidence. Advances in economometrics, vol. 38.

Levitt, Steven D., 1996. The effect of prison population size on crime rates. Evidence from prison overcrowding legislation. Quarterly journal of economics, vol. 111, s. 319—352.

Marvell, T. & Moody, C., 1994. Prison population growth and crime reduction. Journal of quantitative criminology, vol. 10, s. 109—140.

Matningsdal, Magnus, 2010. Norsk spesiell strafferett.

Melander, Sakari, 2008. Kriminalisointiteoria — rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 288.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2012. Selvityksiä raiskausrikoksista. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 13/2012.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2014. Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliitisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2017. Rikollisuustilanne 2016. Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 22/2017.

Niemi, Hannu & Lappi-Seppälä, Tapio, 2016. Seuraamusjärjestelmä 2015. Kontrollijärjestelmä tilastojen ja tutkimusten valossa. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 11/2016.

Niemi, Hannu & Lappi-Seppälä, Tapio, 2017. Seuraamusjärjestelmä 2016. Kontrollijärjestelmä tilastojen ja tutkimusten valossa. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 25/2017.

Spelman, William, 2000. What recent studies do (and don't) tell us about imprisonment and crime. Teoksessa Tonry, Michael H. (toim.). Crime and justice. A review of research, vol. 27. University of Chigago Press.

Törmä, Sinikka & Tuokkola, Kati, 2010. Jussi-työ. Miesten perhe- ja lähisuhdeväkivaltatyön ulkoinen arviointi. Sosiaalikehitys Oy.

OIKEUSMINISTERIÖ JUSTITIEMINISTERIET

ISSN 1798-7105 (PDF)
ISBN 978-952-259-681-9 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi